

ijhar

INTERNATIONAL JOURNAL OF
HUMANITIES AND ART RESEARCHS

www.ijhar.org / www.ijhar.net Yıl: 3, Sayı 2, ISSN: 2687- 4385, ARALIK 2019

ULUDAĞ
GELİŞİM
AKADEMİSİ
INTERNATIONAL SCHOLAR ACADEMY

Ben manevi miras olarak hiçbir nas-ı katı, hiçbir dogma, hiçbir dogmuş, kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. Benden sonra, beni benimsemek isteyenler, bu temel mihrer üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse, manevi mirasçılarım olurlar.

International Journal Of Humanities And Art Researches
Uluslararası Hakemli İnsan ve Sanat araştırmaları Dergisi

ISSN: 2687 - 4385

Sahibi: Uludağ Gelişim Akademisi Adına Çetin YILDIRIM

Kapak ve Sayfa Tasarımı: Gültekin ERDAL

Basım Yeri: Stüdio Star Ajans Matbaacılık Şti.

Alaattin Bey Mah. 634 Sk. Nilüfer Ticaret Merkezi 2. Bölge Ayaz Plaza No:24 Nilüfer / BURSA

İletişim Adresi : Uludağ Gelişim Akademisi

29 Ekim Mah. İzmir Yolu Cad. No:404 Nilüfer / BURSA

P: +90 (224) 413 00 06

Mail: ijharjournal@gmail.com

www.ijhar.org

www.ijhar.net

Ijharjournal© 2019

DERGİ KÜNYESİ

İmtiyaz Sahibi

Çetin YILDIRIM
Uludağ Gelişim Akademisi Yayınları

Kurucu Heyet

Doç.Dr. Kelime ERDAL
Dr.Öğr.Üyesi İbrahim İmran ÖZTAHTALI
Öğr.Gör. Gültekin ERDAL
Çetin YILDIRIM

Baş Editör

Prof. Dr. Birol TAŞ
Bursa Uludağ Üniversitesi

Genel Yayın Yönetmeni

Öğr. Gör. Gültekin ERDAL

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

Dr.Öğr.Üyesi İbrahim İmran ÖZTAHTALI

Sorumlu Alan Editörleri

Fen Bilimleri Editörü: Prof. Dr. Birol TAŞ Bursa Uludağ Üniversitesi
Sanat Editörü: Doç. Ali Sait LİMAN Bursa Uludağ Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Editörü: Doç. Dr. Rıza SAM Bursa Uludağ Üniversitesi
Eğitim Bilimleri Editörü: Dr. Ersin ŞAHİN Bursa Uludağ Üniversitesi
Spor Bilimleri Editörü: Doç. Dr. Şenay ŞAHİN Bursa Uludağ Üniversitesi
Yabancı Diller Editörü: Doç. Dr. Ayşe Amanda YEŞİLBURSA Bursa Uludağ Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Editörü: Dr.Öğr.Üyesi Burcu ARKAN Bursa Uludağ Üniversitesi

YAYIN, BİLİM VE DANIŞMA KURULLARI

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu - Türkiye
 Prof. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa - Türkiye
 Prof. Dr. Hatice Şahin - Türkiye
 Prof. Dr. Dr. Birol Taş - Türkiye
 Prof. Dr. Marie Françoise Montaubin - Fransa
 Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak - Türkiye
 Prof. Dr. Kazım Yoldaş - Türkiye
 Prof. Dr. Kerime Üstünova - Türkiye
 Prof. Dr. Nadezhada Oynotkinova - Rusya
 Prof. Shahid Ahmed Jamia Millia - Hindistan

Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu - Türkiye
 Prof. Dr. Lindita Xhanari Latifi - Arnavutluk
 Prof. Dr. Carmen Andréi - Romanya
 Doç. Dr. Ayşegül Amanda Yeşilbursa - Türkiye
 Doç. Dr. Hülya Taş - Türkiye
 Doç. Dr. Kelime Erdal - Türkiye
 Doç. Dr. Süleyman Eroğlu - Türkiye
 Doç. Dr. Mehmet Kaya - Türkiye
 Doç. Dr. Elvira Latifova - Azarbecyan
 Doç. Dr. Sabri Tefvik Hammam - Mısır
 Dr.Öğr.Üyesi İbrahim İmran Öztahtalı - Türkiye
 Öğr. Gör. Gültekin Erdal - Türkiye

Bilim ve Danışma Kurulu Kurulu

Prof. Dr. Abdülkadir Çüçen, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. İsmail Naci Cangül, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Tefvik Alıcı, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
 Prof. Dr. İlker Küçük, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
 Prof. Dr. Erkan Işığçok, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
 Prof. Dr. Zübeyde Sinem Genç, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
 Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Alfina Silgatullina, Rusya Bilimler Akademisi, Moskova - Rusya
 Prof. Ayşe Saraçgil, Floransa Üniversitesi, İtalya.
 Prof. Dr. Behçet Kemal Yeşilbursa, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Carmen Andréi, Galati Üniversitesi, Romanya
 Prof. Dr. Hande Müjde Ayan, Marmara Üniversitesi, İstanbul - Türkiye
 Prof. Dr. Hatice Şahin, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. İsmail Hakkı Aksoyak, Gazi Üniversitesi, Ankara - Türkiye.
 Prof. Dr. Kamil Veli Nerimonoglu, Aydın Üniversitesi, İstanbul - Türkiye
 Prof. Dr. Kazım Yoldaş, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Kerime Üstünova, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
 Prof. Dr. Lindita Xhanari Latifi, Arnavutluk
 Prof. Dr. Marie Françoise Montaubin, Jules Vernes Üniversitesi, Fransa

- Prof. Dr. Mehmet Ali Akıncı, Rouen Üniversitesi - Fransa
- Prof. Dr. Nadezhada Oynotkinova, Rusya Bilimler Akademisi, Sibirya – Rusya
- Prof. Dr. Selçuk Mülayim, Marmara Üniversitesi, İstanbul - Türkiye
- Prof. Dr. Shahid Ahmed Jamia Millia, Islamia A Central Universty - Hindistan
- Prof. Dr. Yılmaz Selim Erdal, Hacettepe Üniversitesi, Ankara -Türkiye
- Prof. Dr. Birol Taş, Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
- Doç. Dr. Cavid Qasimow, Bakü Devlet Üniversitesi - Azerbaycan
- Doç. Dr. Elvira Latifova, Bakü Devlet Üniversitesi, Bakü - Azarbeycan
- Doç. Dr. Galina Miskiniene, Vilniaus Üniversitesi, Litvanya
- Doç. Dr. Hülya Taş, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
- Doç. Dr. Rıza Sam, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
- Doç. Dr. Nuray parlak Yılmaz, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa -Türkiye
- Doç. Dr. İryna Dryga, Ukrayna Milli Bilimler Akademisi, Ukrayna
- Doç. Dr. Kelime Erdal, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
- Doç. Dr. Ranetta Gatorova, Kırım Mühendislik ve Pedagoji Üniversitesi, Ukrayna
- Doç. Dr. Sabri Tefvik Hammam, Sohac Üniversitesi - Mısır
- Doç. Dr. Süleyman Eroğlu, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
- Doç. Dr. Victor Until, ULIM Kişinev Üniversitesi, Moldova
- Doç. Dr. Zhanna Yusha, Rusya Bilimler Akademisi, Sibirya - Rusya
- Doç. Dr. Erol Ogur, Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
- Doç. Dr. Şükrü Baştürk, Uludağ Üniversitesi, Bursa - Türkiye
- Doç. Dr. Mehmet Özdemir, Şeyh Edebali Üniversitesi, Bilecik -Türkiye
- Dr. Öğr.Üyesi A. Mehtap Sağocak, Bursa Uludağ üniversitesi – Bursa, Türkiye
- Dr. Öğr.Üyesi İbrahim Öztahtalı, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
- Dr. Öğr.Üyesi Minara Aliyeva, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
- Dr. Öğr.Üyesi Seyhan Boztepe, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Türkiye
- Dr. Öğr.Üyesi Levent Ali Çanaklı, Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
- Dr. M. Ertan Güneş, Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
- Dr. Luigi Oliva, University Of Sasari- İtalya
- Dr. Öğr.Üyesi Mustafa Uluocak, Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye
- Dr. Songül Alpaslan, Roodenberg - Hollanda
- Dr. İsmet Gücüyener, Bursa Uludağ üniversitesi, Bursa - Türkiye

Genel İlkeler:

Bursa Uludağ Gelişim Akademisi bünyesinde 2016 yılında yayın hayatına başlayan Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi (International Journal of Humanities and Art Researches), yaz ve kış aylarında yılda 2 defa yayımlanır. IJHAR, 20 Aralık ve 20 Haziran aylarında hem online hem de basılı olarak yayımlanır. Basılı dergiler, yazarlara ücretsiz olarak gönderilir. Makalelerin tamamı <http://www.Ijhar.net> ve <http://www.Ijhar.org> adresinden online olarak ücretsiz okunabildiği gibi abonelik imkanlarıyla her okuyucuya basılı örneği gönderilir. Ijhar, gerekli gördüğünde özel sayı çıkartarak belirli alanları tartışmaya açar ya da yurt içinde ve yurt dışında alanında söz sahibi olmuş, saygınlık kazanmış bilim ve sanat insanlarına şükranlarını sunmayı hedefler. Bu konuda karar ve yetki bilim ve yayın kuruluna aittir.

Konu:

Derginin öncelikli konuları arasında UNESCO Dünya Mirası Listesine giren 15 Türk kültürünü (<http://www.kulturvarliklari.gov.tr/TR,44423/dunya-miras-listesi.html>) korumak ve UNESCO sözleşmenin 16. 17. ve 18. Maddelerine göre oluşturulan Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde yer alan:

İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi

Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi

En İyi Uygulama Örnekleri Listesidir.

Bu amaçla Türkiye ve diğer ülkelerdeki halkbilimi, etnoloji ve antropoloji, doğa ve ekoloji, görsel sanatlar, yerel sanat ve kültürel miras konuları ve bunlarla ilgili her türlü kuram ve yöntem sorunlarını içeren araştırma, inceleme ve derlemeye dayanan kültür araştırmalarını yayımlar.

İçerik:

Alanında bir boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı özgün makaleler,

Alanın gelişimine katkı sağlayacak tanıtım ve eleştiri yazıları,

Toplum kültürü, halkbilimi, etnoloji, antropoloji, doğa ve ekoloji, görsel sanatlar, ebru sanatı, hat sanatı, çinçilik ve süsleme sanatları ve kültürel miras çalışmalarına kuramsal ve yöntemsel açıdan katkı sağlayacak çeviriler, kısa raporlar ve bilgi notları brief report ve short communication'lar,

Alandan veya yazılı kaynaklardan yapılan derlemeler.

Ijhar'da yayımlanacak yazılarda daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olma şartı aranır. Bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bildiri kitapçığında tam metin yayımlanmış ise Ijhar'da yayımlanamaz.

Gelen Yazıların Değerlendirilmesi:

Yayımlanmak üzere gönderilen makaleler öncelikle amaç, konu, içerik ve yazım kuralları açısından incelenir. Bu yönleriyle uygun bulunanların yazar adları gizlenir ve ilgili alanın sorumlu editörüne gönderilir. Baş editör, alan editör üyelerinin görüşü doğrultusunda, bilimsel bakımdan değerlendirilmek üzere, alanında eser ve çalışmalarıyla kabul görmüş iki hakeme gönderir. Aynı nitelikteki hakemler, editörler arasından da belirlenebilir.

Dergi etik kuralları gereği, hakemlere yazar adı gönderilmez, yazarlara hakem adı açıklanmaz.

Hakem raporları derginin veri tabanında saklanır. Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olduğu takdirde, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya alan editörleri nihai kararını raporlar üzerinden verir.

Makalenin yayımlanabilmesi için, olumlu iki hakem raporu ve alan editörü onayı gerekir. Yayım kararı verilen makaleler sıraya konulur ancak editörlük, dosya hazırlama, güncellik, gereklilik gibi dergiciliğe bağlı birçok nedenle değişiklikler yapabilir. Önemli bir neden olmadığı sürece makale (yazara bilgi verilir), Yayın Kurulunca, derginin en yakın sayısında yayımlanır.

Yazarlar, hakemlerin ve alan editörlerinin eleştiri, öneri ve düzeltme taleplerini dikkate almak zorundadır. Katılmadıkları noktaları gerekçeleriyle birlikte ayrı bir rapor halinde Yayın Kurulu'na sunabilirler.

Hakemlik süreçlerini tamamlamış ve yayımına karar verilmiş makaleler için "yayımlanacaktır" içerikli resmi yazı verilir. Ancak hangi sayıda yayımlanacağı editörlere ve derginin yayım ilkelerine bağlıdır.

İçindekiler

1. Effective Design Of Packaging Gültekin ERDAL.....	10-18
2. Investigation Of Reaction Time And Mental Rotation Performance Of Women Artistic And Aerobic Gymnastists Şenay ŞAHİN ¹ Nilay CESUR ² , Ersin ŞAHİN.....	19-25
3. Modeling and Optimizing a Vehicle Navigation System by G-Network Mohammad Kouchaki PAHNEKOLAEI, Morteza ROMOOZI, Mahshid GHORBANI, Hamideh BABAEL.....	26-37
4. Edib Bey and Mecmû'a-i Eş'âr Gülay DURMAZ, Şükrü BAŞTÜrk.....	38-44
5. Two Names Of Theater Literature In The Tanzimat Period: The Copyright Issues Of Mehmed Rifat And Hasan Bedrettin Pasha In “Temâşâ” And The First Known Dramaturgy Of Turkish Theater Literature İbrahim İmran ÖZTAHTALI.....	45-52
6. Values Education in Kids Games Kelime ERDAL.....	53-59
7. About Repeats In Turkish Language With “M” Hatice ŞAHİN.....	60-66
8. On The Organ And Disease Names In The Lehcetü'l Lugat Ebru Kuybu DURMAZ.....	67-79

Prof. Dr. Birol TAŞ

Merhaba,

“Şu an doğru adrestesiniz”. Yenilenen yüzümüz ve ekibimizle, aynı heyecanla tekrar sizlerle birlikte olduğumuz için mutluyuz. İJHAR, yayın hayatına 2016 senesinde başladı. Ancak, başta mali sorunlar olmak üzere birçok sorun yaşayınca, yayın hayatımıza tekrar başlamak kararıyla, ara vermek zorunda kaldık. Şimdi TEKRAR BAŞLIYORUZ. Ama kaldığımız yerden değil, daha ileri bir noktadan... Yayına ara verdiğimiz süre içerisinde dergimizin içeriğini zenginleştirmek ve özellikle akademisyenlerimizin akademik yükseltmelerinde onlara yardımcı olmak adına birçok akademik alanı yayın kapsamına aldık. Tabi bu yayınların bilimsel yeterliliğini değerlendirmek için de konusunda uzman birçok değerli akademisyen hocamızı da editör ekibimize dahil etmeyi başardık. Uludağ Gelişim Akademisi'nin çalışmalarımıza destek vermesi ile daha da güçlendik. Artık “başaramamak” gibi bir mazeretimiz de kalmadı. Ancak tabiki bir derginin yayın hayatına devam etmesi siz değerli araştırmacıların dergimize göstereceği tevccühü ile olacaktır.

Değerli okurlar, dergimiz şu an Doçentlik kriterlerinde A1.3' te yer almakta ve Dergipark'ta veri tabanında yayınlanmaktadır. Yayın periyodumuz şu an yılda iki sayı olmasına karşın gelecek sene üçer aylık periyotlarda 4 sayı yayınlamayı hedeflemekteyiz. Amacımız dergimizi gelecek bir sene içerisinde indekslerden birine sokabilmektir.

Derginin yayınlanmasında emeği geçen bütün teknik- akademik ekibe ve Uludağ Gelişim Akademisi'ne sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Varlığınızla varız, iyi ki varsınız.

Prof.Dr. Birol TAŞ
İJHAR Baş Editörü

AMBALAJDA ETKİLİ TASARIM

Effective Design Of Packaging

Gültekin ERDAL

ÖZET

Günümüzde ambalajla ilgisi olmayan tek bir kişi yok gibidir. Yaşantımızda yeri ve önemi daha da artan ambalajın, 5000 yıllık tarihinde insanlığı nasıl kuşattığı belgelenmiş durumdadır. Ambalajın günlük hayatımızda bu kadar yer edinmesinde, tüketici potansiyelinin artmış olması yadırganamaz ancak, üretici rekabeti aslan payını almaktadır. Raflardaki ürünlerin şık ambalajları, çoğu zaman satın almayı tetiklemektedir. Marka değeri, ürünün kalitesi, türü ve diğer etmenler, tüketicinin göz ardı etmediği önemli ayrıntılardır. Ancak bu makalede ambalajın albenisi, tek başına satış stratejisi, güven yaratma duygusu gibi tüketici egosunu tetikleyen etkileri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle ambalajın günlük yaşantımızdaki önemi araştırma konusu olmuştur. Ambalajın formu, tasarımı, rengi gibi psikolojik nedenlerin, ürünün marka ve kalite değerini ikinci plana nasıl düşürdüğü ortaya konmaya çalışılmıştır.

M.Ö. 3000 yıllarında Mısırlılar, Fenikeliler, İranlılar ve Türkler camları üfleterek şişeler yapabiliyor, sıvı gıdalar için küp ve kavanoz gibi kaplar ve ambalajlama için de bir tür papirüs kullanabiliyorlardı. İnsanlığın gelişmesi ve ihtiyaçların artmasıyla birlikte ambalaj türlerinde ve malzemesinde artmalar, değişmeler olmaya başlamıştır. Özellikle de M.S. 105 yılında kâğıdın bulunuşu ve ilerleyen zamanda, 15. yüzyılda Avrupada başlayan yenilikçilik hareketleri, ambalajın gelişmesini hızlandıran en önemli etkenlerdir. Kâğıt torbalar, teneke ve oluklu mukavva kutular, süt ve diğer sıvı içecek maddeleri için kaliteli cam şişeler ve diğer ambalaj türleri birbiri ardınca insanlığın hizmetine sunulmuştur. Ayrıca bu malzemelerin kalaylanması, kaplanması ve benzeri kimyasal ve fiziksel etkileşimlerle dayanıklılığının arttırılmasıyla

daha kullanışlı ve koruyucu ambalajlar üretilmeye başlanmıştır. Ambalajda malzeme ve üretim tekniklerinin yanında, tasarımcıların çağdaş strüktür bilgileri ile özgün ve gerçekçi ambalajlar tasarlanmıştır.

Gelişen ambalaj teknolojisi ile birlikte daha kullanışlı ve daha gösterişli ambalajlar üretilmiştir. Üstün olma egosu, çok daha fonksiyonlu ve gösterişli ambalajları ürettirmiştir. Sadece ambalajını beğendikleri için ürün satın alan tüketicilerin sayısı az değildir. Ancak bu kadar çok ambalajın üretilmesi, çevre sorunlarını da beraberinde getirmiş, ambalajlar atıklarıyla gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Birçok ülkede belediyeler ambalaj atığı toplama yasalarını yürürlüğe koyarak, atıkları tekrar değerlendirme zorunluluğu hissetmişlerdir. Çünkü bu aşamadan sonra egonun yerini çevre bilinci ve ortak yaşam kaygıları almaya başlamıştır. Çevreye fazla yüklenmeden sürekli gelişen ve refah toplumundan herkesin eşit olarak yararlanabildiği bir toplum ve dünya oluşturmak insanlığın genel amacıdır. Özellikle de ürün geliştiriciler sonrasında tüketiciler ve hatta ambalaja ilgi duyan herkes çaba göstermelidir. Artık ambalajın amacı üçüncü kez değişmiştir. İnsanlığın yaratılışından itibaren ilk aşamadaki saklama-koruma, ikinci aşamasında koruma-taşıma-tanıtım ve üçüncü aşamasında çevre ve yaşam alanı oluşturma, ambalajda yeni nokta durumundadır. Başka bir deyişle ambalaj dünyasında çevre koruma, ürün sorumluluğu ve evrensel tasarımlar gibi yeni anlayışları hüküm sürmeye başlamış ve başlamalıdır.

Bu makale ile başarılı ambalajın özellikleri ortaya konmuştur. Tasarımcının doğru yaklaşımları ile ambalajın üründen önce tanınabileceği gerçeği anlatılmıştır. Ambalajın tüketici üzerinde bıraktığı

ÖZET

Günümüzde ambalajla ilgisi olmayan tek bir kişi yok gibidir. Yaşantımızda yeri ve önemi daha da artan ambalajın, 5000 yıllık tarihinde insanlığı nasıl kuşattığı belgelenmiş durumdadır. Ambalajın günlük hayatımızda bu kadar yer edinmesinde, tüketici potansiyelinin artmış olması yadırganamaz ancak, üretici rekabeti aslan payını almaktadır. Raflardaki ürünlerin şık ambalajları, çoğu zaman satın almayı tetiklemektedir. Marka değeri, ürünün kalitesi, türü ve diğer etmenler, tüketicinin göz ardı etmediği önemli ayrıntılardır. Ancak bu makalede ambalajın albenisi, tek başına satış stratejisi, güven yaratma duygusu gibi tüketici egosunu tetikleyen etkileri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle ambalajın günlük yaşantımızdaki önemi araştırma konusu olmuştur. Ambalajın formu, tasarımı, rengi gibi psikolojik nedenlerin, ürünün marka ve kalite değerini ikinci plana nasıl düşürdüğü ortaya konmaya çalışılmıştır.

M.Ö. 3000 yıllarında Mısırlılar, Fenikeliler, İranlılar ve Türkler camları üfleterek şişeler yapabiliyor, sıvı gıdalar için küp ve kavanoz gibi kaplar ve ambalajlama için de bir tür papirüs kullanabiliyorlardı. İnsanlığın gelişmesi ve ihtiyaçların artmasıyla birlikte ambalaj türlerinde ve malzemesinde artmalar, değişmeler olmaya başlamıştır. Özellikle de M.S. 105 yılında kâğıdın bulunuşu ve ilerleyen zamanda, 15. yüzyılda Avrupada başlayan yenilikçilik hareketleri, ambalajın gelişmesini hızlandıran en önemli etkenlerdir. Kâğıt torbalar, teneke ve oluklu mukavva kutular, süt ve diğer sıvı içecek maddeleri için kaliteli cam şişeler ve diğer ambalaj türleri birbiri ardınca insanlığın hizmetine sunulmuştur. Ayrıca bu malzemelerin kalaylanması, kaplanması ve benzeri kimyasal ve fiziksel etkileşimlerle dayanıklılığının artırılmasıyla daha kullanışlı ve koruyucu ambalajlar üretilmeye başlanmıştır. Ambalajda malzeme ve üretim tekniklerinin yanında, tasarımcıların çağdaş strüktür bilgileri ile özgün ve gerçekçi ambalajlar tasarlanmıştır.

Gelişen ambalaj teknolojisi ile birlikte daha kullanışlı ve daha gösterişli ambalajlar üretilmiştir. Üstün olma egosu, çok daha fonksiyonlu ve gösterişli ambalajları ürettirmiştir. Sadece ambalajını beğendikleri için ürün satın alan tüketicilerin sayısı az değildir. Ancak bu kadar çok ambalajın üretilmesi, çevre sorunlarını da beraberinde getirmiş, ambalajlar atıklarıyla gündemi meşgul etmeye başlamıştır.

Birçok ülkede belediyeler ambalaj atığı toplama yasalarını yürürlüğe koyarak, atıkları tekrar değerlendirme zorunluluğu hissetmişlerdir. Çünkü bu aşamadan sonra egonun yerini çevre bilinci ve ortak yaşam kaygıları almaya başlamıştır. Çevreye fazla yüklenmeden sürekli gelişen ve refah toplumundan herkesin eşit olarak yararlanabildiği bir toplum ve dünya oluşturmak insanlığın genel amacıdır. Özellikle de ürün geliştiriciler sonrasında tüketiciler ve hatta ambalaja ilgi duyan herkes çaba göstermelidir. Artık ambalajın amacı üçüncü kez değişmiştir. İnsanlığın yaratılışından itibaren ilk aşamadaki saklama-koruma, ikinci aşamasında koruma-taşıma-tanıtım ve üçüncü aşamasında çevre ve yaşam alanı oluşturma, ambalajda yeni nokta durumundadır. Başka bir deyişle ambalaj dünyasında çevre koruma, ürün sorumluluğu ve evrensel tasarımlar gibi yeni anlayışları hüküm sürmeye başlamış ve başlamalıdır.

Bu makale ile başarılı ambalajın özellikleri ortaya konmuştur. Tasarımcının doğru yaklaşımları ile ambalajın üründen önce tanınabileceği gerçeği anlatılmıştır. Ambalajın tüketici üzerinde bıraktığı albeni duygusunun, çoğu zaman ürünün ve marka kimliğinin önüne nasıl geçtiği araştırılmıştır. Başarılı ambalaj formları ve özelliklerinin de araştırıldığı bu çalışma ile ambalajda etkili tasarımın, tüketicide güvenli ve hızlı satın alma anlamına geldiği anlatılmak istenmiştir.

Bu makale ile ambalajların yaşantımızda yeri, önemi, tanımı ve hangi insani özelliklerimizi nasıl yansıttığı örnekleriyle verilmiştir. Ambalajın yaşayan bir ruh olduğu, bizimle nasıl konuştuğu, baskı kalitesinin ambalajı nasıl etkilediği, bizlere neler söylemeye çalıştığı anlatılmıştır. Ambalajların sadece birer kap olmadığı ve bu değer yargısının giderek yaygınlaştığı günümüzde, insanların sevgilerini, yalnızlıklarını, dostluklarını ve sağlık endişelerini ambalajlara nasıl yansıttıkları ortaya konmuştur. Bir ürünü alırken ambalajıyla nasıl bir ilişki kurulduğu, onun mu yoksa ürünün mü bizleri yönlendirdiği örneklendirilmiştir. Bu çalışmada ambalajlar ile insanlar arasındaki canlı bağ dokuları tespit edilmiş ve örneklendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Ambalaj, ambalajın tarihi, tasarım, ambalajda form, tüketici.

ABSTRACT

Today, there is almost no one person who is not interested in packaging. The packaging that its place and importance in our lives is increasing further, has been documented how to surround of mankind history by its 5000 years history. The increase of potential consumers can not be ignored at its acquiring of this much space in our daily lives, but manufacturer competition takes the lion's share. Purchasing is often triggered by the allurements of products on the shelves like a fashion charm. Brand value, product quality, type and other factors are important details that consumers do not ignore. However, in this article has been tried to focus on the factors which trigger to customer ego as the allure of the packaging, lonely sales strategy and creating a sense of trust. Therefore, reasons for the importance of packaging in our daily life have been the subject of this research Design of packaging, form of packaging, psychological causes as their impact on ego, power that brings to the second class of product brand and quality value have been tried to demonstrate.

B.C. In 3000, Egyptians, Phoenicians, Iranians and Turks were able to make bottles by blowing glass, using containers such as jars and jars for liquid foods, and papyrus for packaging. With the development of humanity and the increase in needs, increases and changes in packaging types and materials have started to take place. Especially M.S. The discovery of paper in 105, and later in the 15th century, the innovation movements that began in Europe were the most important factors that accelerated the development of packaging. Paper bags, tin and corrugated cardboard boxes, high quality glass bottles for milk and other liquid beverages and other types of packaging have been introduced to humanity one after another. Furthermore, more durable and protective packages have been produced by increasing the resistance of these materials by tinning, coating and similar chemical and physical interactions. In addition to materials and production techniques, original and realistic packages were designed with the knowledge of contemporary structure of designers.

Together with the developing packaging technology, more useful and showy packages have been produced. Its superior ego has produced much more

functional and flashy packages. The number of consumers who buy the products is not limited because they like their packaging. However, the production of so many packages brought about environmental problems and the packaging waste started to occupy the agenda. In many countries, municipalities felt the obligation to reuse waste by implementing packaging waste collection laws. Because after this stage, ego has started to be replaced by environmental awareness and common life concerns. It is the general aim of humanity to create a society and a world in which people can benefit equally from the welfare society, which constantly develops without overloading the environment. Especially after product developers, consumers and even anyone interested in packaging should make efforts. The purpose of the packaging has now changed for the third time. Since the creation of mankind, storage-protection in the first stage, protection-transportation-promotion in the second stage, and environment and living space creation in the third stage are the new points in the packaging. In other words, new concepts such as environmental protection, product responsibility and universal designs have started to prevail in the world of packaging.

This article has been demonstrated the characteristics of a successful packaging and has been described the fact that has been able to recognize packaging before the product via the designer's right approach. It was explained that most of the time, the sense of allure of the consumer that is created by packaging how comes to forefront of the product and brand identity. With this study, which investigated the successful packaging forms and features, has been wanted to explain the effective design in packaging which means buying fast on the customer side.

In this article gives examples of how packaging reflects the place, the importance, the definition and the human qualities we have in our lives. It is told how packaging is a living soul, how talking with us, how print quality affects packaging, and what try to say us. In today when the packaging is not just a container and this value judgment is becoming more widespread, it has been revealed how people reflect their love, loneliness, and friendship and health worries to packaging. It was exemplified

how we associate with a package when we receive a product, and how the product or its package directed us. In this study, living connective tissues between packages and humans were determined.

Keywords: Packaging, History of Packaging, Design, Form of Packaging, Consumer.

GİRİŞ

Her kesimden bireyin ilgi alanı olan bugünkü çağdaş ambalajın, 5000 yıldan beri kullanıldığı bilinmektedir: M.Ö. 3000 yıllarında Mısırlılar, Fenikeliler, İranlılar ve Türkler camları üfleyerek şişeler yapabiliyor, sıvı gıdalar için küp ve kavanoz gibi kaplar ve ambalajlama için de bir tür papirüs kullanabiliyorlardı (Bayraktar, 2004:4). İnsanlığın gelişmesi ve ihtiyaçların artmasıyla birlikte ambalaj türlerinde ve malzemesinde artmalar, değişimler olmaya başlamıştır. Özellikle de M.S. 105 yılında kâğıdın bulunuşu ve ilerleyen zamanda, 15. yüzyılda Avrupa'da başlayan yenilikçilik hareketleri, ambalajın gelişmesini hızlandıran en önemli etkenlerdir. Kâğıt torbalar, tenke ve oluklu mukavva kutular, süt ve diğer sıvı içecek maddeleri için kaliteli cam şişeler ve diğer ambalaj türleri birbiri ardınca insanlığın hizmetine sunulmuştur. Ayrıca bu malzemelerin kalaylanması, kaplanması ve benzeri kimyasal ve fiziksel etkileşimlerle dayanıklılığının artırılmasıyla daha kullanışlı ve koruyucu ambalajlar üretilmeye başlanmıştır. Ambalajda malzeme ve üretim tekniklerinin yanında, tasarımcıların çağdaş strüktür bilgileri ile özgün ve gerçekçi ambalajlar tasarlanmıştır.

1. Amaç ve Kapsam

Bu çalışmanın amacı, günlük yaşantımızda her an karşılaştığımız ve hayatımızın bir parçası konumuna yükselmiş olan ambalajların sınırlarını ortaya koymaktır. Ambalaj ile kullanıcı arasında organik bir bağ olduğunu, bu bağın karakteristik yapı benzerliklerini test ederek nasıl bağımlı olduğunu sonucu irdelenmiştir. Ambalaj tasarımlarında ki insani etkileşimler tespit edilmiştir. Aynı zamanda ambalajın tanımından yola çıkılarak, tasarım süreci ile insani yaşam süreci üzerindeki etkileşim örneklemeleri yapılmaya çalışılmıştır.

2. Yöntem ve Metot

Makale, yazara ait "Etkili Ambalaj Tasarımı" ve "Cam ve Cam Ambalaj" başlıklı kitaplar ve deneysel gözlem yöntemi ile oluşturulmuş ve belgelenmiştir. Belgeler, nitel araştırma yöntemi ile incelenmiş, yorumlanmış, örneklendirilmiş ve kıyaslamalar yapılmıştır. Elde edilen bulgular, tasarımcı, tüketici ve nihayetinde ürün ile bağı net bir şekilde ortaya konmuştur. Makaledeki gerçekçi yaklaşımlar, metodik kıyaslamaya dayalı tasarımcı-ürün arasındaki organik bağı yansıtmaktadır. Bu anlamda ambalajın etkili tasarımı, insani birtakım duyguların ürüne yansıtılarak, tüketicinin kendini görebilmesiyle orantılı olduğu vurgulanmıştır.

3. Ambalajın Tanımı

Ambalajın tanımını zorlaştıran veya karmaşıktırıcı birçok önemli etken vardır. Bunların en önemlisi toplumsal alışveriş alışkanlıklarının, tüketici davranışlarını doğrudan etkilemesidir. Buda ambalajın form ve grafik tasarımında bölgesel değişimleri ve dolayısıyla da ambalaj kavramını etkilemektedir (Erdal, 2019:2). Ambalaj birçok farklı şekilde tanımlanabilir. Ancak ambalajın bir satış tekniği olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Ambalaj, içinde barındırdığı ürünü koruduğu kadar tanıtacak ve satışını artıracak önlemler sürecidir.

Genel bir tanımla ambalaj, üreticiden tüketiciye uzanan yolda, ürünün tanıtımı ve korunması adına alınan yöntemlerin tümüne denilebilir. Ambalaj, ürünü korumalı ve nakliyesinde kolaylık sağlamalıdır: Ambalaj, ürünleri depolamakta, saklamakta, korumakta, zamana, gelecek yıllara taşımaktadır (Karayalçın, 2005:65). Teknik açıdan ambalaj; ürünün depolanma ve taşıma özellikleri de göz önüne alınarak, tüketici ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde paketlenmesi, sarılması işlemidir.

4. Ambalaj Tasarımının Etkileşimleri

Süpermarketlerin hızlı bir şekilde çoğalması ile birlikte, ürünler arasında kıyasıya rekabet kaçınılmaz duruma gelmiştir. Rekabetin getirdiği en büyük değişim ise yeniliktir. Yenilikler ürün kalitesinden ürün ambalajına kadar her yerde kendini göstermeye başlamıştır. Özellikle de ambalajda: Taklit edilmesi güç, bilgiye dayanan, katma değeri yüksek yeni ürünler gerekmektedir. Ürünler üzerinde katma değer yaratmanın en önemli aracı ve bir ürünü diğerinden farklılaştıran tasarım, önemli

bir rekabet faktörüdür. Tasarım ürünlerle ilgili olduğu kadar ürün deneyimiyle de ilgilidir. Tasarım, merkezi bir ekonomik etkinlik, temel bir yeti ve yenilik ve imaj inşa etme sürecinin bir parçası olarak işletmelerin içsel bir faaliyet alanı olmasının yanı sıra, aynı zamanda yaşam deneyimleri hakkında bir düşünme biçimidir (Er, 2005:609-11). Marka, ambalaj tasarımı, ürün hakkında bilgilendirici tüm iletişim unsurları ve hatta ürünün satıldığı yerler, tüketicinin satın alma dürtüsünü etkiler. Ürünün tüm iletişim unsurlarının matematiksel ve görsel uyumlarının olması, tüketicinin yaşam alışkanlıklarının yaratılmasını ya da üründe alışkanlık yapmasını sağlar. Tasarım, burada en büyük rolü oynamaktadır. Yaşam alışkanlıklarının ve rekabetin etkili bir şekilde oluşturulmasında, tasarımı etkileyen etmenler de vardır. Bu etmenler daha çok tüketici yaşam alışkanlıklarının değişiminde de etkili olmuştur. Örneğin:

1. Ekonomik, sosyal, teknolojik, kültürel, politik, çevresel ve küresel bütünleşmenin, uyum ve dayanışmanın artması,
2. Hızla artan üretici firma sayısı,
3. Ürünlerin ve çeşitlerinin bol olması,
4. Süpermarketlerin çoğalması,
5. Tüketicinin ürün seçimindeki farklılıkları,
6. Tüketicinin üründen beklediği kalitenin her geçen gün daha da artması,
7. Tüketicinin gelir düzeyinin artması,
8. Kadınların yoğun bir şekilde iş hayatına atılmaları,
9. Nüfusun yaşlanması veya ters bir oranla genç nüfusun artması.

Tüketici isteklerinde meydana gelen bu değişimler, doğal olarak ambalajlama taleplerini de etkileyecek ve değiştirecektir. Ürünün gelişen ve küreselleşen dünyanın, süregelen, kıyasıya rekabet ortamında var olabilmesi yenilikçilik anlayışıyla mümkündür. Kendini yenileyebilen ve fikirlere açık olan şirketlerin, çağdaş, tüketici odaklı ve yaratıcı ambalaj tasarımları, alışkanlık yapabilir. Bu ürünler, rakiplerinden hemen ayrılır ve taklit edilmez. Yenilikçi tasarım faaliyetleri, tüketicinin bir üründen beklediği ve istediği kalite ve performans niteliklerini sağlayan, yeni ürünlerin gelişmesi görevini de üstlenir. Ancak ambalaj tasarımı sırasında üzerinde önemle durulacak bazı hususlar da vardır: Ambalaj materyalinin biçimi, ağırlık, boyutlar, tepe boşluğu, içine konulacak ürünlerin özellikleri, dağıtım ve maliyet unsurları ile ilgili mevzuatlar

tasarımda dikkate alınmalıdır (Bingöl, 1985:12). Tasarım her ne kadar mantık ve estetik ürünü olsa da toplumsal kültürler ile olgunlaşır ve kültürel kimliklerin ortaya çıkartılmasında etkindir. Zira: ...Basit bir katlanmış kutudan bir kültürel kimlik aracı olarak faydalanma şekli hem şaşırtıcı biçimde yaratıcıdır hem de çok farklı düşünme biçimlerini izler (Arıkan, 2006:54). Ayrıca çok sayıda farklı sonuçlar doğurur. Gelişmelerin kaynağına bu açıdan bakıldığında:

1. Tasarımda rahatsız etmeyen renklere ağırlık vermek doğru bir yaklaşımdır. Canlı ve dikkat çeken renkler, pastel tonların aralarına serpiştirilmeli, denge kurulmalıdır.

2. Ambalajın ön yüzeylerinde, içerik bilgilerinin çok olması, marka kimliğini olumsuz etkileyebilir ve ürün çeşidinin tanınmasını güçleştirebilir. Ön yüzeyde geçici içerik bilgilerine yer verilmeli, kalıcı ve ayrıntılı içerik bilgilerinin ambalajın yan veya arka yüzüne taşınması sağlanmalıdır.

3. Ambalaj üzerinde dil tam anlamıyla mükemmel bir şekilde kullanılmalıdır. Dil bilgisi kurallarına uyulmalı, sözcük hataları yapılmamalıdır. Aksi takdirde tüketici ile ürün arasındaki iletişim zincirinin en önemli halkalarından biri kopartılmış olabilir.

4. Ambalaj üzerinde kullanılan metinler ürün içeriğine ait olmalıdır. Gereksiz ayrıntılar seçiciliği azaltır ve algılamaya engel olur. Bu da alım tercihini olumsuz etkiler.

5. Tasarım mutlaka ürün içeriğine uygun olmalıdır. Ayrıca ürün, hangi yaş grubu tüketiciye hitap ediyorsa, tasarım da aynı gruba hitap etmelidir. Başka bir deyişle içerik ve tasarımın özel hedef kitleleri arasındaki uyum ve koordinasyon tam olmalıdır. Ambalaj tasarımın hedef kitleye başarılı bir şekilde hitap etmesi, eğitilmiş ve yaratıcı grafik tasarımcılar kadar, uzun yıllar süren pazar araştırmalarını ve zekice hazırlanmış pazarlama stratejilerini de yansıtır. Tüketici ile ambalaj arasındaki tutarlı ve karşılıklı ilişki, üzerinde önemle durulması gereken bir konudur.

4.1. Doğru Tasarım

Ambalaj tasarımının başarısını işlevini yerine getirip getirememesi ile ölçmek mümkündür. Ambalaj, form ve iletişim konusunda ne kadar başarılı ise, işlevsel olarak da o kadar başarılı olmalıdır. Kapağı

açılmayan veya zorluklar yaşatan ambalajlar sorundur. Aynı şekilde istenmeyen yerlerden kolaylıkla yırtılan, içindeki ürünün tamamını vermeyen, ayakta durması gerektiği halde bu görevini yapamayan, fazla karmaşık veya fazla basit olan ambalajların da işlevsel tasarımının sorunlu olduğu söylenebilir: Doğru tasarlanmış bir ambalaj tüketiciye bir kez ulaştıktan sonra ürünün rahat bir şekilde kullanılmasını sağlar (örneğin gıda ve deterjan ambalajları). Ambalaj tasarımı ambalajın birincil işlevini yerine getirdikten sonra atığa dönüşüp dönüşmeyeceğini ve eğer atığa dönüşecekse nasıl geri dönüşeceğini ya da depolanacağını belirler (Er, 2006:62).

4.2. Doğru Tasarımcı

Ambalaj tasarımcısı, ambalaj hazırlığının herhangi bir noktasında edindiği yığın bilgilere ve teknoloji kullanma becerisine başvuracak ve soruna çözüm bulacak kişidir. Bunlar baskı ve yapımla ilgili sorunlardır. Başka bir deyişle bu sorunları, tasarım öğeleri olan kompozisyon, logo, tipografi, renk, yazı karakteri, fotoğraf ya da illüstrasyon stilleridir. Tasarım yüzeyinde tüm bu öğelerin çarpıcı, uyumlu ve anlatıcı şekliyle tasarlanması gerekir. Tam anlamıyla tasarımcı bu sorunu çözmeye çalışan kişidir.

Ambalaj tasarımcısı, akla gelmeyecek beceri ve deneyim birikimine sahip olmalıdır. Bu birikimler, ambalajın geniş pazarlaması ve ürünle ilgili yığın bilgileridir. Tasarımcı, yapacağı tasarımı bir engel olarak görmeli ve o engel hakkındaki tüm bilgilere sahip olmalıdır. Bu bilgiler, tasarımcının engelden korkmamasını, daha cesaretli, daha yenilikçi ve kendinden emin bir şekilde tasarımına başlamasını sağlar: Ambalaj tasarımı bir dizi entelektüel, yaratıcı ve teknik bileşkeye dayanır. Bunlar arasında üç boyutlu tasarım ve grafik tasarım becerisine ek olarak stratejik konular, ürün konumlandırma, tüketici araştırmaları, satış ve perakende teşhirinin yanı sıra baskı öncesi hazırlıklar, baskı süreci, ambalaj malzemeleri ve ambalaj makineleri gibi teknik konular da vardır (Meyers, & Lubnier, 2004:87).

5.Kutu Form Tasarımı

Ulusal ya da uluslararası pazar arenasına çıkan bir ürünün kutu form tasarımı somut verilere dayandırılarak yapılmalıdır. Belli kurallar dâhilinde yapılan tasarımlar, ürünü tanıma ve tanıtma konusunda çok etkilidir: Üçgen prizma formu ile pek çok

rakibinden ayrılan ve her zaman ayrıcalığını koruyan Toblerone çikolatasına, ilginç şişe tasarımıyla dünyanın en değerli markalarından biri olan Absolut Vodka'yı bu örnekler içinde değerlendirebiliriz (Ergüven, 2006:70). Her zaman iyi ambalaj, iyi ürün anlamına gelmeyeceği gibi, kötü ambalaj kötü ürün anlamına da gelmeyebilir. Ancak tüketicinin, tetkik değerlendirmelerle ürün kalitesini belirmesi mümkün olamayacağı için, ambalajın kalitesinin, ürünün kalitesiyle orantılı olacağına inanmak zorunda kalabilir. Japonya'da meyve suyu üreten bir şirketin, piyasaya sürmeye hazırlandığı muz suyu ürünü için tasarlanan ambalaj, oldukça etkilidir. Ambalajın sade tasarımı, gereksiz ve göz yoran grafiksel ayrıntılardan arındırılmış olması, tüketici için "sadece muz suyu" mesajı verir gibidir. Bununla birlikte ambalajın muz formunda tasarlanması, üzerindeki metni okunmasına gerek kalmadan, ürün kimliğini verir. Ambalajın net bir şekilde sadece ürünü anlatıyor olması, sadece kalite değil, güven duygusu da yaratabilir. Ambalajın form dili etkili kullanıldığında, tüketicinin sadece görme duyusuna değil, mantık ve algı duyularına da hitap edilmiş olur.

Ambalaj biçimleri endüstri ve ekonomideki verimliliğin modern kanıtları olmakla kalmaz, bir toplumdaki ilerlemeyi ve yaşam standartlarını da sembolize eder; tüketici davranışını ve estetik zevki yansıtır, bir yaşam biçimini ifade eder, statü sembolleri olarak kullanılır ve hatta itibar kazandırır.

Resim 1. Ambalaj tasarımlarıyla klasikleşen Absolut Votka ve Toblerone çikolata ambalajları

Resim 2. Sade ambalaj tasarımı ile ürünü getiren muz suyu ambalajı

5.1. Formda Özgünlük

Ambalaj biçimleri endüstri ve ekonomideki verimliliğin modern kanıtları olmakla kalmaz, bir toplumdaki ilerlemeyi ve yaşam standartlarını da sembolize eder; tüketici davranışını ve estetik zevki yansıtır, bir yaşam biçimini ifade eder, statü sembolleri olarak kullanılır ve hatta itibar kazandırır.

Resim 3. Eğimli boynuyla hatırlanan Duck temizlik ürünü ambalajı

Resim 4. Kadınsı yuvarlak hatlarıyla klasikleşen Yeni Rakı ambalajı

Resim 5. Geniş ağız yapısı ile çiğır açan Sunpride ambalajı

Özgün ambalaj formuyla tüketici beğenisine sunulan ürünlerin, pazar arenasında başarılı oldukları görülmüş ve hatta bu formların, ürünün ismini, markasını, ambalajın bilinen renklerini vermeden dahi tanınabildiği gözlemlenmiştir. Örneğin Duck temizlik ürünleri ambalajının kıvrımlı boynu, Yeni Rakı'nın muhteşem eğimli ve kadınsı şişe formu ile, Sunpride meyve sularının geniş ağızlı kendine özgü şişe formu üzerinde marka ve logoları olmasa dahi hemen fark edilebilecek kalitededir. Bu anlamda ambalaj güncellemesi yapan, güçlü ambalaj imajı ile hedef kitlesinden güven oyu alan Mr. Lee örnek verilebilir. Mr. Lee, müşterileri sayısındaki azalmayı ambalaj sorunu olarak görmüş ve ambalajında yeni tasarımlar aramaya başlamıştır. Ancak yeni ambalajının, yeni marka algısı oluşturmaması için kendi fotoğrafının ambalajına uygulanmasını isteyerek bir dizi fotoğraf çekimleri ve stilizasyon çalışmalarını başlatır. Mr. Lee'nin yeni ambalajı, özgün tasarımı, sadeliği ve akılda kalıcı görsel bildirimleriyle beğeni toplamıştır. Yeni ambalaj, grafik tasarımıyla, ürün hakkında her türlü bilgiyi görsel iletişimle verirken, renk, form ve işlevsellik gibi işaretlerle de kalite vurgusunu başarmıştır.

Resim 6. Mr. Lee'nin Kendi Fotoğrafının Stilizasyon Aşamaları

Resim 7. Mr. Lee'nin eski ve yeni ambalajı

5.2. Ambalaj Formlarındaki İnsani Etkiler

Read, insanlığın ilk zamanlarında formun işlevsel olduğunu ancak uygarlıkla birlikte estetiğin,

işlevselliğin önüne geçtiğinden bahseder. (Read, 1973: 29). Çünkü estetik, işlevsellik ile formun mükemmel uyumudur. Ancak yine de form, insanlarda hep çekicilik unsuru olmuştur. Form, akılda kalabilen en belirgin özelliktir. Öyle ki form, ayrıntıya bakmadan tanımlayıcı olabilmektedir. Tanımlanabilir özellikler, genellikle tüketicinin içselleştirdiği, kendinden bir şeyler ile birleştirdiği insansı etkenlerdir. Başarılı ambalaj, tasarımlarda bu insansı etkenleri bulmak her zaman mümkündür. Sağlık, oyuncak ve erotizm, ambalaj tasarımlarında en sık karşılaşılan insansı etkenlerdir.

a)Sağlık Etkisi: Gelişen teknoloji ve hızla yayılan sanayileşme ile sağlık sorunlarının ortaya çıkmasından tüketicinin tedirgin olması doğaldır. Aldığı ürünün sağlıklı ve katkısız olduğundan emin olmak ya da en azından ambalajın verdiği güven ile rahatlamak isteyebilir. Belki de ambalaj görsellerinin tüketiciyi etkileyen en büyük etken olmasının sebebi bu endişedir. Tüketicinin ilk göz temasını kurduğu, fark etmesinde büyük rol oynadığı ve albeni duygularını tetiklediği gerçeği ile birlikte, tedirgin bakışların daha seçici olmaları muhtemeldir. Görsel yönü güçlü tasarımların, tüketici üzerinde etkisinin temelinde yatan bu duygudur. Tüketici, "duygu" veya "ruh" olarak tanımlanan bu etki içerisinde kendisinden bir şeyler bulduğunda, o ambalaja sahip olmak ister. Sağlık veya diğer insani duyguları burada arar.

Resim 8. Gıda ambalajları üzerindeki görsel, tüketici üzerinde sağlıklı bir insan ruhu oluşturabilmektedir.

b)Oyuncak Etkisi: Oyuncak ambalajlar, ambalajların yaşantımızın her safhasında olduğunu gösterir önemli örneklerdir. Oyun, tüm canlılara has bir güdü olmasına karşın, tasarlanmış oyuncak insanlara özel bir araçtır. Ambalajlar, oyuncak formuyla bu insani duyguyu kullanabilmektedir. Tüketici, tüm insani duygularının etkisinde olduğu gibi bu örnekte de ambalaja, sıradan bir obje yerine,

canlı ve dostça bir yaklaşım sergiler.

Resim 9. Oyuncak formuyla ambalaj, insani bir duygu sergileyerek tüketicinin daha sevecen yaklaşmasını sağlayabilir.

c) Erotizm Etkisi: Türk Dil Kurumu sözlüğünde “erotizm” için cinsel duygu ve isteklerine çok düşkün olma durumu tanımı yapılır. Ambalaj tasarımda bu istek ve düşkünlüğü, ürün ve ambalaja sahip olma arzusu şeklinde yorumlamak mümkündür. Ambalajın tasarım ve ürünü sunuş şekli, havası, verdiği öz güven tüketicide aşırı bir sahiplenme arzusuna dönüşebilir. Erotizm, erkeksi bir etki verebileceği gibi kadınsı ve kadına has yapıya da bürünebilir. Bu yapıyla ambalaj, içindeki ürünün cinsiyete özel olabileceği fikrini de verebilir.

Ambalaj tasarımlarının tasarım ve formlarının belirlenmesinde müşteri istek ve algılamaları önemli bir etkidir. Eskiden ambalajlı tüketim mallarının geliştirilmesi sırasında her şeyden önce dolum malına, medyadaki değerlendirmeye çok dikkat ediliyordu. Bir ambalaj nasıl görünmelidir meselesi ekonomik olma düşüncelerinden esaslı şekilde etkileniyordu. Günümüzde ise ürün geliştirici, iyi bir ambalajın önemini artık bilmektedir. Görünürde özdeş ürünlerin sürekli gelişen sunumu, satın alıcının marka sadakatine daha az olmasına yol açmaktadır (ASD Bülteni, 2006:48). Tüketicinin görsel etkileşimi, yeni markaları çabuk kabullenebildiğini açıkça ortaya koyarken, marka sadakatine görsel cazibesi ile orantısı hatırlanmalıdır.

Resim 10. Ambalajın açılış şekli, insanın göğüs dekoltesini hatırlatabilir. Yada erotizmin dozu daha da kaçırılarak tüketicinin aşırı sahiplenme duygusunu harekete geçirebilir.

SONUÇ

Ambalaj insanlık tarihi ile aynı yaştadır. İnsanoğlu ihtiyaç fazlası besinlerini, gerektiğinde tekrar kullanmak için çeşitli doğal maddeler ile sarmak ve saklamak ihtiyacını hissetmiştir. Ambalaj insanlığın ilk yıllarında olduğu gibi günümüzde de koruma ve saklama amaçlı bir örtüdür. Ancak günümüzde ambalajın işlevinde büyük değişimler olmuş, saklama ve korumanın yanında; taşıma, depolama, tanıtım gibi fonksiyonları da barındırmak zorunda kalmıştır. Ambalajdaki bu değişimlerin temelinde ise rekabet ve üstün olma gibi egolar yatmaktadır. Ürün geliştiriciler, ürünlerinin en iyisi olduklarını anlatabilmek için ambalajın reklam fonksiyonuna her zaman ihtiyaç duymuşlardır. Ambalaj ile tüketici arasında psikolojik bağ kurma çabaları, ambalajın başarısı ile gelmiş, tüketicinin bağımlılık derecesine varan alışkanlıklar edinmesi sağlanmıştır. Bu amaçla tasarımcı, insana dair her türlü duygu ve cazibeyi kullanmaktan çekinmemiştir.

Gelişen ambalaj teknolojisi, yeni ambalaj maddelerini beraberinde getirmiş, daha kullanışlı ve daha gösterişli ambalajlar üretilmiştir. Üstün olma egosu, çok daha fonksiyonlu ve gösterişli ambalajları ürettirmiştir. Sadece ambalajını beğendikleri için ürün satın alan tüketicilerin sayısı az değildir. Ancak bu kadar çok ambalajın üretilmesi, çevre sorunlarını da beraberinde getirmiş, ambalajlar atıklarıyla gündemi meşgul etmeye başlamıştır. Birçok ülkede belediyeler ambalaj atığı toplama yasalarını yürürlüğe koyarak, atıkları tekrar değerlendirme zorunluluğu hissetmişlerdir. Çünkü bu aşamadan sonra egonun yerini çevre bilinci ve ortak yaşam kaygıları almaya başlamıştır. Çevreye fazla yüklenmeden sürekli gelişen ve refah toplumundan herkesin eşit olarak yararlanabildiği bir toplum ve dünya oluşturmak insanlığın genel

amacıdır. Böyle bir toplumun oluşturulmasında herkes çaba göstermelidir. Özellikle de ürün geliştiriciler sonrasında tüketiciler ve hatta ambalaja ilgi duyan herkes çaba göstermelidir. Artık ambalajın amacı üçüncü kez değişmiştir. İnsanlığın yaratılışından itibaren ilk aşamadaki saklama-koruma, ikinci aşamasında koruma-taşıma-tanıtım ve üçüncü aşamasında çevre ve yaşam alanı oluşturma, ambalajda yeni nokta durumundadır. Başka bir deyişle ambalaj dünyasında çevre koruma, ürün sorumluluğu ve evrensel tasarımlar gibi yeni anlayışları hüküm sürmeye başlamış ve başlamalıdır.

KAYNAKÇA

1. ASD Bülteni (2006). Ambalajın Gücü, ASD Bülteni, Mart / Nisan, s. 48, İstanbul.
2. BAYRAKTAR, F. (2004). Kâğıda Dayalı Ambalaj Malzemeleri Sektör Araştırması, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Ankara.
3. BİNGÖL, Ş. (1985). Türkiye'de Gıda Sanayiiinde Cam Ambalaj Semineri, Cam Pazarlama A.Ş. Yayınları, Ankara.
4. ARIKAN, A. (2006). (Derleyen) Küresel Eğilimi Belirleyen: Çin, ASD Ambalaj Bülteni, İstanbul.
5. ER, Ö. (2005). Ambalaj Tasarımında Yeniliğin Kaynakları, IV. Uluslararası Ambalaj Kongresi ve Sergisi, TMMOB Kimya Mühendisleri Odası Yayınları, İstanbul.
6. ER, Ö. (2006). Ambalaj Tasarımını Rolü: Türkiye'den Örnekler, ASD Ambalaj Bülteni, Temmuz / Ağustos, İstanbul.
7. ERDAL, G. (2009). Etkili Ambalaj Tasarımı, Dora Yayınları, Bursa.
8. ERDAL, G. (2019). Çam ve Cam Ambalaj, Ekin Yayınevi, Bursa.
9. ERDAL, G. (2019). Cam Ve Cam Ambalajda Etkileşim Tasarımı, Uluslararası ASD Ambalaj Sanayi Kongresi, 21-22 Kasım, Cilt 1, s. 2, İstanbul.
10. ERGÜVEN, A. (2006). Zeytinyağı Ambalajlarında Özgün Tasarımın Önemi, ASD Ambalaj Bülteni, İstanbul.
11. FİSHEL, C. (2003). 50 Real-Life Projects Uncovered, First paperback published in the United States of America by Rockport Publishers, Inc., s. 60, China.
12. MEYERS, M. H. & M. J. Lubnier (2004). Başarılı Ambalaj Başarılı Pazarlama, Rota Yayınları, İstanbul.

KADIN ARTİSTİK VE AEROBİK CİMNASTİKÇİLERİN REAKSİYON ZAMANI VE MENTAL ROTASYON PERFORMANSLARININ İNCELENMESİ

The Research of The Mental Rotation and Reaction Times of 14-15 Year-Old Artistic
and Aerobic Gymnastics Sports Women

Şenay ŞAHİN¹, Nilay CESUR², Ersin ŞAHİN³

ÖZET

Artistik ve aerobik cimnastik kadın sporcuların, mental rotasyon, görsel ve işitsel reaksiyon zamanlarını incelenmesi amaçlanan bu çalışmaya; Bursa’da faaliyet gösteren Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü’ne bağlı kulüplerde müsabakalara katılan 20 kadın artistik, 21 kadın aerobik cimnastikçi katılmıştır. Çalışmada mental rotasyon, görsel ve işitsel reaksiyon zaman ölçümleri özel bilgisayar tabanlı bir program ile ölçülmüştür. Elde edilen verilerin analizi için SPSS “24.0” paket programında sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunluk gösterip göstermediği Shapiro-Wilk testi ile test edilmiştir. Elde edilen verilerin tanımlayıcı istatistikleri; ortalama, standart sapma, değerler olarak sunulmuştur. Sürekli değişkenlerin gruplar arası karşılaştırılmasında t testi kullanılmıştır. Parametreler arasında ilişki olup olmadığı Pearson korelasyon katsayıları ile incelenmiştir.

Artistik ve aerobik cimnastikçilerin mental rotasyon doğru sayısı, etkin cevaplama zamanı, basit ve seçkili görsel reaksiyon zamanı fix interval ile raslantısal interval, yine basit işitsel reaksiyon zamanı fix interval ile raslantısal interval reaksiyon zamanı arasında istatistiksel olarak anlamlı fark olmadığı ($p>0.05$), Ayrıca cimnastikçilerin beden kitle indeksi ile seçkili görsel reaksiyon zamanı fix interval süresi ve basit işitsel reaksiyon zamanı fix interval arasında istatistiksel olarak negatif yönde orta düzeyde ($r=-,336, p<0.05$), yaş ile seçkili görsel reaksiyon zamanı fix interval arasında negatif yönde orta düzeyde ($r=-,343 p<0.05$) anlamlı ilişki bulunmuştur.

Sonuç olarak artistik ve aerobik cimnastik kadın sporcuların, mental rotasyon, görsel ve işitsel reaksiyon zamanları arasında farklılık olmadığı, artistik

cimnastikçilerin dominant el performanslarının daha iyi düzeyde olduğu, ancak basit işitsel ve seçkili görsel reaksiyon zamanının yaş ve beden kitle indeksi artışına bağlı olarak tepki süresinin uzadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cimnastik, mental rotasyon, reaksiyon zamanı.

ABSTRACT

In this study that aims to examine mental rotation, visual and auditory reaction time of female artistic and aerobic gymnasts; 20 female artistic and 21 female aerobic, voluntary athletes participated from Bursa Provincial Directorate of Youth Services. In the study, mental rotation, visual and auditory reaction time measurements have been made by a special, validity and reliability done computer based programme. For the analysis of gained data, the possibility that continuous variables are convenient with normal distribution in SPSS “24.0” packaged software has been tested by Shapiro-Wilk test. The descriptive statistics of gained data have been presented as mean, standard deviation and values. T test has been used for between-groups comparison of continuous variables. The relation possibility between parameters has been researched by Pearson correlation coefficient.

It has been observed among artistic and aerobic gymnasts that there is no statistically significant difference between mental rotation correct number, active response time, simple and selective visual reaction time fix interval and random interval also simple auditory reaction time fix interval and random interval ($p>0.05$), there is a statistically significant difference on behalf of artistic gym-

1. Assoc Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, skoparan2013@gmail.com
2. Insructor, Bursa Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi, nilsucetur@hotmail.com
3. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi, ersahincan@gmail.com

nasts ($p<0.001$). Also a statistically significant negative medium-level relation has been found between gymnasts' body mass index, selective visual reaction time fix interval and simple auditory reaction time fix interval ($p<0.05$) besides that it has been found between age and selective visual reaction time ($p<0.05$).

As a result it has been established among artistic and aerobic female gymnasts that there is no mental rotation, balance, visual and auditory reaction time difference and artistic gymnasts' dominant hand performance is better but reaction period of simple auditory and selective visual reaction time strings out related to age and body mass index increase.

Key Words: Gymnastics, mental rotation, reaction time, balance, finger tapping number.

GİRİŞ

Cimnastik uygulaması heyecan veren, seyretmesi ise hayranlık uyandıran, fiziksel uyumu sağlamada ideal bir yöntem ve yaşadığımız modern çağa çok uygun bir spor dalıdır. Bu spor dalı vücudun doğal hareketlerini kullandığından bütün kasların çalışmasını sağlar ve hareketleri izleyenlere sanat tadı verir (Cihaner,1998., Kesilmiş 2012). Cimnastikte özellikle sporcunun başarısı, en kısa zamanda ne yapacağına karar verip harekete başlaması reaksiyonun önemini ortaya koymaktadır. Kalıtsal bir niteliği olan reaksiyon zamanı, canlının yaşamını ve fonksiyonlarını sürdürmesi içinde hayati bir önem taşır (Çoknaz, 2003., Arslanoğlu ve arkadaşları, 2010). Benzer biçimde normal motor sinir sistemi ritmi dalgalanmaları ve kol motor fonksiyonlarının değerlendirilmesi için kullanılan parmak vuru testi sporcular, müzisyenler, sanatçılar ve sıradan insanların performansını ölçmek için de önemli bir parametredir (Barut 2008).

Cimnastik sporcularında kol ve el ritmi ve koordinasyonu başarılı bir performans için gereklidir. Hareketi oluşturan bu motor fonksiyon bölümleri destekleyen ve son yıllarda önemi gittikçe artan mental rotasyonun, bilişsel birçok işlevin merkezinde yer alan öğrenme ve algılamının gelişmesindeki önemi nedeniyle, uzaysal muhakeme gerektiren konularda başarı ve çözüme ulaşma hızını artıran bir beceri olarak değerlendirilmektedir. Bellekteki görsel bilgiyi zihinsel olarak yönetme, yönlendirme ve işleme becerilerinin somut ifadesi olan

bu parametre (Dursun, 2010; Turgut ve Yenilmez, 2012), cimnastik branşında sporcunun zihninde hayal ettiği hareketi vücut kompozisyonuna uygun mükemmellikte, hatasız ve son derece estetik bir şekilde sergilenmesine etkisi ile sonucu belirlemede önemli bir bölümü olarak görülmektedir. İyi bir mental rotasyon düzeyinin cimnastikçinin performansını arttırdığı, vücut kompozisyonunu koruyabilmede önemli rolü olduğu, hareket örüntüsünde ani değişiklikler içeren dinamik sporlar için temel oluşturduğu bildirilmektedir. Cimnastik branşının kendine has özelliğinden dolayı özellikle bağlantılı hareketlerin yapımında menatal rotasyon bilgisinin çok iyi olması istenmektedir.

Çalışmada mental rotasyon ve reaksiyon zamanını ele alan ve aralarındaki ilişkiler örüntüsünün incelendiği çalışma oldukça sınırlıdır. Bu açıdan cimnastikçilerin egosantrik hareket özelliğinin incelenmesi yönü ile de önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışma cimnastik branşına uzamsal betimleme ve üst ekstrimite performans bulgusu vereceği düşüncesinden yola çıkarak yeni antrenman uygulamaları ve cimnastik branşına farklı bir yaklaşım oluşturma yönüyle de önem taşımaktadır.

YÖNTEM

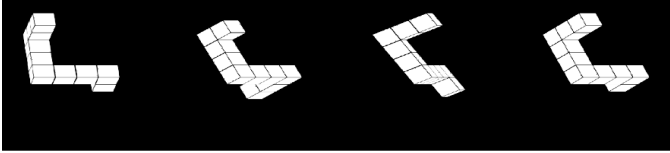
Çalışma Grubu

Çalışmaya; Bursa Gençlik Hizmetleri İl Müdürlüğü ve Bursa Büyükşehir Belediye Spor ve Yıldırım Belediye Spor kulübünde cimnastik branşıyla uğraşan 20 kadın artistik, 21 kadın aerobik cimnastikçi olmak üzere toplam 41 gönüllü katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların vücut ağırlıkları 0,1 kg hassasiyete sahip bir dijital tartı ile ölçüldü. Boy uzunlukları ise 0,01 cm hassasiyete sahip elektronik boy ölçme cihazı ile ölçüldü. Katılımcıların beden kitle endeksi ölçümü Tanita (TBF300 Japonya) ölçüm aletiyle yapıldı.

Uygulanan Testler ve Ölçümler

Mental Rotasyon Performans Ölçümü: Bilgisayar tabanlı MRT'nde "Mental Rotation Stimulus Library" kütüphanesine ait geçerliliği ve güvenilirliği yapılmış görüntü dosyaları kullanılmıştır (Peters ve Battista, 2008). Bu görüntüler 10 adet küpün uç uca eklenmesiyle oluşturulmuş biçimdedir. Resimler, 3-boyutlu uzayda belli açılarda döndürülmüş küplerin 2-boyutlu görüntülerinden oluşmaktadır. Bilgisayar ortamında testin tamamlanması için faz

lasıyla bir süre verilmiş, fakat katılımcılardan testi yapabilecekleri en kısa sürede tamamlamaları istenmiştir. Her bir soru, kütüphaneden seçilen 4 resim içermektedir. Resimlerden ilki “referans” resimdir. Numara verilmiş diğer 3 resimden sadece bir tanesi “referans” resimdeki nesne ile aynı olup, tek farkı 3-boyutlu uzayda döndürülmüş olmasıdır. Uzaydaki dönme eksenini olarak, toplam 16 sorunun ilk yarısında sadece “X” eksenini diğer yarısında ise sadece “Y” eksenini seçilmiştir. Her iki eksen grubu için de “dönme açısı”, 0–180° arasında 30° lik artışlar şeklinde seçilmiştir. Katılımcıdan, referans resim dışındaki üç resimden hangisinin “referans” resim ile aynı olduğunu en kısa sürede bulması istenmiştir. Bu test için 5 dakika süre tanımlanmış olup katılımcıların testi, yapabilecekleri en kısa sürede tanımlamaları istenmiştir. Cevap zamanı, “doğru”, “yanlış” ve “hatalı işlem” kaydıyla bilgisayar tarafından milisaniye (ms) çözünürlüğünde ölçülerek sonraki analizler için bilgisayarda saklanmıştır. Katılımcılara, ses, ışık gibi dış uyaranların etkilemeyeceği sakin bir ortam hazırlanmıştır. Teste başlanmadan önce testin önemi, testin protokolü ve konu ile ilgili açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Şekil 1. Mental Rotasyon Referans Resim Örneği

Peters ve Battista (2008) tarafından hazırlanan “Mental Rotation Stimulus Library©” kütüphanesinden seçilen resimlerle hazırlanmış bir soru seti. Katılımcılardan, sağ tarafta 1, 2 ve 3 rakamları ile gösterilen üç resimden hangisinin solda referans resim ile gösterilen nesne ile aynı olduğunun bulunması istenmektedir.

Reaksiyon Zamanı Ölçümü: Bu araştırmada her bir cimnastikçinin, görsel ve işitsel reaksiyon zamanı ölçümleri yapılmıştır. Deneklere mümkün olduğunca ses, gürültü, ışık gibi dış uyaranlardan yalıtılmış, rahat bir ortam sağlandı. Katılımcıya testlerin önemi, cihazların tanıtımı ve uygulanacak test protokolleri açık bir şekilde ifade edildi. Reaksiyon zamanı ile ilgili testlerin uygulandığı cihazlar ve protokoller şu şekildedir:

Görsel ve İşitsel Basit ve Seçkili Reaksiyon Zamanı

ölçümü: Görsel ve işitsel, sabit ve rastgele reaksiyon zamanları bilgisayar tabanlı bir bilgisayar programı üzerinden değerlendirildi. Cimnastikçilerin görsel ve işitsel reaksiyon zamanları bilgisayar programından gönderilen görsel veya işitsel uyarana en kısa sürede klavye üzerinde belirlenen tuşa dominant eliyle basmasıyla elde edilmiştir. Uyarılar sabit (Fix interval) ve rastgele (Random interval) aralıklarla 10’ar kez verilmiş, 10 denemenin ortalaması reaksiyon zamanı (RZ) milisaniye olarak tanımlanmıştır. Basit görsel reaksiyon zamanında, bilgisayar ekranında beliren sabit bir şekil uyarana olarak kullanılırken, seçkili görsel reaksiyon zamanında bilgisayar ekranında beliren 5 farklı renk şekil uyarana olarak kullanılmıştır. Kırmızı renk şekil çıktığında 1 tuşuna, diğer renkler (mavi, yeşil, sarı, siyah) çıktığında 2 tuşuna basması istenmiştir. Katılımcıların uyarının gelmesinden önce verdikleri reaksiyonlar ve seçkili uyarana verdikleri yanlış cevaplar hata olarak kaydedilmiştir. Basit görsel fix interval, basit görsel random interval, seçkili görsel fix interval, seçkili görsel random interval, basit işitsel fix interval, basit işitsel random interval olmak üzere altı farklı reaksiyon zamanı elde edilmiş ve gruplar arası karşılaştırılmıştır.

Görsel basit reaksiyon zamanı ölçümünde, katılımcıya bilgisayar tarafından gönderilecek olan tek tip görsel uyarana gördükleri gibi cevap için “1” tuşuna tıklanması istendi. Testi katılımcı hazır olduğunda yine “1” tuşu ile kendi başlattı ve eşit zaman aralıklarıyla gönderilen 10 adet ve ardından ikinci test olarak rastgele zaman aralıklarıyla gönderilen 10 adet görsel uyarana mümkün olduğunca kısa sürede cevap vermesi istendi. Katılımcılar cevap için dominant el, işaret parmaklarını kullandı.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin analizi için SPSS 24.0 paket programı kullanılmıştır. Sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunluk gösterip göstermediği Shapiro-Wilk testi ile test edilmiştir. Elde edilen verilerin tanımlayıcı istatistikleri; ortalama, standart sapma, değerler olarak sunulmuştur. Sürekli değişkenlerin gruplar arası karşılaştırılmasında t testi kullanılmıştır. Parametreler arasında ilişki olup olmadığı Pearson korelasyon katsayıları ile incelenmiştir. İstatistiksel anlamlılık güven aralığı için $p < 0.05$ ve $p < 0.01$ oranları kabul edilmiştir.

BULGULAR

Cimnastikçilerin bazı fiziksel özellikleri ile mental rotasyon, reaksiyon zamanı süreleri aşağıdaki tablolarla verilmiştir.

Değişkenler	Artistik Cimnastik(n=20)	Aerobik Cimnastik(n=21)
	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$
Yaş (yıl)	14,2±0,6	14,1±0,7
Boy (cm)	151,1 ±10,8	147 ±9,5
Ağırlık (kg)	40,4±11,6	39,4±7,5
Beden Kütle İndeksi(kg/m ²)	17,3±2,9	18,3±1,4

Tablo 1. Artistik ve Aerobik Cimnastikçilerin Yaş, Boy, Ağırlık Değerlerinin Dağılımı

Tablo'1 incelendiğinde; yaş, boy, vücut ağırlığı, BKİ ve yüzde yağ değerleri ortalamaları artistik cimnastikçilerin sırasıyla 14,2±0,6 yıl, 151,1 ±10,8 cm, 40,4±11,6 kg, 17,3±2,9 kg/m² 19,8±3,8 yüzde yağ, aerobik cimnastikçilerde ise 14,1±0,7 yıl, 147 ±9,5 cm, 39,4±7,5 kg, 18,3±1,4 kg/m² yüzde yağ oranı 20,9±2,3 olduğu tespit edilmiştir.

Değerler	Artistik Cimnastikçi	Aerobik Cimnastikçi
	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$
Mental rotasyon doğru cevap (sayı)	7,6±2,1	8,09±2,3
Etkin cevaplama zamanı (s)	8185,2±5032	8396,09±3499
Basit görsel reaksiyon zamanı fix interval (ms)	288,7±55	266,03±68,7
Basit görsel reaksiyon zamanı raslantısal interval (ms)	339±67,1	323,6±38,4
Seçkili görsel reaksiyon zamanı fix interval (ms)	500±126,4	488,3±88,1
Seçkili görsel reaksiyon zamanı raslantısal interval (ms)	504 ±105,8	526,1±64,2
Basit işitsel reaksiyon zamanı fix interval (ms)	292,7±47,9	297,9±70,3
Basit işitsel reaksiyon zamanı raslantısal interval (ms)	342,8±40,8	315,6±48,2

Tablo 2. Artistik Cimnastikçilerin MR, GRZ, İRZ, PVT ve Denge Değerlerinin Aritmetik Ortalama Dağılımları

Tablo 2 incelendiğinde; MR doğru, etkin cevaplama zamanı aerobik cimnastikçilerde daha iyi düzeyde, basit görsel reaksiyon zamanı, fix interval ve raslantısal interval, seçkili görsel reaksiyon zamanı fix interval daha kısa zaman sahipken, artistik cimnastikçilerde ise raslantısal interval, basit işitsel reaksiyon zamanı fix interval zamanlarının daha iyi olduğu tespit edilmiştir.

Değerler	Artistik Cimnastikçi	Aerobik Cimnastikçi
	$\bar{X} \pm SS$	$\bar{X} \pm SS$
Mental rotasyon doğru cevap (sayı)	7,6±2,1	8,09±2,3
Etkin cevaplama zamanı (s)	8185,2±5032	8396,09±3499
Basit görsel reaksiyon zamanı fix interval (ms)	288,7±55	266,03±68,7
Basit görsel reaksiyon zamanı raslantısal interval (ms)	339±67,1	323,6±38,4
Seçkili görsel reaksiyon zamanı fix interval (ms)	500±126,4	488,3±88,1
Seçkili görsel reaksiyon zamanı raslantısal interval (ms)	504 ±105,8	526,1±64,2
Basit işitsel reaksiyon zamanı fix interval (ms)	292,7±47,9	297,9±70,3
Basit işitsel reaksiyon zamanı raslantısal interval (ms)	342,8±40,8	315,6±48,2

ARTC: Artistik cimnastik, A.E ; Aerobik jimnastik, BGRS: Basit Görsel Reaksiyon Zamanı, SGRZ: Seçkili Görsel Reaksiyon Zamanı, BIRZ: Basit İşitsel Reaksiyon Zamanı

Tablo 3. Artistik ve Aerobik Cimnastikçilerin MR, RZ, PVT Değerlerinin t Testi ile Karşılaştırılması

Tablo 3 incelendiğinde; artistik cimnastikçilerin ortalama MR doğru sayısı, etkin cevaplama

zamanı, basit görsel reaksiyon zamanı fix interval ve raslantısal interval, seçkili görsel reaksiyon zamanı fix interval ve raslantısal interval, basit işitsel reaksiyon zamanı fix interval, basit işitsel reaksiyon zamanı raslantısal interval, sağ ve sol el parmak vuru sayısı sırasıyla 7,6±2,1 sayı, 8185,2±5032sn, 288,7±55 ms, 339±67,1, 500±126,4 ms, 504 ±105,8 ms, 292,7±47,9 ms, 342,8±40,8 ms, 112 ±26,3 sn/sayı, 100,6±11,1 sn/sayı ve 9.75±2,33, aerobik cimnastikçilerin ise 8,09±2,3 doğru sayı, 8396,09±3499,1 sn, 266,03±68,7 ms, 323,6±38,4, 488,3±88,1 ms, 526,1±64,2 ms, 297,9±70,3 ms, 315,6±48,2 ms, 88,2±8,7, sn/sayı, 78,09±9,5 sn/sayı ve 2,24±1,9 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca M R doğru, etkin cevaplama zamanı, basit görsel reaksiyon zamanı fix interval, basit görsel reaksiyon zamanı raslantısal interval, seçkili görsel reaksiyon zamanı fix interval, seçkili görsel reaksiyon zamanı raslantısal interval, basit işitsel reaksiyon zamanı fix interval, basit işitsel reaksiyon zamanı raslantısal interval ürelerine göre yapılan karşılaştırma sonucunda, istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmamıştır (p>0.05).

	Seçkili GRZ Fix İnterval	Basit İRZ Fix İnterval
BKİ	$r = -.336, p < 0.05$	$r = .343, p < 0.05$
Yaş	$r = -.323, p < 0.05$	

BKİ: Beden Kütle İndeksi, Görsel Reaksiyon Zamanı, İRZ: İşitsel Reaksiyon Zamanı

Tablo 4. Yaş ve BKİ ile GRZ VE İRZ ilişkisinin incelenmesi

Tablo'4 incelendiğinde; cimnastikçilerin BKİ ile seçkili görsel reaksiyon zamanı fix interval süresi arasında istatistiksel olarak negatif yönde orta

düzeyde ($r=-,336$, $p<0.05$), yine BKİ ile basit işitsel reaksiyon zamanı fix interval süresi arasında istatistiksel olarak negatif yönde orta düzeyde ($r=-,343$, $p<0.05$), yaş ile seçkili görsel reaksiyon zamanı fix interval arasında negatif yönde orta düzeyde ($r=-,323$, $p<0.05$) anlamlı ilişki bulunmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Cimnastik branşıyla uğraşan sporcular özellikle hareketin yapılma becerisi ve estetik ve açıdan avantaj sağlaması nedeniyle düşük yağ yüzdesi, normal boy, düşük vücut ağırlığı, zarif ve ince bir yapı belli oranda performansı etkilediği bilinmektedir. Literatürde cimnastikçiler için benzer değerler görülmektedir (Doğan ve Altay (1996), Agopyan (1993), Bulca ve Ersöz (2004). Çalışmaya katılan aerobik cimnastikçilerin ortalama boy uzunlukları $147 \pm 9,5$ cm, artistik cimnastikçilerin $151,1 \pm 10,8$ cm olarak belirlenen araştırmada aerobik cimnastik sporcularının, artistik cimnastikçilerden daha kısa boylu oldukları görülmüştür. Soric ve arkadaşları (2008) artistik cimnastik, ritmik cimnastik ve bale ile uğraşan ortalama 11 yaşındaki sporcular üzerinde yaptıkları araştırmada, artistik cimnastikçilerin boyları ortalaması $139,5$ cm, ritmik cimnastikçilerin boy uzunlukları ortalaması $150,9$ cm ve bale ile uğraşan sporcuların ise $147,2$ cm olarak ölçülmüştür. Benzer biçimde Kanal (2008) 9-12 yaş grubu aerobik cimnastik ve ritmik cimnastik sporcularının fiziksel, fizyolojik ve performans özelliklerini incelediği araştırmasında Aerobik cimnastikçilerin boy ortalamaları $141,61 \pm 7,81$ cm iken, ritmik cimnastikçilerin boy ortalamaları $135,07 \pm 3,87$ cm olarak belirlenmiştir. Bizim çalışmamızda ise aerobik ve artistik cimnastikçilerden daha düşük olarak belirlenmiştir. Bunun nedeni çalışmamızda daha yüksek oranda görülen bu farkı yaş değişkeninin meydana getirdiği görülmektedir. Belirgin bir bilişsel beceri olarak açıklanana mental rotasyon; zihinde iki veya üç boyutlu nesnelere ustalıklı konumlandırma becerisidir. Jordan, Kanowski, & Jäncke (2001) beyin görüntüleme yoluyla nesne rotasyonunu içeren eylemlerin mental rotasyon gerçekleşirken tıpkı fiziksel aktivitede olduğu gibi beynin bazı bölümlerini aktive ettiğini belirtirken, egosentrik ve allosentrik rotasyonlar boyunca beyinde aktif olan bölümlerin ise aynı olmadığını da belirtmişlerdir. Cimnastik branşı egosentrik rotasyona dayalı hareket özelliğini olan bir özelliktir. Yapılan çalışmalar incelendiğinde;

Ozel, Larue & Molinaro (2002), cimnastikçiler, atletler ve spor yapmayanların mental rotasyon performan düzeylerinin cimnastikçilerde daha iyi düzeyde olduklarını belirlemişlerdir. Jansen, Titzte ve Heil (2010) ise günde 45 dakikalık haftada en az 3 gün egzersiz yapan sedanterlerin mental rotasyon performanslarında artış olduğunu tespit etmişlerdir. Moreau ve diğerleri, (2012) güreşçi ve dayanıklılık sporcularının mental rotasyon becerisini etkilediğini ve bilişsel süreçler üzerinde daha büyük bir etki yarattığını belirtmişlerdir. Özellikle Moreau ve diğerleri (2011) elit dövüş sporcularının (eskim, judo ve güreş) elit koşuculara göre daha iyi mental rotasyon farkı sergilediğini, Jansen ve Lehmann'ın (2013) nesne temelli mental rotasyon görevinde cimnastikçilerin futbolcu ve sporcu olmayanlara göre daha iyi performans gösterdiklerini belirlemişlerdir. Yine Schmidt ve arkadaşlarının (2015) cimnastikçiler ve oryantiringçilerin mental rotasyon performanslarını inceledikleri çalışmalarında; spor yapanların spor yapmayanlara göre daha iyi, oryantiringçiler ve cimnastikçilerin spor yapmayanlardan daha iyi, cimnastikçilerin oryantiringçilerden farklılık göstermediğini belirlemişlerdir. Bizim çalışmamızda artistik cimnastikçilerin mental rotasyon doğru cevap sayısı $7,6 \pm 2,1$ ve $8185,2 \pm 5032$ cevaplama süresi iken, aerobik cimnastikçilerin $8,09 \pm 2,3$ doğru cevap sayısı ve $8396,09 \pm 3499,1$ süreye sahip oldukları belirlenmiştir. Bu sonuçlar yapılmış çalışma sonuçlarına göre daha düşük düzeyde mental rotasyon performans değerlerine sahip olduğunu göstermektedir. Bu düşük düzeyi cimnastikçilerin yaşlarının küçük olması ve farklı mental rotasyon performans ölçüm yöntemi kullanılmasının bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Ancak her iki grubun mental rotasyon performanslarının birbirine çok yakın olduğu da görülmektedir. Buda bize yapılan cimnastik antrenmanla Artistik cimnastikçilerin mental rotasyon doğru cevap sayısı ve sürenin yapılmış çalışma sonuçlarına göre daha düşük düzeyde mental rotasyon performans değerlerine sahip olduğunu göstermektedir.

Bringoux (2000), tarafından yapılan çalışmada, cimnastikçilerin vücut oryantasyonunu sağlama da, somatosensoriyal işaretlerin, otolitik işaretlerden daha fazla bilgilendirici olduğu belirlenmiştir. Dansçılarda ise postür düzenlenmesinde, gör-

menin güçlü bir unsur olduğu belirtilmektedir. Vuilema ve Nougier (2004) cimnastikçileri, futbol ve hentbol oyuncularıyla karşılaştırdığı çalışmasında denge ve reaksiyon zamanı ölçümlerinde gruplar arasında farklılık olmadığını belirtmişlerdir. Çalışmalarında görsel reaksiyon süresi ritmik cimnastik programı uygulayanlarda antrenman programı öncesi $488,7 \pm 112$ ms iken, antrenman programı sonrası anlamlı azalma ile $418,2 \pm 106,6$ ms olarak bulunmuştur. İşitsel reaksiyon süreleri açısından, üç antrenman grubunda da her iki ölçüm arasında anlamlı bir iyileşme görmüşlerdir. Benzer biçimde Çoknaz (2003), elit ve elit olmayan erkek cimnastikçilerin reaksiyon zamanını karşılaştırarak, elit olan grupta ışığa karşı sağ el reaksiyon zamanı ortalamalarını elit olmayan gruptan istatistiksel olarak anlamlı düzeyde kısa olduğunu kaydetmiştir. Küçüker ve arkadaşları elit cimnastikçilerin görsel reaksiyonlarını 0.232 ± 0.34 ms, işitsel reaksiyonlarını 0.215 ± 0.25 ms olarak belirlemişlerdir. Şahin ve arkadaşlarının (2017), bilgisayar oyuncularını, masa tenisçileri ve bilgisayar oyunu oynamayanları reaksiyon zamanlarına göre karşılaştırdıkları çalışmalarında masa tenisi ve bilgisayar oyuncularının, benzer reaksiyon zamanı değerlerine sahip olduklarını belirlemişlerdir. Bizim çalışmamızda ise aerobik ve artistik cimnastikçilerin basit görsel reaksiyon zamanı değeri sırasıyla $266,03 \pm 68,7$ ms ve $288,7 \pm 55$ ms ile daha kısa iken, Seçkili görsel reaksiyon zamanı bakımından artistik cimnastikçilerin $500 \pm 126,4$ ms ve aerobik cimnastikçilerin ise $488,3 \pm 88,1$ ms ile daha uzun bulunmuştur.

Sonuç olarak; cimnastikçilerin yapılan mental performans, reaksiyon zamanı değerleri açısından farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların beden kitle indeksi ve yaş ile seçkili görsel reaksiyon zamanı sabit interval ve basit işitsel reaksiyon zamanı sabit interval arasında, negatif yönde ilişki olduğu ortaya koyulmuştur. Cimnastik branşının kendine has özelliğinden dolayı özellikle bağlantılı hareketlerin yapımında menatal rotasyon bilgisinin ve reaksiyon zamanının çok iyi olması istenmektedir. Bu bağlamda cimnastikçinin vücut kompozisyonunu koruyabilmede, hareket örüntüsünde oluşan ani değişiklikler içeren dinamik hareketlerin organizasyonunda etkili olabilmesi için uzamsal algı becerilerine yönelik çalışmaların antrenman programlarında uygulanmasının gerekli olduğu düşünc-

esindeyiz.

KAYNAKÇA

1. Agopyan, A. (1993). Ritmik Sportif Cimnastikte Morfolojik ve Motorik Özelliklerin Performansa Etkisi. Yayımlanmamış yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
2. Bulca Y, Ersöz G. (2004). Ritmik Cimnastikçilerde Egzersiz ve Beslenmenin Büyümeye Etkileri. Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi; 2: 11 – 20.
3. Jordan, K., Heinze, H. J., Lutz, K., Kanowski, M., & Jäncke, L. (2001). Cortical activations during the mental rotation of different visual objects. *NeuroImage*, 13, 143–152. doi: 10.1006/nimg.2000.0677
4. Jansen P., Titze C., Heil M. (2010) Mental rotation performance and the effect of gender in fourth graders and adults, *European Journal of Developmental Psychology* 7(4):432-444 · July 2010
5. Moreau, D., Mansy-Dannay, A., Clerc, J., & Guerrien, A. (2011). Spatial ability and motor performance: Assessing mental rotation processes in elite and novice athletes. *International Journal of Sport Psychology*, 42, 525–547.
6. Şahin, Ş., Birinci Y., Şahin, S., Vatansever Ş. (2017). Analysis Of Reaction Times Of Computer Gamers, Table Tennis Players And Those Who Don't Play Computer Games, 2. The International Balkan Conference in Sport Sciences May 2016. Tetova, Makedonya.
7. Çoknaz H, Ün N, Tıkız D. (2003). Elit Türk Erkek Cimnastikçilerinin Fiziksel Özellikleri ve Reaksiyon Sürelerinin Değerlendirilmesi. *Performans*, 9 (3-4): 1-8
8. Küçüker, M., Atılğan E.O, Pınar S. (2006). Elit Bayan Cimnastikçilerin Denge Kayıpları ile Biomotor ve Antropometrik Özelliklerinin Karşılaştırılması. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Kongre Kitabı,
10. Schmidt M., Egger F., Kieliger M., Rubeli B., Schüller J. (2015). Gymnasts and orienteers display better mental rotation performance than non-athletes. *Journal of Individual Differences*. ;37:1–7.
11. Sağdılek, E. Şahin, Ş., Kızıltan E., Akova B. (2017). Sporcu performans değerlendirilmesinde parmak vuru testinin yeri, 15. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi 15-18 Kasım 2017, Antalya
12. Bringoux L., Marin L., & Nougier V. (2000).

Effects of gymnastics expertise on the perception of body orientation in the pitch dimension. *J Vestib Res*

13. Vuillerme, N., Nougier, V., Attentional Demand for Regulating Postural Sway: The Effect of Expertise in Gymnastics, *Brain Research Bulletin*, 63, 161–165, (2004).

14. Cihaner, S. (1998). *Cimnastik*. Türk Spor Vakfı Yayınları 12. Eko Ofset. İstanbul.

15. Kesilmiş, İ. (2012). 4-6 Yaş Çocuklarda Cimnastik Antrenmanının Büyüme ve Biyomotor Yetiler Üzerine Etkisi (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Mersin: Mersin Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, *Beden Eğitimi ve Spor ABD*).

16. Çoknaz, H., Ün, N., & Tıkız, D. (2003). Elit Türk Erkek Cimnastikçilerinin Fiziksel Özellikleri ve Reaksiyon Sürelerinin Değerlendirilmesi. *Performans*, 9 (3-4): 1-8

17. Arslanoğlu, E., Aydoğmuş, M., Arslanoğlu, C., & Şenel, Ö. (2010). Badmintoncularda reaksiyon zamanı ve denge ilişkisi.

18. Barut, Ç., Gökdemir, K., Sevinç, Ö., Kudak, H., Gümüş, & M. (2008). Boksörlerde el morfolojisi ve el tercihinin değerlendirilmesi. 10. Ulusal Anatomi Kongresi.

19. Dursun, Ö. (2010). The relationships among preservice teachers'spatial visualization ability, geometry self-efficacy, and spatial anxiety. *Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yüksek lisans tezi, Ankara*.

20. Turğut, M., & Yılmaz, S. (2012). İlköğretim 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerinin Uzamsal Yeteneklerinin İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (19), 69-79.

21. Peters, M., & Battista, C. (2008). Applications of mental rotation figures of the Shepard and Metzler type and description of a mental rotation stimulus library. *Brain and cognition*, 66(3), 260-264.

22. Doğan, F., & Altay, F. (1996). *Sportif ritmik cimnastik*. Ünal Ofset. Ankara.

23. Agopyan, A. (1993). *Ritmik Sportif Cimnastikte Morfolojik ve Motorik Özelliklerin Performansa Etkisi*. Yayınlanmamış yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

24. Kankal, M. B. (2008). 9-12 yaş grubu aerobik cimnastik ve ritmik cimnastik sporcularının fiziksel, fizyolojik ve performans özelliklerinin karşılaştırılması. Yüksek lisans tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

25. Bulca, Y., & Ersöz, G. (2004). *Ritmik Cimnastikçilerde Egzersiz ve Beslenme Büyümeye Etkil-*

eri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*; 2: 11 – 20.

26. Jordan, K., Heinze, H. J., Lutz, K., Kanowski, M., & Jäncke, L. (2001). Cortical activations during the mental rotation of different visual objects. *NeuroImage*, 13, 143–152. doi: 10.1006/nimg.2000.0677

27. Soric M, Durakovic MM, Pedisic Z. (2008). Dietary Intake and Body Composition of Prepubescent Female Aesthetic Athletes. *International Journal of Sport Nutrition and Exercise Metabolism*; 18: 343-354. 66

28. Ozel S., Larue J., & Molinaro, C. (2002) Relation between sport activity and mental rotation: Comparison of three groups of subjects. *Perceptual and Motor Skills*. 95:1141–1154.

29. Jansen-Osmann, P., & Heil, M. (2007). Suitable stimuli to obtain (no) gender differences in the speed of cognitive processes involved in mental rotation. *Brain and Cognition*, 64, 217–227.

30. Vuillerme, N., & Nougier, V. (2004). Attentional demand for regulating postural sway : the effect of expertise in gymnastics. *Brain Research Bulletin*, 63(2): 161-165.

31. Küçüker, M., Atılğan, E. O. & Pınar, S. (2006). Elit Bayan Cimnastikçilerin Denge Kayıpları ile Biomotor ve Antropometrik Özelliklerinin Karşılaştırılması. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Kongre Kitabı,

32. Meyer A., & Sagvolden, T. (2006). Fine motor skills in South African children with symptoms of ADHA: influence of subtype, gender, age, and hand dominance. *Behav Brain Funct*, 2:33.

33. Brown, S. G., Roy, E.A., Rohr, L. E., & Bryden P.J. (2006). Using hand performance measures to predict handedness. *Laterality* 2006;11:1-14.

MODELING AND OPTIMIZING A VEHICLE NAVIGATION SYSTEM BY G-NETWORK

Mohammad Kouchaki PAHNEKOLAEI¹, Morteza ROMOOZI²,
Mahshid GHORBANI³, Hamideh BABAEI⁴

ABSTRACT

Increasing the production of vehicles and necessity to use private and public cars have led to heavy traffic that has negative effects in that respect. The aim of intelligent transportation systems (ITS) is improving the quality of transportation, reducing travelling time and reducing fuel consumption via advanced technologies. Clearly, analyzing the routing problems of vehicles and finding optimized routes are among the considerable challenges in intelligent transportation systems.

Vehicle navigation systems are the systems used for leading and routing. Using GPRS communication, these systems provide on-line services for collecting instant traffic information, such as vehicles coordination, speed and type, for enhancing them for efficient routing of vehicles. Furthermore, they can prepare diverse traffic reports regarding time, period, max. and min. speeds, the total driven distance in a desired specific date or time limit.

Many navigation systems have used offline city maps and pre-set maps together with the history of navigation data obtained from GPS. These systems are not suitable due to rapid changes in the traffic conditions.

Since, online systems are preferred. Focusing on online navigation systems and dynamic VRP, we presented a navigation system for the vehicles to receive updated traffic information on reaching each junction, and select the best route with lower traffic to their destination, in case they are permitted to move in it.

In this paper, we used G-Network for modeling the proposed vehicles navigation system. G-Networks are queuing networks with the idea of considering negative customers against positive ones. Negative

customers or signals can be considered actual or virtual, operating in different manners in the network. They can destruct positive customers in a queue, cause momentary passing of the customers to another queue, or remove a group of customers from the network.

Vehicles in our proposed model are positive customers and routing decisions are negative customers, here with considered virtual. The queue network is the map of an assumed city. Vehicles may be of different types, such as cars, heavy vehicles and rescue vehicles. Therefore, positive customers in the modeling include different classes. In this graph, each junction and also segments distributed uniformly in each pathway establish the queues of the queuing network. Accordingly, the relevant performance metrics of the network are presented. The given model provide the possibility for us to use gradient descent method for optimization of the routing. Gradient descent is a first order optimization algorithm, used for finding the minimum rate of functions. In optimizing the behavior of the network, it was attempted to minimize the cost function, which includes parameters such as the probability of passing a type of vehicle from a junction and also probability of a routing decision in the junction.

The obtained results from optimization show that the routing problems are improved by considering different criteria including average delay for the vehicles, average delay for routing decisions, average delay for the whole network and average usefulness.

Keywords: Vehicle routing, navigation system, G-Network.

1. Department of Computer Engineering, Kashan Branch, Islamic Azad University, Kashan, Iran.
2. Department of Computer Engineering, Kashan Branch, Islamic Azad University, Kashan, Iran.
3. Department of Computer Engineering, Mahallat Branch, Islamic Azad University, Mahallat, Iran.
4. Department of Computer Engineering, Naragh Branch, Islamic Azad University, Naragh, Iran

I. Introduction

Increasing the production of vehicles and necessity to use private and public cars have led to heavy traffic that has negative effects in that respect. The aim of intelligent transportation systems (ITS) is improving the quality of transportation, reducing travelling time and reducing fuel consumption via advanced technologies. Clearly, analyzing the routing problems of vehicles and finding optimized routes are among the considerable challenges in intelligent transportation systems.

Vehicle navigation systems are the systems used for leading and routing. Using GPRS communication, these systems provide on-line services for collecting instant traffic information, such as vehicles coordination, speed and type, for enhancing them for efficient routing of vehicles. Furthermore, they can prepare diverse traffic reports regarding time, period, max. and min. speeds, the total driven distance in a desired specific date or time limit.

Many navigation systems have used offline city maps and pre-set maps together with the history of navigation data obtained from GPS. These systems are not suitable due to rapid changes in the traffic conditions.

Since, online systems are preferred. Focusing on online navigation systems and dynamic VRP, we presented a navigation system for the vehicles to receive updated traffic information on reaching each junction, and select the best route with lower traffic to their destination, in case they are permitted to move in it.

In this paper, we used G-Network for modeling the proposed vehicles navigation system. G-Networks are queuing networks with the idea of considering negative customers against positive ones. Negative customers or signals can be considered actual or virtual, operating in different manners in the network. They can destruct positive customers in a queue [1], cause momentary passing of the customers to another queue [2], or remove a group of customers from the network [3].

Vehicles in our proposed model are positive customers and routing decisions are negative customers, here with considered virtual. The queue network is the map of an assumed city. Vehicles may be of different types, such as cars, heavy vehicles and rescue vehicles. Therefore, positive customers in the mod-

eling include different classes. In this graph, each junction and also segments distributed uniformly in each pathway establish the queues of the queuing network. Accordingly, the relevant performance metrics of the network are presented.

The given model provide the possibility for us to use gradient descent method for optimization of the routing. Gradient descent is a first order optimization algorithm, used for finding the minimum rate of functions. In optimizing the behavior of the network, it was attempted to minimize the cost function, which includes parameters such as the probability of passing a type of vehicle from a junction and also probability of a routing decision in the junction.

The obtained results from optimization show that the routing problems are improved by considering different criteria including average delay for the vehicles, average delay for routing decisions, average delay for the whole network and average usefulness.

To follow, we consider the fulfilled activities in vehicles navigation, VRP and G-Network, in three separate sections. Then, we describe the routing problem in section 1 of III, and deal with modeling the case by G-Network in section 2 of III. Section IV explains the calculations of performance criteria, and section V discusses about the optimization of the problem.

II. Related Works

1. Vehicle Routing

VRP research has been underway for over 50 years. Vehicle routing problem was first considered by Dantzig and Ramser (1959). They considered the problem of distributing gas (petrol) by tankers from a source station to a number of fuel stations. With increasing the fuel stations, the number of routes increase, too, making the testing and finding the optimized routes more complicated. Thus, they proposed an algorithm that used to find the optimum solution according to proper linear functions [4]. Cooke and Halsey (1966) considered a time-dependent VRP, by classic development of finding the shortest route in a static timing. This method could not be applied for cases with more than a vehicle [5]. There are numerous studies done about VRP, dividing this subject into various classifications mentioned in previous section. Different

approaches including the algorithms for finding the shortest route, mathematical models, etc. are given for each classification. The considered classification in this article is “dynamic VRP”, the history of which is to follow.

Dynamic VRP refers to Speidel (1976) and Psarftis (1980), involving the information such as the vehicle location and customer order during the route [6], [7]. Usually, DVRP is used in dynamic operations, by which the customer’s order is indicated during the route (online request) and the vehicles should be in “real-time” state. This has various applications in real life, including dynamic transportation management, sales management distributed system, delivery services, repairing or rescue services, dial-a-ride emergency service. Ghiani, Guerriero, Laporte & Musmanno, 2003 used DVRP in taxis [8]. Grtz, Klose, Bieding (2009) proposed cell phones for intelligent routing in real time, for communication with the drivers, that reduced the costs followed by customers satisfaction [9]. Block, Gendreau, Ferrucci (2013) have recently presented a method predicting future requests by using previous information [10]. Potvin, Gendreau and Azi provide an ALNS search, showing uncertainty in production scenarios [11]. According to Li, Mirchandani, & Borenstein (2009), Mu, Eglese (2011) and Fu and Lysgaard, dynamic routing is a VRP with “real-time” routing and reprogramming [12], [13]. Since executing vehicle routing programming is sometimes delayed by unpredictable events such as traffic (Mu, Eglese; 2011) [14]. Dynamic routing is recently been reviewed by Pillac, Gendreau, Guéret, and Medaglia (2012) [15].

2. Vehicle Navigation

There are various ways in ITS, for obtaining traffic information. Some of the promoting methods include processing video images and pictures, IR sensors, magnetic sensors and Piezo electric sensors. Since these methods are not efficient for large scales, some new methods were proposed. In the more advanced methods, GPS and GPRS are used as supplementary tools for collecting traffic information. Dhingral and Gull (2008) focused on vehicle speed, road traffic and load capacity, and by using the history of traffic information provided a model that estimated the number of vehicles in urban areas. The vehicles average speeds were calculated by

sensors and the number of vehicles was estimated according to traffic flow theory [16]. Skordili and Trigoni (2008) used “access points” for determining the speeds and the road traffic, and designed navigation routes. The vehicle-vehicle relations were also used in some approaches [17]. Kitani et al. (2008) used “message transition” in inter-vehicle communication for collecting, maintaining and distributing traffic information. They used “bus” as the transiting device for messages, which obtains traffic information from the adjacent vehicles in low-traffic areas to transmit it their adjacent vehicles, periodically [18]. For acquiring real-time traffic information in urban areas, Khosroshahi et al. (2011) proposed a plan that defined a cost function and its parameters such as uncertainty, by using inter-vehicle communication (IVC), the vehicles roadside communication (VRC) and ordinary systems [19]. Lately, Yousefi, Anvari and Abbassi considered online traffic information as the main parameter of routing. In the first stage, they dealt with gathering traffic information via RSUs and in the second phase, they determined the optimum route for the vehicles movements [20].

3. G-Network

G-Networks were primarily presented by neural networks, in which the signals may be positive or negative [21]. Random neural networks were developed to queuing networks with great speed [1], and the concept of G-Network was introduced as a unique model for neural and queuing networks. A node in a queuing network is equivalent to a neuron in a neural network. Queuing network started with the idea of positive and negative customers, and then, the concept of mobile customer in G-Network was introduced. In this case, when a negative customer reaches the queue, can cause momentary passage of positive customers to another queue and reduce the length of the queue [2]. In [3], negative customers can eliminate the other customers in groups. Moreover, some classes of negative and positive customers were investigated in [22] and [23]. There are other applications of G-Networks, such as using in images texture [24], minimizing the graph coverage [25], optimization of compound cases [26] and modeling defected components in the flow system [27]. A short summary

of articles about the G-Network in the years 1989 to 1999 is provided in [28]. Recent publications have indicated G-Network applications on the regular gene networks [29], chemical reaction networks [30] and energy-aware routing in packet networks [31]. Furthermore, the primary neural networks are inspired in some cases for optimizing allocating resources [32] and network routing algorithms [33],[34].

III. Modelling The Routing Problem

1. Describing the problem

In an urban area, there are different types of vehicles, heavy or light vehicles, rescue or police vehicles and etc. Depending on their type, each vehicle should go to a definite route to reach to its destiny. Since, a navigation system must consider types of vehicles.

For devising a navigation system, the city map is transformed to a graph. Each junction is considered as a node or a vertex of this graph.

Moreover, for providing high accuracy and flexibility for the model, we divided the streets into some segments uniformly. Each segment is a vertex of modeled graph too and equipped with a traffic camera, which periodically sends the number of vehicles in that segment to the data center. The routing server is located in the center of the city, updating the traffic in each segment by using the received information from the traffic cameras.

For better understanding, in figure 1, a city with 6 junctions is considered. Figure 2 shows a graph of the considered city.

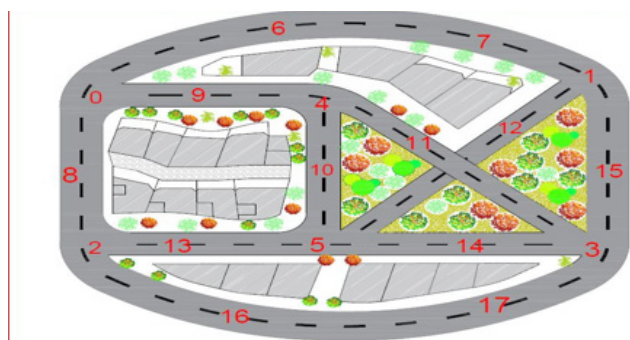

Fig. 1: City map (routes 3-4) and (1-5) are unlevelled)

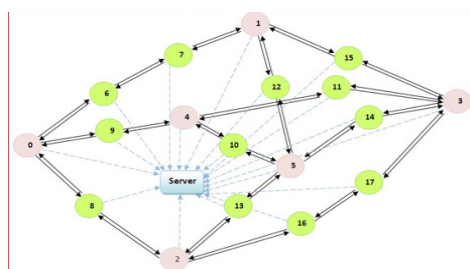

Fig. 2: Obtained graph from the city map

Heavy vehicles are only allowed to use the ring road. Other cars are allowed to move inside the city and rescue vehicles and police are allowed to move in all directions.

The vehicles having navigation systems request their optimum route query via a GPRS mediator to the routing server, in the beginning of the trip and by reaching a junction. The routing server is connected to the updated database of the traffic in each segment. The updated information is obtained by traffic cameras. The routing server suggests the best next step to the driver for reaching to the destination, using a Dijkstra algorithm on pathways graph. This pathways graph has separate weight in each edge for each type of vehicles. Thus, each vehicle can select the optimum route, with regards to the type and the considered destination, to reach to it.

The routing server has two main functions: 1) Updating the specified database for traffic information; 2) The responding system to the rout selection query.

2. Modeling the problem by G-Network

For modeling proposed system G-Network is applied. G-networks were initially inspired by neural networks and as a comprehensive model for queuing networks which have defined the ideas of “negative costumers” beside ordinary customers called “positive customers” has been presented in [35].

Hence, we introduced a queue network by $N=\{1,2,\dots,N\}$ with “N” queue or node. Each vertex in the pathways graph which include urban junctions and street segments is considered as a queue. “N+1” is used to refer to the out of the network. A vehicle is sent out of the network when it reach to its destination.

A. Vehicles traffic

Vehicle traffic is modeled by Positive customer. Each vehicle in each type start its trip from a segment (vertex of the pathways graph) and its destination is another segment. Each positive customer can has a classes. Each class is defined by $K=(s,d,\sigma)$, where s is the origin, d is the destination and σ is the type of vehicle including cars, heavy vehicles, rescue, police vehicles and etc. Note that $s,d \in N$. According to its type, each vehicle can go through different routes.

The rate of entrance of the vehicles from outside

from class “k” to a node “n” is defined by $\lambda(n,k)$. This rate is indeed the start of a movement of a vehicle from a segment or junction.

The route of each class of vehicles is determined by the default routing plan, before traffic control. The routing plan is determined by matrix “p”, which indicates the probability of transferring a vehicle belonging to class “k” from node “i” to node “j”, and the elements are shown by $P(i,k,j)$. The value of each cell of this matrix is “1” in case of transferring node “i” to node “j”, and otherwise it is “zero”.

B. Traffic control

Negative customers include the decisions of routing server for optimizing the proposed routes, with regards to momentary traffic conditions. Due to these decisions, the default route is taken away for a destination and a new route is proposed. Negative customers can operate on a positive route in a junction, proposing a new route in contrast with the default route, considered by matrix “P”.

Negative customers also have different classes in a network, and defined by (a,k) , where $a \in N$ and $k \in K$. hence, each class of negative customers is responsible for changing the routing decision from a specific class of positive customers in a queue, i.e. changing in selecting the route. Negative customer can travel to some different nodes for controlling them.

The rate of entering of the vehicles from outside the network from class (a,k) to node “j” is defined by $\lambda^-(j,(a,k))$ and the total rate of entering from class (a,k) to node “j” is determined by $\Lambda(j,(a,k))$.

Matrix “P⁻” indicates the probability of transferring a negative customer belonging to class (a,k) from node “i” to node “j”, in order to reach queue “a” that is target queue of this negative customer. The elements are determined by $P^-(i,(a,k),j)$. The values of each cell of this matrix are “0” or “1”.

When a negative customer of class (a,k) reaches its target queue defined by “a”, it can send a positive customer of class “k” with the probability of $Q(i,k,j)$ to the queue “j” immediately and without considering the service rate. Thus, matrix “Q” is the matrix of optimized decisions of the route, that primarily could be equal to $P(i,k,j)$.

C. Details about the model

As mentioned earlier, negative customers are opti-

mized routing decisions for a class of positive customers. These rerouting decisions could be gained using mathematical functions, without simulation activity.

Generally, the following relations should be considered for routing decisions:

$$\begin{aligned} \sum_{n \in N} P(n,k,n) + P(n,k,N+1) &= 1 \\ \sum_{n \in N} P^-(n,(a,k),n) + P^-(n,(a,k),N+1) &= 1 \\ \sum_{n \in N} Q(n,k,n) &= 1 \end{aligned}$$

It is assumed that the service delivery fashion of routing server is in first-come-first-served basis, while it can do parallel processing, too. In fact, the database structure could be multi-nuclear. Thus, the transfers that are processed simultaneously are often executed by separate threads.

The service rate “ μ ” is assumed equal in the whole network, and the entering rates from outside in all the queues are considered as Poisson distribution.

D. Model equations

The probability for a queue (a junction or segment of urban) “n” to include at least one vehicle with positive customers “k” is as follows:

$$qn(n,k) = \frac{\Lambda(n,k)}{\mu + \Lambda^-(n,(n,k))} \quad (1)$$

Where the total rate of entry is:

$$\begin{aligned} \Lambda(n,k) &= \lambda(n,k) \\ &+ \sum_{n \in N} qn(n,k)P(n,k,n)\mu \\ &+ \sum_{n \in N} qn(n,k)\Lambda^-(n,(n,k))Q(n,k,n) \end{aligned}$$

And

$$\begin{aligned} \Lambda^-(n,(n,k)) &= \lambda^-(j,(a,k)) \\ &+ \sum_{n \in N} P^-(n,(a,k),n)cn(n,(a,k))\mu \end{aligned}$$

The probability for the queue “n” to include at least one negative customer (routing decision) of class (a,K) , is as follows:

$$kn(n,(a,k)) = \frac{\lambda^-(n,(a,k)) + \sum_{n \in N} P(n,(a,k),n)}{\mu} \quad (2)$$

Since we have assumed that the vehicles operate in one node as first-come-first-served, the proba-

bility for a queue to be busy is calculated by $B(n)$:

$$B(n) = \sum_{k \in K} qn(n, k) + \sum_{n \in N} cn(n, (a, k)) \quad (3)$$

IV. Performance metrics

$qn(n, k)$ and $kn(n, (a, k))$ are key values for estimating the criteria. For instance, assuming the unlimited length of the queue, the average queue length in a queue (vehicle traffic in a junction or segment) "n" of class "k" will be:

$$N(n, k) = \frac{qn(n, k)}{1 - qn(n, k)} \quad (4)$$

Assuming the unlimited length of queue, the average queue length in queue "n" of negative customer in class (a, k) will be:

$$N(n, (i, k)) = \frac{cn(n, (a, k))}{1 - cn(n, (a, k))} \quad (5)$$

The average length of queue in queue "n" for all classes:

$$N(n) = \frac{B(n)}{1 - B(n)} \quad (6)$$

The probability of positive customer in class "k" or negative customer in "(a, k)" to enter node "n":

$$\pi(n, k) = \frac{\Lambda(n, k)}{\lambda^+(k)} \quad (7)$$

$$\pi(n, (a, k)) = \frac{\Lambda^-(n, (a, k))}{\lambda^-(a, k)} \quad (8)$$

Total traffic entry to the network of class "k":

$$\lambda^+(k) = \sum_{n \in N} \lambda(n, k) \quad (9)$$

Total traffic entry to the network of class (a, k):

$$\lambda^-(i, k) = \sum_{n \in N} \lambda^-(n, (a, k)) \quad (10)$$

Total traffic entry to queue "i" of all the positive customer classes:

$$\Lambda^+(i) = \sum_{k \in K} \Lambda(i, k), \quad i \in N \quad (11)$$

Total traffic entry to queue "i" of all the negative customer classes:

$$\Lambda^-(i) = \sum_{j \in N, j \neq i} \sum_{k \in K} \Lambda^-(i, (j, k)), \quad i \in N \quad (12)$$

Thus, the total traffic transferred to a node will be:

$$\Lambda(i) = \Lambda^+(i) + \Lambda^-(i) \quad (13)$$

The performance of the network can be evaluated using the above formulas. For instance, the end-to-end average delay for customer in class "(k)" which reveal trip delay of the vehicles can be estimated as follows:

$$Tp(k) = \sum_{n \in N} \pi(n, k) \frac{N(n, k)}{\Lambda(n, k)} \quad (14)$$

Similarly, the average the end-to-end average delay for class (a, k) of negative customers or the routing decisions can be estimated as follows:

$$Tp^-(a, k) = \sum_{n \in N} \pi(n, (a, k)) \frac{N(n, (a, k))}{\Lambda^-(n, (a, k))} \quad (15)$$

Also, the average delay of positive customers (vehicles in the system) could be estimated:

$$\overline{TN} = \sum_k \frac{\lambda^+(k)}{\Lambda_T^+} T(k) \quad (16)$$

Where $\Lambda_T^+ = \sum_k \lambda^+(k)$ indicates the total traffic of positive customers (vehicles) entered into the network, and $T(k) = \sum_k Tp(k) + Tp^-(a, k)$.

Finally, average productivity of each queue can be calculated. This metric clarifies how much each queue can be busy for service delivery.

$$\overline{UN} = \frac{1}{N} \sum_{n \in N} B(n) \quad (17)$$

V. Optimization by Gradient Descent

As mentioned earlier, by arriving at a junction, the vehicles having navigation systems request their optimized route from the routing server, by enquiring for selecting the route. By using the database containing the updated information that include the present traffic in each segment, the routing server

responds to the enquiry by the vehicle, offering the optimum route. Hence, it is necessary that an optimizing trend of routing to be done in the continuous routing server, based on the updated information. Optimization procedures are stated as follows.

In this section, the function “f” (cost function) is minimized by optimization of the routing, the required parameters of which for optimization are q_k and $k_{(a,k)}$ vectors.

$$q_k = (q_n(1,k), q_n(2,k), \dots, q_n(n,k)) \quad (18)$$

Where $q_n(n,k)$ is the introduction to the probability that a queue “n” includes at least a positive customers (vehicle) in class “k”, calculated in equation “1”.

$$K_{a,k} = (Kn(1, (a, k)), Kn(2, (a, k)), \dots, Kn(n, (a, k))) \quad (19)$$

Where $kn(n,(a,k))$ is the probability for queue “n” to include at least a negative customers in class (a, k), calculated in equation “2”.

The cost function will be:

$$f = f(q_k, k_{a,k}) \quad \forall k \in K, a \in N \quad (20)$$

Where “f” is the sum of q_k and $k_{(a,k)}$ vectors. The aim in optimization is minimization of cost function.

Optimization can be obtained by proper selection of the route control parameter $Q(x,m,y)$, where $x \in N$, $m \in K$ and $y \in N$.

$$\text{Minimize } f \text{ with the } Q(x,m,y) \quad (21)$$

Since, traffic information are online or real-time and gathered in a gradual fashion, we need a gradual optimization method. In the other hand, previous papers [31,35,36,37] devise a gradient decent optimization for G-Network that considering the matrix inversion is of time complexity $O(N^3)$. Since, this paper uses gradient decent optimization for proposed online navigation system which reduces the cost function on a point in the operation, for obtaining optimum $Q(n,k,n)$.

$$Q_{n+1}(i, k, j) = Q_n(i, k, j) - \eta \frac{\partial f}{\partial Q(i, k, j)} \quad (22)$$

Where $\eta > 0$ and the gradient is descending. According to chaining rule, the partial derivation of each part of f, proportional to $Q(x,y,m,k)$ is computable as follows:

$$\frac{\partial f}{\partial Q(i, k, j)} = \frac{\partial f}{\partial q_k} \frac{\partial q_k}{\partial Q(x, m, y)} \quad (23)$$

To calculate $\frac{\partial q_k}{\partial Q(x,m,y)}$, it is required to only consider the cases where

there is a physical connection between the nodes “I” and “j”. $h(i,j) = 1$, or otherwise $h(i,j) = 0$. When $h(i,j) = 0$, then the derivations will be partial. According to fig. 2, matrix “h” will be as follows:

$$h = \begin{matrix} & \begin{matrix} 0 & 1 & 2 & 3 & 4 & 5 \end{matrix} \\ \begin{matrix} 0 \\ 1 \\ 2 \\ 3 \\ 4 \\ 5 \end{matrix} & \begin{pmatrix} 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 0 \\ 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 0 & 1 & 1 \\ 1 & 0 & 0 & 1 & 0 & 1 \\ 0 & 1 & 1 & 1 & 1 & 0 \end{pmatrix} \end{matrix}$$

Then, we calculate $N \times N$ matrices:

$$A_k = [A_k(n, n)], \quad A_k(n, n) = \frac{P(n, k, n)}{\mu + \Lambda^-(n, (n, k))} \quad (24)$$

$$D_k = [D_k(n, n)], \quad (25)$$

$$D_k(n, n) = P(n, k, n)\mu + \Lambda^-(n, (n, k))Q(n, k, n) \quad (26)$$

$$H_k^{xmy}(n) = \begin{cases} \Lambda^-(x, (x, k))q(x, k) & k=m, n=y \\ -h(x, y) \Lambda^-(x, (x, k))q(n, k) & k=m, n \neq y \\ 0 & \text{otherwise} \end{cases}$$

Then, the partial derivation can be calculated as follows:

$$\begin{aligned} \frac{\partial q_k(n)}{\partial Q(x,m,y)} &= \frac{\partial q_k(n)}{\partial Q(x,m,y)} D_k A_k + H_k^{xmy} A_k \\ &= \frac{\partial q_k(n)}{\partial Q(x,m,y)} W_k + \gamma_k^{xmy} \end{aligned} \quad (27)$$

W_k is the matrix and γ_k^{xmy} is the vector:

$$W_k(i, j) = \sum_{n \in N} D_k(i, n) A_k(n, j) \quad i, j \in N \quad (28)$$

$$\gamma_k^{xmy} = \sum_{n \in N} H_k^{xmy}(n) A_k(n, n) \quad n \in R \quad (29)$$

Thus:

$$\frac{\partial q_k}{\partial Q(x,m,y)} = \gamma_k^{xmy} (I - W_k)^{-1} \quad (30)$$

Using the results of equation (31) and $\frac{\partial f}{\partial Q(i,k,j)}$, we shall be able to calculate the next step of the algorithm by equation (23).

The procedures of optimization algorithm are as follows:

- Step 1: Replacing values for $Q(i,k,j)$ and selecting a value for $\eta > 0$.
- Step 2: Finding $c_{i,k}$
- Step 3: Finding q_k
- Step 4: Solving equation (31) by using q_k
- Step 5: Updating $Q(i,k,j)$ regarding the results from previous steps, using equations (23) and (24).

VI. Numerical Results

The model was implemented and the verification of its performance was evaluated in different scenarios. The number of vehicles (positive customer) class was 3 and the number of junctions was 6 in all scenarios. Fig. 2 shows the network graph, in this respect.

Scenario 1: No. of vehicles in this scenario is 42 and the service rate is 2. Table 1 shows the rate of entry of different types of vehicles in the junctions.

Scenario 2: No. of vehicles in this scenario is 42 and the service rate is 3. The rate of entry of different types of vehicles in the junctions is similar to scenario 1.

Scenario 3: No. of vehicles in this scenario is 42 and the service rate is 4. The rate of entry of different types of vehicles in the junctions is similar to scenario 1.

Scenario 4: No. of vehicles in this scenario is 47 and the service rate is 2. Table 2 shows the entry rate of different types of vehicles in the junctions.

Scenario 5: No. of vehicles in this scenario is 51 and the service rate is 2. Table 3 shows the entry rate of different types of vehicles in the junctions.

	k_0	k_1	k_2
π_0	4	2	2
π_1	3	2	0
π_2	2	0	2
π_3	0	5	0
π_4	1	5	4
π_5	4	4	2

Table 1: Entry rate of vehicles in scenarios 1, 2 & 3

	k_0	k_1	k_2
π_0	3	5	0
π_1	5	5	0
π_2	0	0	4
π_3	1	3	4
π_4	4	0	1
π_5	4	4	4

Table 2: Entry rate of vehicles in scenario 4

	k_0	k_1	k_2
π_0	5	5	4
π_1	1	4	2
π_2	2	1	0
π_3	3	1	4
π_4	4	5	0
π_5	1	5	4

Table 3: Entry rate of vehicles in scenario 5

The metrics that is calculated previously, $T_p(k)$, $T_p(a,k)$, TN, UN , stated in rations (14), (15), (16), (17), and (18) are used for

evaluation of the model that used for proposed navigation system.

1. UN Metric

This criterion calculates the average productivity of the nodes. In the proposed routing model, the average productivity increases by performing each optimization step.

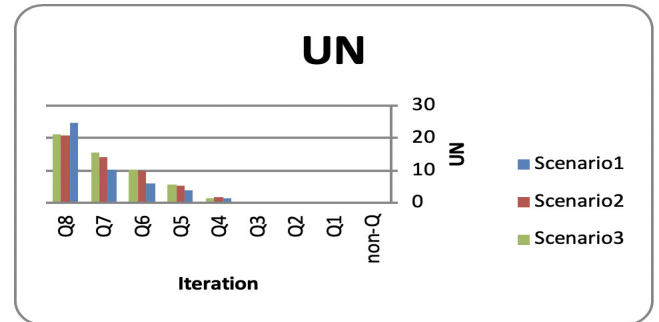

chart.1: Average usefulness in scenarios 1, 2 & 3

Chart.1 shows the average usefulness of nodes in scenarios 1, 2 & 3, by using optimization. The number of vehicles and the rates of entry are fixed in these scenarios, but the service rates are increased in each scenario. By increasing the service rate, the rate of usefulness also increases. Moreover, optimization improves the rate of usefulness.

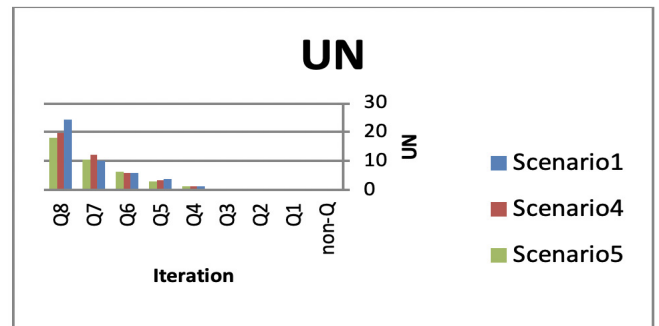

chart.2: Average usefulness in scenarios 1, 4 & 5

Chart.2 shows the average usefulness of nodes in scenarios 1, 4&5, by using optimization. The service rates are considered fixed in these scenarios, but the number of vehicles and the rate of entry are variable. Clearly, by increasing the number of vehicles, usefulness is reduced. As it can be observed in fig. 2, usefulness in scenario 1 is higher as compared to scenarios 4 and 5 that involve higher number of vehicles.

2. TN Metric

This criterion indicates the average delay of all the vehicles in the network. The less the delay, the bet-

ter performance has the network, and routing is done faster.

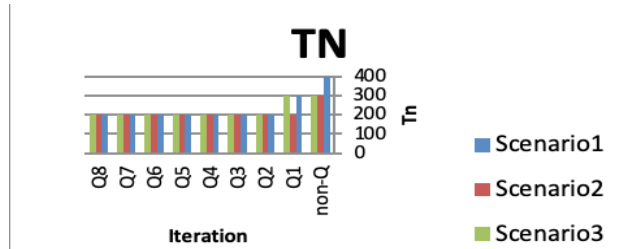

chart.3: Average delay of all the vehicles in the network for scenarios 1, 2 & 3

Chart.3 shows TN in scenarios 1, 2 and 3, which have different rates of entry. It can be observed that delay in scenario 2 with one time of optimization and in scenarios 2 and 3 with two times of optimization has reached to 200ms (required time foe service), and then it was fixed.

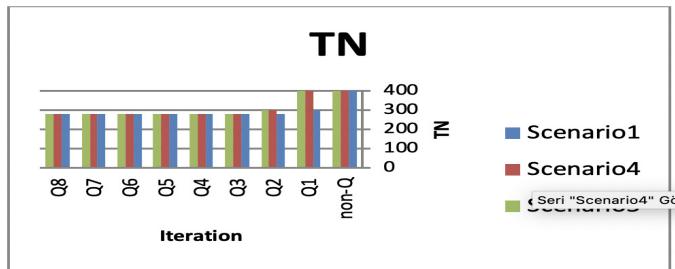

chart.4: Average delay of all the vehicles in the network for scenarios 1, 4 & 5

Chart.4 shows TN in scenarios 1, 4 and 5, which have different rates of entry and different number of vehicles. After two times of optimization for scenario 1 and after 3 times of optimization in scenarios 4 and 5, the delay has reached to 280ms.

3.Tp (k) Metric

Tp(k) is the average end-to-end delay for the vehicles belonging to class "K". Figs. 5-9 show the criteria in each scenario.

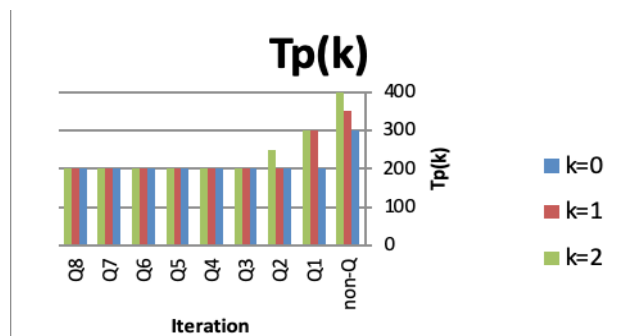

chart. 5: Average delay for "K" classes in scenario 1

As observed in chart. 5, delay in class "0", class "1" and class "2" has reached 200ms, after 1, 2, and 3 times of optimization, respectively.

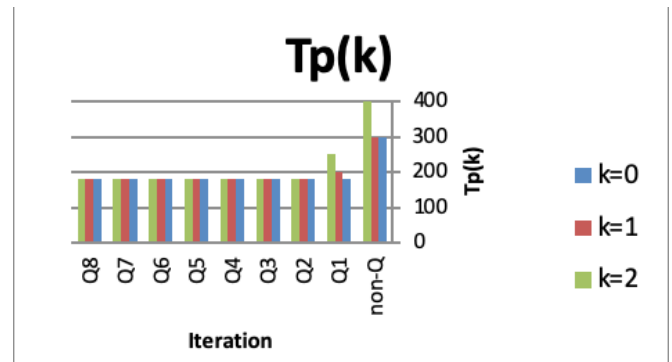

chart. 6: Average delay for "K" classes in scenario 2

As observed in chart. 6, in scenario 2, the delay in class "0" and class "1" with one time and the delay in class "2" have reached to their minimum by two times of optimization.

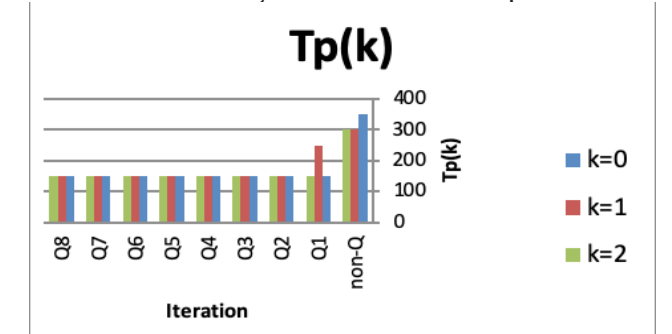

chart. 7: Average delay of "K" classes in scenario 3

According to chart. 7, in scenario 3, classes "0" and "2" require one time optimization and class "2" requires 2 times of optimization for their delays to be minimized.

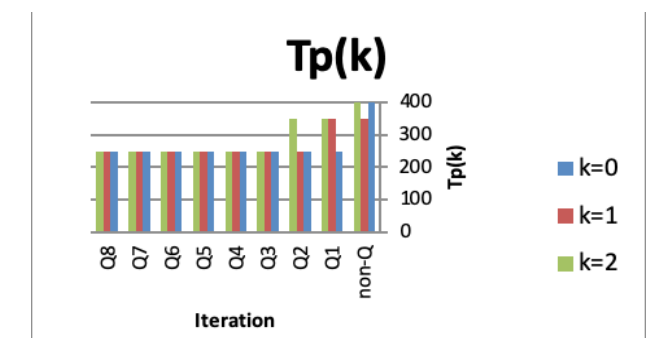

chart. 8: Average delay of "K" classes in scenario 4

As observed in chart. 8, classes "0" and "1" require 2, 3 and 4 times of optimization, respectively for their delays to be minimized.

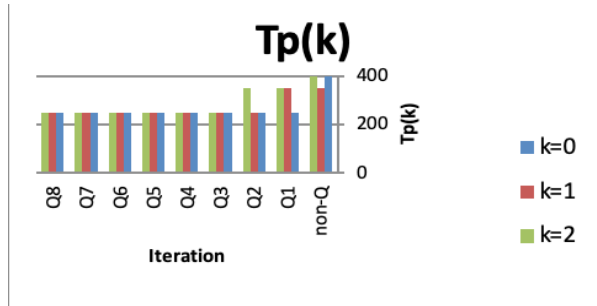

chart. 9: Average delay of classes “K” in scenario 5

According to chart. 9, delay in class “0” has reached to minimum by one time of optimization, and delay in class “2” has reached to its minimum by two times of optimization.

4. Tp-(a,k) Metric

Tp-(a,k) is the average end-to-end delay for the routing decisions belonging to class (a,k) that is reduced by optimization, to reach to a fixed value. Chart. 10-14 show the criteria in each scenario.

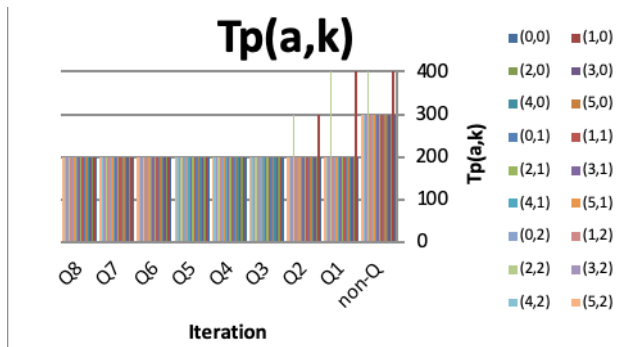

chart. 10: Average delay of classes (a,k) in scenario 1

According to chart. 10, class (0,1) and class (2, 2) require three times of optimization and other classes need one time of optimization to get minimum delays.

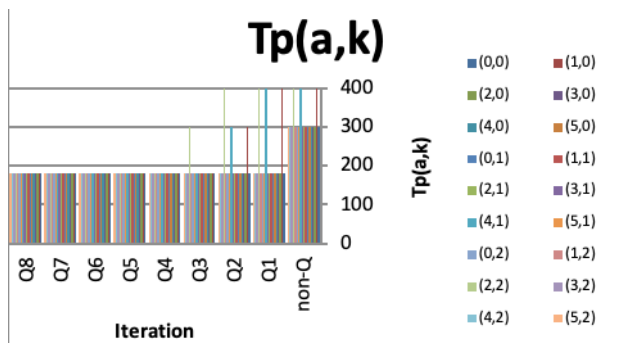

chart. 11: Average delay of classes (a,k) in scenario 2

According to chart. 11, class (0,1) and class (1, 4) require three times of optimization and class (2, 2) need 4 times of optimization, while the other classes

need one time of optimization for their delays to be minimized.

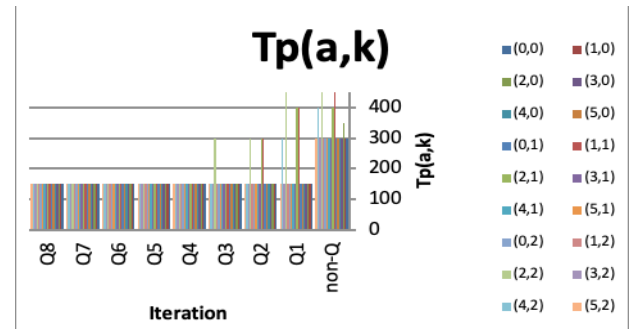

chart. 12: Average delay of classes (a,k) in scenario3

According to chart. 12, class (2, 2) require four times of optimization and classes (1, 1) and (1, 2) require three times of optimization, class (2,4) need two times of optimization and the other classes need one time of optimization for their delays to be minimum.

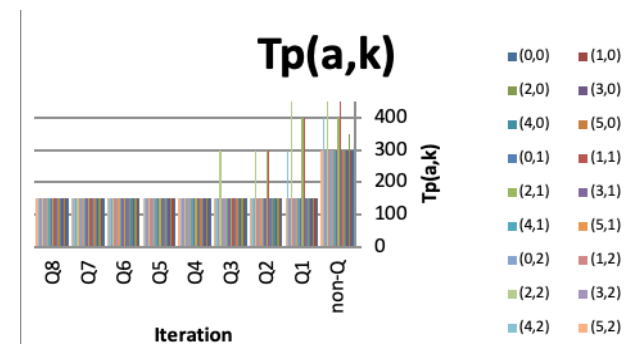

chart. 13: Average delay of classes (a,k) in scenario4

According to chart. 13, class (1, 3) needs five times of optimization, class (0, 2) require four times of optimization and classes (2, 2) and (2, 3) and (2, 4) require three times of optimization, class (0,0) need two times of optimization for their delays to get to minimum. Other classes need one time of optimization for their delays to be minimum.

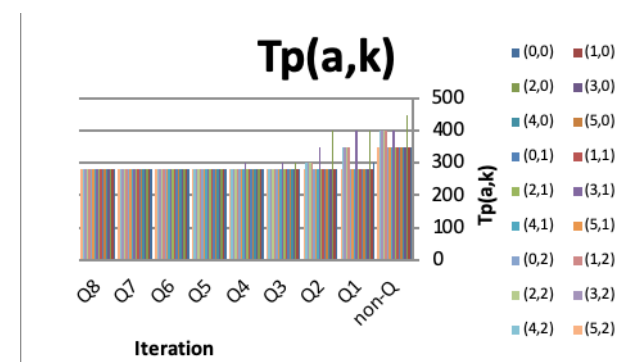

chart. 14: Average delay of classes (a,k) in scenario5

According to chart. 14, class (2, 1) require six times of optimization and classes (0, 1) and (1, 3)

and (1, 4) require five times of optimization, and the other classes need one time of optimization for their delays to be minimum.

VII. Conclusion

The aim of this article is providing a model for routing of the vehicles having definite destinations, trying to find low-traffic and fast routes.

Vehicle navigation systems are the systems used for routing and conducting the vehicles, mainly using offline and pre-set city maps together with the history of obtained navigation data from GPS. Since traffic is always changing, these systems are not suitable, and online systems are preferred. The proposed model focuses on online navigation systems and dynamic routing for the vehicles to find their routes, dynamically.

G-Network is used for modeling the vehicles routing problems, and regarding their definite routes to reach to their destinations, 3 types of vehicles are considered that are equipped with navigation systems. By arriving at a junction, the vehicles request the optimum route from the routing server, and the routing server receives the updated traffic information from traffic cameras, to suggest the best route in order for the vehicle to get to the required destination.

We used gradient descent method for reducing the traffic in each segment, and optimized the subject. In optimization of the network behavior, the cost function is minimized. The cost function indicates the probability of existence of different types of vehicles in each junction.

The performance of this network was evaluated by the criteria regarding different scenarios. The evaluations showed that by increasing the service rates, the usefulness of the network is improved and the delays are reduced. On the other hand, by increasing the number of vehicles, the usefulness is reduced a little and the delay is increased a bit.

The obtained results from optimization shows that the network usefulness is increased after optimization, and the delay in it is reduced to its possible minimum extent.

References

- [1] E. Gelenbe, "Product-form queueing networks with negative and positive customers," *Applied Probability J.*, vol.28, no.3, 1991, pp.656–663.
- [2] E. Gelenbe, "G-networks with instantaneous customer movement," *Applied Probability J.*, vol.30, no.3, 1993, pp. 742–748.
- [3] E. Gelenbe, "G-networks with signals and batch removal," *Probability in the Engineering and Informational Sciences*, vol.7, 1993, pp. 335–342.
- [4] Dantzig and Ramser, "The truck dispatching problem," *Management Science*, vol.6, no.1, 1959, pp. 80–91.
- [5] Cooke and Halsey, "The shortest route through a network with time dependent in the nodal transit times," *Mathematical Analysis and Applications J.*, vol.14, no.3, 1966, pp.493–498.
- [6] Speidel, "EDP-assisted fleet scheduling in tramp and coastal shipping," In *Proceedings of the 2nd international ship operation automation symposium*, Washington, D.C., Aug. 30_Sep.2, 1976, pp.507–510.
- [7] Psaraftis, "A dynamic programming solution to the single vehicle many-to-many immediate request dial-a-ride problem," *Transportation Science*, vol.14, no.2, 1980, pp.130–154.
- [8] Ghiani et al., "Real-time vehicle routing: solution concepts," algorithms and parallel computing strategies. *European Journal of Operational Research*, vol.151, no.1, 2003, pp.1–11.
- [9] T. Bieding, S. Grtz, A. Klose, "On-line routing per mobile phone: a case on subsequent deliveries of newspapers", Springer Berlin Heidelberg, vol. 619, 2009, pp. 29–51.
- [10] F. Ferrucci, S. Block, M. Gendreau, "A pro-active real-time control approach for dynamic vehicle routing problems dealing with the delivery of urgent goods," *European Journal of Operational Research*, vol.225, no.1, 2013, pp.130–141.
- [11] N. Azi, M. Gendreau, J.Y. Potvin, "A dynamic vehicle routing problem with multiple delivery routes," *Annals of Operations Research*, Vol. 199, no .1, 2012, pp. 103-112
- [12] Mu et al, "Disruption management of the vehicle routing problem with vehicle breakdown," *European Journal of Operational Research*, vol.62, no.4, 2011, pp.742–749.
- [13] Li et al., "Real-time vehicle routing prob-

lems with time windows, "European Journal of Operational Research, vol.194,no.3,2009, pp.711–727.

[14] Muand Eglese,"Disrupted capacitated vehicle routing problem with order release delay,"Annals of Operations Research, Vol.207,no.1, 2011 ,pp 201–216.

[15] Pillac et al.,"A review of dynamic vehicle routing problems, "European Journal of Operational Research, vol.225,no.1, 2012,pp.1–11.

[16] Dhingra and Gull ,"Traffic flow theory historical research perspectives", 75 Years of the Fundamental Diagram for Traffic Flow Theory: Greenshields Symposium Proceedings, 2008, pp.45–62.

[17] Skordyli and Trigoni,"Delay-bounded routing in vehicular Ad-Hoc networks,"In 9th ACM International Symposium on Mobile AD-Hoc Networking and Computing, New York, USA ,2008, pp. 341–350.

[18] Kitani et al., "Efficient VANET-based traffic information sharing using buses on regular routes,"-Vehicular Technology Conference, 2008, pp. 3031–3036.

[19] Khosroshahiet al., "Acquiring real time traffic information using VANET and dynamic route guidance,"Computing, Control and Industrial Engineering (CCIE) IEEE 2nd International Conference on Volume:1,2011, pp.9–13.

[20]Yousefi ,Abbasi, Anvari,"Transportation Routing in Urban Environments Using Updated Traffic Information Provided through Vehicular Communications," Transportation Systems Engineering And Information Technology], Vol.14, no. 5, Oct.2014,pp.23–36.

[21] E. Gelenbe, "Random neural networks with negative and positive signals and product form solution," Neural Computation,vol.1,no.4,1989, pp. 502–510.

[22] J.M. Fourneau, E. Gelenbe, R. Suros, "G-networks with multiple classes of negative and positive customers," Theoretical Computer Science,vol.155, no.1,1996, pp.141–156.

[23] E. Gelenbe, A. Labed, "G-networks with multiple classes of signals and positive customers,"European Journal of Operations Research, vol.108 , no.2,1998, pp.293–305.

[24] V. Atalay, E. Gelenbe, N. Yalabik, "The random neural network model for texture generation,"IJPRAIJ.,vol.6, no.1,1992, pp.131–141.

[25] E. Gelenbe, F. Batty, "Minimum cost graph covering with the random network model,"presented

at the Proc. Conf. ORSA Techn. Committee Comput. Sci., Pergamon, Williamsburg, 1992.

[26] E. Gelenbe, "G-networks: an unifying model for queuing networks and neural networks,"Annals of Operations Research, vol.48, no.5, 1994,pp.433–461.

[27] J.M. Fourneau, M. Hernandez, "Modeling defective parts in a flow system using G-networks,"presented at the Proc. Second Int. Workshop on Performability Modeling of Comput and Communic. Syst., Le Mont Saint-Michel, 1993.

[28] E. Gelenbe, "The first decade of G-networks," European Journal Of Operational Research, Vol.126, no.2 , 2000, pp. 231–232.

[29] E. Gelenbe, "Steady-state solution of probabilistic gene regulatory networks,"Physical Review,vol.76 , no.3,2007.

[30] E. Gelenbe, "Network of interacting synthetic molecules in steady state,"Proceedings of the Royal Society,Proc. R. Soc. A464, 2008,pp.2219–2228.

[31] E. Gelenbe and C. Morfopoulou, "A framework for energy-aware routing in packet networks," The Computer Journal, Vol.54, No.6, 2011, pp. 850–859.

[32] E. Gelenbe, S. Timotheou," Random neural networks with synchronised interactions,"Neural Computation, vol.20, no.9,2008, pp.2308–2324.

[33] E. Gelenbe, Cognitive packet network, U.S. Patent 6,804,20, October 11, 2004.

[34] G. Sakellari, "The cognitive packet network: a survey," The Computer Journal,Vol. 53, no. 3, 2010,pp. 268–279.

[35] Christina Morfopoulou,"Network routing control with G-networks",Performance Evaluation, vol.68 , no.4,2011, pp.320–329.

[36] Babaei, Hamideh, Mahmood Fathy, and Morteza Romoozi. "Modeling and optimizing Random Walk content discovery protocol over mobile ad-hoc networks." Performance Evaluation 74 (2014): 18–29.

[37] Romoozi, Morteza, Mahmood Fathy, and Hamideh Babaei. "A Content Sharing and Discovery Framework Based on Semantic and Geographic Partitioning for Vehicular Networks." Wireless Personal Communications 85.3 (2015): 1583–1616.

EDİB BEY VE MECMÛ'Â-İ EŞ'ÂR

Edib Bey and Mecmû'a-i Eş'âr

Gülay DURMAZ¹, Şükrü BAŞTÜRK²

ÖZET

19. yüzyıl, artık değişmeye başlayan zihniyetin ve dağılma sürecine giren Osmanlı Devletinin her alandaki yenileşme hareketlerinin yaşandığı bir dönemdir. Siyasî, askerî ve ekonomik yönden güçsüz bir duruma düşen Osmanlı devletinin amacı değişen dünya düzenine ayak uydurma gayretidir.

Altı yüzyıl süren saltanatını sürdüren Klasik Türk şiiri, bu yüzyılda artık son demlerini yaşamaktadır. Klasik Türk şiiri, yeninin karşısında direnmeye çalışmıştır. Toplumun diğer alanlarında görülen değişimler daha belirgin olarak kendini hissettirirken edebiyat alanındaki değişimin hızı, aynı oranda olmadığı görülmüştür. Şiirde değişimin çoğu kez sadece muhtevada olması bunun bir göstergesidir. Osman Nuri Bey'in oğlu olarak 1858 senesinde Yozgat'ta doğan Edib Bey de bu dönemde yaşamış bir devlet adamı ve şairdir.

19. yüzyılın ikinci yarısında doğan Edib Bey, tahsilini tamamladıktan sonra çeşitli devlet memurluklarında bulunmuştur. Yozgat mebusluğu yapmış ve Yozgat isyanından dolayı Kayseri'de ikamete mecbur edilmiş, orada vefat etmiştir. Edib Bey'in tek eseri "Mecmû'a-i Eş'âr"dır. Edib Bey, "İçindeki her parça, hayatıma dair birer hatıra taşımaktadır." diyerek eserin yok olup gitmesine gönlünün razı olmadığını belirtmiş ve bu yüzden bastırılmasını arzu ettiğini söylemiştir. Mecmû'a-i Eş'âr, Millet Kütüphanesi A.E. Manzum 795'te kayıtlıdır. Eserin başında 1327 (1909) Matbaa-i Ebuzyiya da basıldığı ve nâzımının da Abdülcebbarzâde Edib olduğu belirtilmiştir. 47 sayfadan oluşan eserde muhtelif manzumeler bulunmaktadır. Bunlar: Terkib-i bend, tevhid, münacat, na't, tahmis, hasbihal, şarkı, kıta, müfred, tarih, kitabe, gazel ve kasidedir. Gazel sayısı 11'dir. Kaside sayısı 4'tür.

Kasidelerin üçü Reşid Âkif Paşa'ya yazılmıştır. Kaside-i İnkılabiye ise dördüncü kasidedir. 19. yüzyılda yaygınlaşan bir özellik olarak görülen ter- kib-i bend ve müşterek gazel ve şarkı yazma isteği "Mecmû'a-i Eş'âr"da da görülmektedir. Eser, on bir beyitli beş bentli bir ter- kib-i bend ile başlamaktadır. Ortak şiir yazma geleneğine örnek oluşturan Edib Bey ve Memduh Bey'e ait on dört beyitlik bir gazel, iki şarkı ve üç tarih kıtası dönemin şekil özelliklerini aksettirmektedir. Naci'ye ve Fenni'ye yazılmış nazirelerden Naci'ye yazılanın başında "Nâcî Merhûmun Lâl Olursun Söylesem Bir Fıkra Sîneden Matlalı Gazeline Nazîre" başlığı bulunmaktadır. 1899-1906 tarihleri arasında yazılan üç tarihten biri Üsküp'teki bir caminin tamiri için ikincisi, bir dostun oğlunun doğumu için üçüncüsü, Kul Ağası Osman Efendi merhumun çeşmesi için yazılmıştır. Eserde yer alan tek kitabe, Binbaşı Osman Efendi merhumun mezar taşı içindir.

Edib Bey, Reşid Âkif Paşa'ya yazdığı kasidelerinde, kendi durumunu ifadeye çalışmış ve ondan yardım dilemiştir. Doğru insanların hak ettikleri yere gelemediklerinden yakınan Edib Bey, kötü niyetlilerin daha yüce mevkilere ulaştığını, kendisinin istediği mevkiye gelemeyişinden duyduğu üzüntüyü dile getirip yaşadığı dönemden şikâyet etmektedir. Edib Bey, isteklerini sürekli tekrarladığının farkında olduğunu ancak hakkını alabilmek için sesini bu şekilde duyurabileceğini düşündüğünü belirtmektedir. Sadece Âkif Paşa'ya yazdığı kasidelerde değil diğer nazım biçimlerinde de benzer düşüncelere yer veren Edib Bey, fazilet ve kemal sahibi insanlarla, cahillerin aynı değerle sayılmasının haksızlık olduğunu ancak feleğin onları üst mevkilere geçirmesini bir türlü içine sindiremediğini dile getirmiştir. Bunun yanı sıra

1. Asosc. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mail: cavdurel@yahoo.com.

2. Asosc. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü, Mail: basturk@uludag.edu.tr

eserde âşıkane ifadelerle de rastlamak mümkündür. Şiirlerinde genel olarak günlük konuşma dilinden örnekler de kullanan Edib Bey, atasözlerinden de yararlanmaya çalışmıştır.

Bu makalenin konusunu, 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Edib Bey'in hayatı ve eseri oluşturmaktadır. Edib Bey'in hayatı incelenirken hem tezkirelerden hem de kendi şiirlerinden yararlanılmıştır. Eser tanıtılırken eserdeki nazım biçimleri, dil ve üslubu üzerinde durulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Edib Bey, 19. yüzyıl, Klasik şiir, Mecmû'a-i Eş'âr.

ABSTRACT

The 19th century witnessed renewal movements in every field in the Ottoman state that was experiencing a disintegration process due to the changing mentality. The aim of the Ottoman state, weakened in political, military and economic terms, was to adapt to the changing world order.

Classical Turkish poetry that reigned for six centuries, was headed for the last roundup. Classical Turkish poetry tried to resist the new. While the changes observed in other areas of society were more pronounced, the rate of change in literature was not the same. The fact that the change in poetry was often observed only in content was an indication of this fact. Edib Bey, who was born in Yozgat in 1858 as the son of Osman Nuri Bey, was a statesman and poet of the period.

Born in the second half of the 19th century, Edib Bey held various civil offices after graduation. He served as Yozgat deputy and was forced to reside in Kayseri due to Yozgat rebellion and died there. His solitary work is titled "The Book of Poetry" (Mecmû'a-i Eş'âr). Edib Bey said that every piece in it held a memory from his life and he did not want it to be lost; thus, he wanted it to be published. The Book of Poetry is registered in National Library A-E verse no: 795. In the book, it was mentioned that it was printed in 1327 (1909) by Ebuzziya Printing House and the author was Abdülcebbarzâde Edib. The work was 47 pages long and included various poems. These included poems in *terkib-i bend* (long poems constructed with cantos), *tevhid* (poems on oneness of Allah), *münacat* (appeal), *naat* (on Prophet), *tahmis* (quintuplets), *hasbihal* (dialogue), *şarkı* (lyric), *kıt'a*

(quatrain), *müfred* (single verse), *tarih* (historical), *kitabe* (inscription), *gazel* (ode), and *kaside* (eulogy) forms. The number of odes was 11. The number of eulogies was 4. Three of the eulogies were written for Reşid Âkif Pasha. *Kaside-i İnkılâbiye* (Eulogy to the Revolution) was the fourth eulogy. Cantos and collective odes and lyrics, common in the 19th century, could be observed in the Book of Poetry as well. The book begins with a *terkib-i bend* that included eleven couplets and five cantos. An ode that included 14 couplets authored by Edib Bey and Memduh Bey, an example of collective poetry, two lyrics and three historical quatrains reflected the formal trends of the period. One of the references (*nazire*) written about the works of Naci and Fennî was titled "Nâcî Merhûmun Lâl Olursun Söylesem Bir Fıkra Sîneden Matlalı Gazeline Nazîre." One of the three historical poems written between 1899-1906 was about the repairs of a mosque in Skopje, the second about the birth of the son of a friend, and the third about the fountain by the late Kul Agha Osman Efendi. The only inscription in the book was about the tombstone of the late Major Osman Efendi.

Edib Bey attempted to express his own situation and asked for help in the eulogies written to Reşid Âkif Pasha. Complaining that the rightful people could not get what they deserve, Edib Bey criticized the period where malicious people were appointed to higher offices and expressed his regret that he was not appointed to the office he desired. Edib Bey stated that he was aware of the fact that he constantly repeated his desires but he thought that he could make his voice heard in order to get what he deserved via the poems. Edib Bey, who expressed similar considerations not only in the eulogies he wrote to Âkif Pasha but also in other forms of verse, stated that it was unfair to consider the virtuous and refined people and ignorant ones the same, and he could never accept the fact that fate let the ignorant ones to achieve higher offices. Furthermore, it is possible to observe affectionate expressions in the work. Edib Bey, who also utilized examples of daily language in his poems, also used proverbs.

The present article included the life and work of Edib Bey who lived in the second half of the 19th century. During the review of Edib Bey's life, both biographies and his own poems were utilized. The

verse forms, language and style of his work were also addressed.

Keywords: Edib Bey, 19th century, classical poetry, Mecmû'a-i Eş'âr.

GİRİŞ

19. yüzyıl, Klasik şiirin son demlerini yaşadığı, bir geleneğin bitişinin habercisi olduğu bir dönemdir. Bu dönemde divan şiirinde yaşanan değişim, sadece 19. yüzyıl ile sınırlı değildir. Aslında 17. yüzyılda adımları atılmaya başlanan değişim, 18. yüzyıldan itibaren belirginleşmiş ve 19. yüzyılın ilk yarısında da 18. yüzyılın devamı niteliğinde gelişmiştir (Tuğcu, 2013: 71). Horata, bu dönemi yeni bir hamle yapacak güçten mahrum kalan ve kendi içinde isimler yetiştiremeyen klasik edebiyatın “Klasik Sonrası Dönemi” olarak nitelemektedir (2009: 260).

Şeyh Galip, 18. yüzyılda şiire yeni soluk getirmiştir. Ancak Şeyh Galip'ten sonra klasik edebiyat için Tanpınar şöyle söylemektedir: “Sanki bütün pınarlar kurumuş ve insan çırılçıplaktır ve sanki insanın yerine aruz vezninin bizzat kendisi ortada dolaşüyor, halk ağzından ve hayattan topladığı ifadeler üzerine tek başına küçük, manasız oyunları yapıyor.” (1988: 77). Şairler, eski ustaları tekrardan başka bir şey yapmayınca yapmacıklık, yavanlık ve bayağılık kaçınılmaz olmuş, hatta yeninin karşısında gittikçe güç kaybeden eski edebiyat, kendi geleneği içerisinde dahi değerini koruyamaz duruma gelmiştir. 19. yüzyılda da mahallî tarz, etkisini göstermeye devam etmiş ancak Nedim'de görülen zarafete yaklaşamamıştır. Kullanılan dil, zarif İstanbul Türkçesi yerine kaba köylü ağzının kullanılması dikkat çekmiştir. Tasavvuf, bu dönemde şairlerin beslendiği önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Sebki-Hindi ise geçen döneme göre çok da rağbet görmemiştir. Özellikle Encümen-i Şuarâ şairleri bu üslubu tercih etmişlerdir (Şentürk, Kartal, 2013: 566).

19. yüzyıl boyunca en çok direnen tür, şiir olmuştur. Muhteva dışında yeni ile eski arasında önemli bir fark olmaması hatta yeni şiirin önde gelen isimlerinin eski şiirle büyümesi şiir alanındaki gelişmelerin hızlı olmamasının nedenlerinden sayılabilir. Bu dönemde yazılan divanlardaki hem kasidelerin sayısı hem de sanat değeri taşıyan gazellerin sayısı azalmıştır. Buna karşın tarih kıtalarının sayısı artmıştır. Terakib-i bendler ve şarkılar da çok ilgi gören nazım biçimleri

olmuştur. Ayrıca müşterek gazel söyleme biçimi yaygınlaşmıştır (Ünver, 1988: 132-137).

19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Edip Bey'in “Mecmû'a-i Eş'âr isimli eseri bulunmaktadır. Eser 1 terakib-i bendle başlamaktadır. Daha sonra sırasıyla 1 tevhid, 3 münacat, 1 na't, 1 tahmis, 11 gazel, 2 hasbihal, 2 şarkı 3 kıta, 15 müfred, 3 tarih, 1 kitâbe, 4 kasideden oluşmaktadır. Bu makale, üç bölüme ayrılmaktadır. Birinci Bölüm, Edib Bey'in hayatını ikinci bölüm eserini incelemektedir. İkinci Bölüm, Mecmû'a-i Eş'âr'daki Şekil ve Muhteva Özellikleri ile Mecmû'a-i Eş'âr'da Vezin, Kafiye Redif olmak üzere iki alt başlığa ayrılmıştır. Mecmû'a-i Eş'âr'daki Şekil ve Muhteva Özellikleri, Gazel, Kaside ve Diğer Nazım Biçimleri olmak üzere üç bölümde incelenmiştir. Son ve üçüncü bölüm ise Mecmû'a-i Eş'âr'da Dil ve Üslup Özellikleri üzerindedir.

Söz konusu bölümlerin incelenmesi sırasında örnek beyitler kullanılmıştır. Beyitlerin yanında nazım biçiminin adı numarası ile birlikte eserde kaçınıcı sayfada bulunduğunu gösteren sayfa numarası bulunmaktadır. Köşeli parantez, metindeki eksikliği gidermek için kullanılmıştır.

1. Edib Bey'in Hayatı

Çapanoğullarından Mustafa Edip Bey, 1858 senesinde Akdağ madeni kaymakamlarından emekli Osman Nuri Bey'in oğlu olarak Yozgat'ta doğmuştur. Yozgat ibtidai ve Rüşdi mekteplerinde okuyan Edip Bey tahsilini Demirli medresesinde tamamlamıştır. Tahrirat kalemine devamla evrak memurluğunda ve muhasebe baş kitabesinde, Akdağ Madeni ve Sungurlu kazaları mal müdürlüklerinde, çeşitli kaza kaymakamlıklarında, Dersim, Çorum, Yozgat Mutasarrıflıkları Vekâletinde, Nablus ve İçel mutasarrıflıklarında bulunan Edip Bey, bulunduğu yerlerde yararlı işler yapmıştır. II. Meşrutiyetin ilanı ile Yozgat mebusu seçilmiş ve 1920 senesinde Yozgat isyanı sebebi ile Kayseri'de ikamet etmeye mecbur edilmiştir. 1925 senesinde orada vefat etmiştir. Eseri “Mecmû'a-i Eş'âr” ismiyle basılmıştır (İnal, 1969: 274) (Abdülkadiroğlu, Özkan, 1994: 53).

Edip Bey, Dersim vekâletinde bulunduğunu şu şekilde anlatmaktadır:

Dersimin şûriş-i hâlinde vekil olmuş idim
Çalışıp eyledim erbâb-ı şikâ-yı tedmîr

K.1/26-s.35

Edib Bey, yazmış olduğu şiirlerinde, döneminden şikâyet etmekte ve hâlini nasıl anlatacağını bilememekten yakınmaktadır. Doğru ve yanlışı ayırt edenin bulunmadığından dolayı kendisinin artık mecali kalmadığını ve doğruluk yolunda bulunmaktan yorulduğunu ifade etmektedir:

Sakîm ü müstakîmi fark eden yok
Nasıl anladayım bilmem ki hâlîm
Yoruldu togruluk yolunda artık
Tükendi kalmadı gayrı mecâlim

Kıta/2 -s. 27

Riyadan, yalandan arınmış bir söz bulmanın zorluğundan bahseden Edib Bey, zalimlerin Allah'tan da korkmadıklarına işaret etmektedir:

Nedir bir birine nâsda mezâlim
Ki havf etmez mi Hakdan hiç zâlim
Denilmez oldu şimdi togru bir söz
Riyâdan kizbden 'ârî vü sâlim

Kıta/3- s.27

İyilik sahiplerinin yaptığı iyiliği duyurmalarının doğru olmadığını, kibir ve gururdan sakınmak gerektiğini, mütevazı olmanın önemini Edib Bey şu şekilde ifade etmektedir:

Bî- 'avaz olmalı eltâf u kerem
Kalmamış öylece erbâb-ı himem

Müfred/1-s.28

Kibr ü nahvetden amân eyle hazer
Mütevâzı ' olanı Hak da sever
Müfred/2-s.28

Reşid Âkif Paşa için yazdığı üç kasidede Edib Bey hâlini ifadeye çalışmış ondan yardım dilemiştir:

Bilirim çokları sâyende tereffu ' etdi
Çok mudur bendeni de eylemiş olsan tesvîr

K.1/18-s.34

Kendisinin ve ailesinin de önemli devlet hizmetlerinde bulunduğu bahsetmektedir:

Sâdikâne hıdemât ' arz ederek devletde
Ceddimizden dahi geçmişdi nice mîr ü vezîr

K.1/21-s.35

Çok zamândan beri bu millete etdim hıdmet
Eyleyüp sâ 'id-i ikdâmı tamâmen teşmîr

K.1/25-s.35

Her mevkide daima iffet ve namus ile çalıştığından, emniyet ve asayiş sağlaması için uğraştığını şu şekilde belirtmektedir:

Dâ'imâ iffet ü nâmûs ile her mevki 'de
Emn ü âsâyîşi son mertebe etdim takrîr

K.1/28-s.35

Kendisi gibi ya da kendisinden daha düşük seviyede olanların mevkilerinin yükselmesine rağmen kendisinin unutulduğundan bahsedip felekten şikâyet eden Edib Bey, Ankara valisine dahi çıktığını ama bir netice alamadığından yakınmaktadır:

Çıkdı bâlâyâ kadar bendenizin emsâli
Kalmışım kûşe-i nisâyânda be-hükm-i takdîr

K.1/34-s.36

Geçdi mâ-dûnum olanlar dahi benden ileri
Baht-ı vârun beni eyledi böyle tev 'ir

K.1/35-s.36

Vâli-i Ankara 'arz etmiş idi taltîfim
Eyleyip gayret-i masrûfamı gâyet takdîr

K.1/36-s.36

İntizârında idim nice zamândır ama
Çıkmadı bir semere etmedi hayfâ te'sîr

K.1/37-s.36

Reşid Âkif Paşa'ya yazdığı ikinci kasidede de benzer ifadelerle durumundan bahseden Edib Bey, kendisinin yüksek mevki ve makamlara gelememesinin nedeni olarak kıskanç ve alçak kişileri suçlamaktadır:

Çekdigim her ne ise hâsid-i bed-tıynetden
Mâni '-i feyz oluyor bendeki bir şahs-ı le'îm

K.2/34-s.40

Edib Bey, Paşa'nın önceden verdiği ve yerine getirmedeği bir vaadini hatırlatmaktadır:

Var idi çâkerine va 'd-i celîlin evvel
Nâmeni nüsha gibi saklıyorum bâ-ta 'zîm

K.2/38-s.41

Hakikat ehline göre dünya nimetlerine duyulan arzu sadece bir efsanedir. Öyleyse akıllı olmak ve bu isteklere çok da gönüllü olmamak gerekir:

Olma dil-dâde-i âmâl-i cihân 'akıl isen
Nazar-ı ehl-i hakikatde bütün efsâne

G.5/5-s.19

2. Eseri: Mecmû'a-i Eş'âr

Edib Bey'in bilinen tek eseri "Mecmû'a-i Eş'âr"dır. Mecmû'a-i Eş'âr 1328 de Matba-i Ebuzziya'da basılmıştır. Millet Kütüphanesi A.E. Manzum 795'te kayıtlıdır. Ali Emiri 1341 tarihli temellük kaydı bulunmaktadır. 47 sayfadan oluşan bu eserde, muhtelif manzumeler vardır. 1 terhib-i bend, 1 tevhid, 3 münacat, 1 na't, Emin Hilmi gazeline 1 tahmis, 11 gazel, 2 hasbihal, 2 şarkı, 3 kıta, 15 müfred, 1899-1906 yılları arasında yazılmış 3 tarih, 1 kitabe, 4 kasideden ibarettir.

Edib Bey, eserini yazma nedenini şöyle açıklamaktadır:

"Her ne kadar nefsü'l emrde bir güne kıymet-i edebiyeyi hâiz değil ise de münderecâtının her parçası[1] hayât güzesteimin birer hâtıra-i târihiyesi demek olan şu nâçiz eserin evrâk-ı perîşân üzerinde kalmasına zâyi ' olmasına gönül râzı olmadığından cem ' ü telfikıyla tab ' u temsîlini ârzü eyledim."

2.1. Mecmû'a-i Eş'âr'daki**Şekil ve Muhteva Özellikleri****2.1.1. Gazel**

Eserde toplam gazel sayısı 11'dir. İlk gazelin ardından Emin Hilmi Bey'in gazeline yazılmış bir tahmis bulunmaktadır. Emin Hilmi Bey (1831-1884) İlk Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın Trabzon mebusudur. Şair ve yazar olan Emin Hilmi Efendi aynı zamanda edebiyat tarihçisi Nihad Sami Banarlı'nın dedesidir. Orta seviyede bir şairdir (Uzun, 1995:115-116). Tahmis 6 bendden oluşmaktadır. Abdülhalim Memduh Beyle yazılmış 14 beyitlik müşterek bir gazel vardır. Servet-i Fünûn'a zemin hazırlayan ara dönem ediplerden sayılan Abdülhalim Memduh Bey 1866-1905 tarihleri arasında yaşamıştır (Aygün, 2004: 85). Bu gazel, İsmail Hakkı Aksoyak tarafından hazırlanan "Müşterek Şiirler Divanı"nda da yer almaktadır.(Aksoyak, 2017: 105) 3 Nazireden birini Fennî'ye diğerini Naci'ye yazdığı anlaşılan Edib, Naci'ye yazdığı nazirenin başına "Nâcî Merhûmun Lâl Olursun Söylesen Bir Fıkra Sîneden Matlalı Gazeline Nazîre" başlığını koymuştur. Sekizinci gazelde redd-i matla bulunmaktadır. Dördüncü gazel, nâ-tamam gazeldir. Gazellerin beyit sayıları şöyledir: 1. Gazel: 5 beyit, 2. Gazel:14 beyit, 3. Gazel:7 beyit, 4. Gazel: 4 beyit, 5. Gazel 7 beyit, 6. Gazel:5 beyit, 7. Gazel: 7

beyit, 8. Gazel: 6 beyit, 9. Gazel: 7 beyit, 10. Gazel: 5 beyit, 11. Gazel: 5 beyit.

Edib Bey ile Abdülhalim Memduh Bey'in müşterek gazelinin ilk iki beyti şöyledir:

Memdûh :

Tâli ' o rütbe etdi ki cevri ü cefâ bana

Edîb:

Bir dem müyesser olmadı ğamdan rehâ bana

E : Devrân o denli mest-i mey-i ye's etdi kim

M: Hiss eylemem gelirse de şevk u safâ bana

Gazel örneği:

Eyledi şive-i hüsnün beni hayrân güzelim

Piş-i çeşmimde hayâlin döner el'ân güzelim

G.4/1-s.18

O kadar sevdi ki gönlüm seni vâkıf olsun

Her zamân eyler idin lâyıık-ı ihsân güzelim

G.4/2-s.18

Lutf edip bir daha teşrîf ile şâd eyle beni

Dil o günden beri hicrân ile nâlân güzelim

G.4/3-s.18

Bezm-i vaslında Edîb nagme-fezâ oldukça

Olasın şevk-i dem-â-dem ile handân gü

zelim G.4/4-s.18

2.1.2. Kaside

Eserin sonunda yer alan kasidelerin sayısı 4'tür. İlk üçü Reşid Âkif Paşa için yazılmıştır. Dördüncüsü, Kaside-i İnkılabîye başlığı ile eserin sonunda bulunmaktadır. 1. Kaside: 40 beyit, 2. Kaside: 41 beyit, 3. Kaside 47 beyit, 4. Kaside: 15 beyittir. İnal, Reşid Âkif Paşaya yazdığı kasideler de hem kendi hâlini anlatarak Paşadan yardım dilemiş hem de Batı edebiyatı ve şairleri hakkında da yorumlar yapmıştır.

2.1.3 Diğer Nazım Biçimleri

Eserde yer alış sırasına göre; 11 beyitli 5 bendli bir terhib-i bend, üç münacat vardır. Münacatların ikisi birer beyit, üçüncüsü 5 beyittir. Ergün, üçüncü münacatı belirtmez (1936: 1215). İki beyitli bir na't bulunmaktadır. Sekiz ve yedi beyitten oluşan iki hasbihal, iki şarkı ve üç kıta, on beş müfredat, üç tarih ve bir kitabet ile şekillenen eserde, değişik nazım biçimlerinin kullanıldığı görülmektedir.

1899-1906 tarihleri arasında yazılan üç tarihten biri Üsküp'teki bir caminin tamiri için yazılmıştır. İkincisi, bir dostun oğlunun doğumu için üçüncüsü, Kul Ağası Osman Efendi merhumun çeşmesi için yazılmıştır. Eserde yer alan tek kitabe, Binbaşı Osman Efendi merhumun mezar taşı içindir.

Kıta örneği:

Reng-i ruhsârına gül derse rakîb aldanma
Âb-rû dökmesine pâyîna aslâ kanma
Hüsn-i ta 'lîl ile tahsîl-i merâm eylemedir
Herkesin her sözünü 'ayn-ı hakîkat sanma
Kıta/1-s.27

Kullanılan Aruz Kalıpları	Kullanım Adedi	Nazım Biçimleri
Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilâtün/Fâilün	5	3 Gazel, 1Hasbihal, 1 Tarih
Feilâtün/Feilâtün/Feilâtün/Feilün	12	1 Mûnecat, 4 Gazel, 1Nazire, 1Tahmis, 1Şarki, 1Kıta, 3 Kaside
Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün/Mefâilün	5	1Mûnecat, 1 Hasbihal, 2 Müfred, 1Kaside
Mefâilün/Feilâtün/Mefâilün/Feilün	3	1Tevhid, 1 Nazire, 1Kitabe
Mefûlü/Mefâilü/Mefâilü/Feülün	5	1 Terkib-i bend, 1 Şarki 3 Müfred
Mefûlü/Fâilâtü/Mefâilü/Fâilün	2	1 Gazel, 1Nazire
Mefâilün/Mefâilün/Feülün	2	2 Kıta
Feilâtün/Feilâtün/Feilün	7	7 Müfred
Feilâtün/Mefâilün/Feilün	3	3 Müfred

Yukarıda oluşturulan tabloya göre, en sık kullanılan Feilâtün/Feilâtün/ Feilâtün/Feilün veznidir. 1 Mûnecat ve 2 tarih kıtasının vezni ise sorunludur.

En çok kullanılan kafiye Tam kafiye: -ân, -âr, -âb, -âl, -âf, -âd, -âz, -mâ, -dâ, -er, -em -ir, -et, -ül olarak örneklendirmek mümkündür. Yarım kafiye örnekleri -b, -â, -r'dir. Zengin kafiye örnekleri ise -itab, -ekkür, -har -zâlim, -ser gibidir.

Zann etme kesb-i şöhret ü şân etmek isterim

Fikrimce 'adl ü hakkı 'ayân etmek isterim

G.6/1-s.19

Redif olarak kullandığı kelimeler, Ya Rab, yı-ga-raz, îrâs eyler, lâzım, bana, güzelim, etmek isterim, -1 âleme, benzedirim, -1 sîneden şeklindedir:

Ne bilir kadrini erbâb-ı kemâlîñ cühelâ

Feyz-i 'irfânla Edib çünkü tekemmül lâzım

G.1/5-s.13

3. Mecmû'a-i Eş'âr'da Dil ve Üslup Özellikleri

19. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Edib Bey'in eseri küçük bir eserdir. Kendisi de şairlik ispatı için bir eser oluşturmadığından bahsetmektedir. Eserde kullanılan dilin anlaşılabilirliği yüksektir, atasözü ve günlük konuşmaya dair ifadeler de bulunmak-

tadır. Kendisinin gönlünde hiçbir kötü niyetinin olmadığını belirten Edib Bey, Allah'ın herkesin gönlüne göre vereceğinden emindir. Hatta bununla ilgili "Eden bulur, inleyen ölür" atasözüne ya da "Ettiğini bulmak" deyimine uygun olarak, "Elbette kişi ettiğini bulacaktır." demektedir:

Kimseye yokdur benim gönlümde sù'-i niyetim
Herkesin gönlünce ihsân eyler elbette Hudâ
Müfred/7-s.29

Bulur elbette kişi etdiğini

Böyledir elsinede darb-ı mesel

Müfred/8-s.29

"Ağlamayan çocuğa meme vermezler" atasözüne uygun olarak "çocuk ağlar, emer" demektedir:

Âsafâ şerm ile tasdikimi tekrâr etdim

Çünkü bir darb-ı mesel var ki çocuk ağlar emer
K.3/44-s.45

Daha çok kendi hayatının ve beklentilerinin izleri ile yoğunlaşan beyitler bulunan eserinde, âşıkane söyleyişlere de rastlamak mümkündür:

İltifâtından niçün mehcûr edersin bendeni

İhtiyârım elde mi sevdim seni bî-ihtiyâr

G. 8/4-s.23

Âl-i ruhsârın nasıl yağmâya verdi sabrımı

Oldu kârım rûz u şeb ey nev-nihâlîm âh u zâr

G.8/5-s.23

Edib Bey şiir konusunda özellikle Batı edebiyatı ve şairlerini değerlendirmeye çalışmış ve Eski edebiyattaki şairlerle kıyaslamalara yönelmiştir. Önceden Rûhî'nin şimdi ise Ziya Paşa'nın söz ustası olduğunu belirtmektedir:

Üstâd-ı sühan Rûhiye derler idi evvel

Meydân okuyan sonra sühandâna Ziyâdır

TB. 5/9-s.9

Son Asır Türk Şairleri'nde Edib Bey'in Batı edebiyatı ve şairleri hakkındaki sözleri garip ve acayip olarak nitelendirilmektedir (İnal, 1969: 274). Nef'i ve Fuzûlî'ye olan hayranlığını dile getirirken Batı edebiyatına karşı tepkisi açıktır:

Hugonun sözlerini dinleyemem hem girmez

Güş-ı takdîrime medh eyleseler de ne kadar

K. 3/17-s.43

Var iken bizde nice nâzım-ı hikmet şâ 'ir
Neye taklîde sezâ olmalı Lamartinler
K.3/18-s.43

Nazm-ı Nef 'ide olan şîveye meftûnum ben
O Firenkâne edâda bu selâset ne gezer
K.3/21-s.43
Anların da görünür sözleri rengîn ammâ
Berk-i zakkûm ile bir mi tutulur gonce-i ter
K.3/22-s.43

Var mı bir şâ 'ir-i efrenc Fuzûlî-âsâ
Reşehât-ı kaleminden dökülür hikmetler
K.3/24-s.43

SONUÇ

Cebbarzâde Edib Bey 19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış bir devlet adamı ve şairdir. Mecmû'a-i Eş'âr onun tek eseridir. Yaşamış olduğu yüzyıl itibarı ile Edib Bey, yenileşme çabaları içinde olan bir düzenin içerisinde bulunmaktadır. Bu dönemde kaleme aldığı eserinin edebî bir kıymeti olmadığını düşünen Edib Bey, yaşadıklarının bir hatırası olarak yazdıklarının kâğıt üzerinde kalmasına gönlünün razı olmadığını söyleyerek eserinin basılmasını arzu ettiğini söylemektedir.

İçindeki nazım biçimleri dikkate alındığında Mecmû'a-i Eş'âr, 19. yüzyılda yazılmış klasik şiirin nazım biçimlerini kullanarak oluşturulmuş küçük bir eserdir. Mecmû'a-i Eş'âr da 11 ve 5 bentten oluşan terkib bend, 1 tevhid, 3 münacat, 1 na't, Emin Hilmi gazeline bir tahmis, 11 gazel, 2 hasbihal, 2 şarkı, 3 kıta, 15 müfred, 1899-1906 yılları arasında yazılmış 3 tarih, 1 kitabe, 4 kaside bulunmaktadır. Terkib-i bend, müşterek gazel ve şarkı yazma isteği bu dönemin bir özelliği olarak bu eserde de bulunmaktadır.

Sonuç olarak, farklı nazım biçimleri bulunan eserde Edib Bey, yaşadığı dönemde kıymetinin bilinmemesinden duyduğu sıkıntıyı dile getirmektedir. Faziletli ve erdem sahibi kimselerin yerine cahil kimselerin üst mertebelere erişmesini, atalarının da yüksek mevkilerde görev yapmış kimseler olmasına rağmen ve hatta kendisinin de verilen görevleri layıkıyla yerine getirmiş olmasına rağmen bir türlü istediği makam ve mevkilere ulaşamamasının üzüntüsünü yaşamaktadır. Klasik edebiyatın önemli şairleri Rûhî, Nef'î ve Fuzûlî'ye olan hayranlığını belirtip Batı edebiyatı ve şairlerini beğenmemesi

Edib Bey'in şiir konusundaki görüşünü göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdülkadiroğlu, A., Özkan, F. H. (1994). Yozgat Meşhurları, Ankara: Kariyer Matbaacılık.
- Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri ve Deyimleri Sözlüğü, C.I-II, Ankara: İnkılap Yayınevi.
- Aksoyak, İ. H. (2017). Müşterek Şiirler Divanı, Ankara: Grafiker.
- Aygün, Ö. (2004). "Abdülhalim Memduh", DİA, C.29, s.85-86, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ergün, S. N. (1936). "Edib", Türk Şairleri C.I, İstanbul:Bozkurt Matbası.
- Horata, O. (2009). Has Bahçede Hazan Vakti, XVIII. Yüzyıl Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı, Ankara: Akçağ
- İnal, M. K. (1969). "Edib", "Son Asır Türk Şairleri", C.I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Parlatır, İ. (2011). Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Yargı Yayınları.
- Sami, Ş. (2010). Kâmus-ı Türkî, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Şentürk, A. A., Kartal, A. (2013). Eski Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1988). 19.Asır Türk Edebiyat Tarihi, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tuğcu, E. (2013). Osmanlı'nın Son Döneminde Şiir Eleştirisi, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Uzun, M. (1995). "Emin Hilmi Efendi" DİA, C.11. ss.115-116, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ünver, İ. (1988). "XIX. Yüzyıl Divan Şiiri", DTC Dergisi, C.32, S.1-2, s.131-140.

TANZİMAT DÖNEMİ TİYATRO EDEBİYATI'NIN İKİ İSMİ: MEHMED RIFAT VE HASAN BEDRETTİN PAŞA'NIN TEMÂŞÂ'DAKİ TELİF OYUNLARI VE TÜRK TİYATRO EDEBİYATININ BİLİNEREN İLK DRAMATURGİSİ

Two Names Of Theater Literature In The Tanzimat Period: The Copyright Issues Of Mehmed Rifat And Hasan Bedrettin Pashas In “Temâşâ” And The First Known Dramaturgy Of Turkish Theater Literature

İbrahim İ. ÖZTAHTALI

ÖZET

Geçmiş oldukça eskiye dayanan Türk tiyatrosunun ilk örnekleri eski Çin kaynaklarında tespit edilmiştir. Bu örneklerde şaman kültürünün izlerine rastlanır. Türklerin Anadoluya girmesinden Batı etkisinde şekillenen Tanzimat dönemine kadar Türk tiyatrosunu Karagöz, Kukla, Meddah ve Orta Oyunu beslemiştir. Orta çağ karanlığından sıyrılan Avrupa, XIX. Yüzyılın hak, özgürlük, hürriyet, eşitlik kavramlarının ışığında, hem siyasi hem de toplumsal değişimlere sahne olmuştur. Bu yüzyılda yaşanan sıkıntıların aynası elbette edebiyat, doğal olarak da tiyatro edebiyatı ve sahne olmuştur. Osmanlıların özellikle de devlet kademesi ve ordunun Avrupadaki yenileşme hareketlerinden ve yeni oluşumlardan etkilenmemesi mümkün değildir. Savaş meydanlarında alınan yenilgiler ve kaybedilen topraklar, Avrupa'ya modernleşme bağlamında uyumu zorunlu kılıyordu. Özellikle Fransa'nın düşünsel alanda hissettirdiği etki, kendini edebiyat alanında da hissettirmiştir. Osmanlı aydını için bir arayışlar dönemi olan XIX. Yüzyılda, hem fikri hem de edebî çalışmaların güzergâhı bir şekilde Fransadan geçiyordu. Öyleki o dönemde bir şekilde yolu Paris'ten geçmeyenler, aydın sınıfına dahil edilmiyordu. Bu arayışların özellikle de edebî alanda Klâsik edebiyatın kendini tekrarlayan, kısır bir döngü içerisine girmesinden kaynaklandığı da düşünülebilir. Birçok konuda Avrupanın gerisinde kalan Osmanlı Toplumunun başta eğitim kurumları olmak üzere müessesesi çökmüş ve işlevini yerine getiremez olmuştur. Bu durum arayışların çapını ve çeşidini arttırmıştır. Kaçınılmaz olan yenileşim ve değişim içerisinde -Ahmet Hamdi Tanpınarın dediği gibi- 1839-1856 yılları arasında memlekete giren yenilikler arasında en mühimi tiyatro olmuştur. Fransız devrimi, Osmanlı aydınlarının sosyal konulara olan

ilgisini arttırmış, Fransızca dönemin en çok öğrenilmeye çalışılan dili olmuştur. Tanzimat döneminde Batı tarzı tiyatronun gelişimine Fransız elçiliğinin büyük etkisi olmuştur. Hem İzmir hem de İstanbul'da önemli etkinlikler organize ederken özellikle daha XVII. Yüzyılda İstanbul'da Fransız elçiliğinde yaptırılan tiyatro binası, burada oynanan oyunlar bu etkinin önemli sinyallerdir. Bu ilgi, Fransızcadan tercüme edilen hikâye, roman ve oyunlarda da büyük bir zenginlik sağlamıştır. Belirtilerini ve örneklerini çok daha önceleri görmeye başladığımız Batı Tiyatrosu, Tanzimatın ilanıyla gayrimüslimlerin öncülüğünde gelişmeye ve ilgi görmeye başlamıştır. Bu ilginin oluşmasında Osmanlı hanedanının ve devletin ileri gelenlerinin etkisi yadsınamaz. Yabancı, özellikle de Avrupaya gönderilen elçilerin buldukları ülkelerin kültür ürünlerini payitahta taşımaları, Batılılaşma çabalarını hızlandırmıştır. Tiyatro edebiyatına kazandırılan telif tercüme niteliğindeki adaptasyonların sahnelenmesiyle kültürel değişime en azından İstanbul'da ciddi bir ivme kazandırmıştır. Bu dönemin daha ziyade dikkat çeken oyunları melodramlardır. Okur yazar oranının oldukça düşük olduğu Osmanlı toplumu göz önüne alındığında Tanzimat yazarlarının bakış açılarının ne denli doğru olduğu da çıkar ortaya. Onlara göre ortada eğitilecek büyük bir halk kitlesi vardır. Bu halkın devinimini sağlayacak, onu biçimlendirip doğru yolu gösterecek kişiler de Tanzimat yazarlarıdır. Eğitilmeye muhtaç, kitaplardan istifade edemeyen bu toplumun, okuma gerektirmeyen, tek toplu eğitim aracı da tiyatrodur. Tanzimat döneminde melodramlar, toplumun kadın, aile gibi konuların yanında ahlaki değerleri algılayıp edinebileceği bir yol olarak algılanmaktadır. II. Meşrutiyetin ilanı olan 1908'e ka-

dar Batılı tiyatroyu öğrenme ve intibak etme süreci yaşayan Osmanlı Türk tiyatrosunun sancılı sürecini ve uyum problemlerini en ciddi şekilde yansıtan Namık Kemal'in "Tiyatro" makalesi ve Celâl Mukaddimesi'dir. Makalede dikkati çeken temel problemler, telif eserlerin azlığı, oyuncu ve gayrimüslimlerin telaffuz sıkıntısı, tercüme meselesidir. XIX. Yüzyıl Türk tiyatro edebiyatına katkıları olan iki önemli isim; Hasan Bedrettin ve Mehmet Rifat'tır. Birlikte telif ettikleri yedi oyun dönemin önemli sorunu olan telif eser problemine de katkı sağlamaktadır. Birçok kez de sahnelendiğini gördüğümüz oyunların kendi ifadeleriyle önemli bir kısmı facia olarak nitelendirilir. Tanzimat döneminin öne çıkan biçimi melodramlardır. Bu müelliflerin de eserlerinin bir kısmı romantizmin tesiri altında yazılmış melodramlardır.

Anahtar Kelimeler: Türk tiyatrosu, Tanzimat, Melodram, Hasan Bedrettin, Mehmet Rifat, Dramaturgi, Oyun.

ABSTRACT

The first examples of the Turkish theatre, which has a long history, have been found in ancient Chinese sources, and these can be traced to shamanic culture. From the appearance of Turks in Anatolia to the Tanzimat period, which was shaped by the western influence, Karagöz, Puppet, Meddah and Traditional Improvised theatre fed the Turkish theatre. Europe, released from the darkness of the Middle Ages, in the light of the concepts of right, freedom, and equality of the XIX century, witnessed both political and social changes. The mirror of the troubles experienced in this century was, of course, literature, theatre literature and stage. It was impossible for the Ottomans not to be affected by the modernisation movements and new formations in Europe, especially at the state and the army levels. Defeats and lost of lands on battlefields made it obligatory to be in rapport with Europe in the context of modernisation. In particular, the influence of France in the intellectual field made itself felt in the field of literature. In the 19th century, a period of questioning for the Ottoman intellectual, the route of both intellectual and literary works was passing through France in a way. Even, those who somehow did not pass through Paris were not included in the intellectual class. It can also be thought that these quests arose from the fact that

classical literature entered into a repetitive, vicious circle, especially in the literary field. The institution of the Ottoman society, which lagged behind Europe in many respects, especially educational institutions, collapsed and could not fulfil their functions. This situation increased the amount and variety of quests. In this inevitable innovation and change, as Ahmad Hamdi Tanpınar said, among the most important innovations that entered the country between 1839-1856, the theatre was the most important one. The French revolution increased the interest of the Ottoman intellectuals on social issues, and French was the language that was tried to be learned the most. During the Tanzimat period, the French embassy had a significant impact on the development of western-style theatre. While organising essential events both in Izmir and Istanbul, especially in the XVII century, the games played in the French embassy building in Istanbul were critical signals of this effect. This interest also provided great wealth in stories, novels and plays translated from French. The Western Theater, where we started to see the signs and examples much earlier, began to develop and attract attention under the leadership of non-Muslims with the declaration of the Tanzimat. The influence of the Ottoman dynasty and notables in the formation of this interest cannot be denied. Foreigners, especially the ambassadors sent to Europe, carried the cultural products to the capital, accelerating the westernisation efforts. With the staging of copyrighted translation adaptations which were brought to theatre literature, cultural change got a serious impetus, at least in Istanbul. Melodramas were the most remarkable plays of that period. When the Ottoman society, which has a low literacy rate, is taken into consideration, it is clear that the views of Tanzimat writers were correct. According to them, there was a large mass of people to be educated. Tanzimat writers were the ones who would ensure the movement of these people and shape it and show the right way. Theatre was the only collective means of education in this society which was in need of education and cannot benefit from printed books. During the Tanzimat period, melodramas were perceived as a way by which society can understand and acquire moral values alongside issues such as women roles and families. Namık Kemal's "Theater" article and Celal

Mukaddime are the two masterpieces to reflect the painful process and adaptation problems of the Ottoman Turkish theatre, which had been in the process of learning and adjusting the western theatre until 1908, the declaration of the Constitutional Monarchy II. The main problems that attract attention in the article were the scarcity of copyright works, the short-age of pronunciation by the actors and non-Muslims, and the issue of translation. Two crucial names who contributed to the XIX century Turkish theatre literature are; Hasan Bedrettin and Mehmet Rifat. The seven games they copyrighted together also contributed to the problem of copyright, which was an essential problem of the period. Many of the plays, which we see staged many times, are regarded as disasters in their own words. The prominent form of the Tanzimat period is melodramas. Some of the works of the authors are melodramas written under the influence of romanticism.

Keywords: Turkish theatre, Tanzimat, Melodram, Hasan Bedrettin, Mehmet Rifat, Dramaturgy, Theatre

GİRİŞ

Hayatın bin yüzlü bir gerçek olduğunun ancak edebiyatla anlaşılacağı söylemişti bir düşünür. Tiyatro ise Aristodan bu yana hayatın bu bin yüzlü gerçekliğini tam anlamıyla ortaya koyarak gösteren sanat olmuştur. Ahmet Hamdi Tanpınar: "Tiyatro, imkansızların imkansızını yapar. Çünkü hiç kimse yanı başında yatan en yakınının bile rüyası içinde dolaşamaz." derken tiyatroyu şiirin dairesi içine koyar (Tanpınar, 1992:523). Tiyatro, belki de şiirin ete kemiğe bürünmüş halidir. Avrupa tiyatrosuna zemin hazırlayan kaynaklar, eski Yunan tiyatrosunun temelini oluşturan dini inançlar ve bunlara bağlı ritüeller olmuştur. Yüzyıllar içinde Batı tiyatrosu Yunan ve Roma halk tiyatrolarına yeni kavramlar ekleyerek gelişmiş ve kendini yenilemiştir. İtalyan halk tiyatrosu, İngililiz asilzadeleri ve brokratlarının hayat hikayelerini anlatan Shakespeare oyunları ve Fransız klasikleri, Avrupa tiyatrosunun gelişimini doğrudan etkilemiştir (Engünün, 2009:646).

Türk tiyatrosunun ilk örneklerine eski Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Dinî şaman ayinleri ve tarihî destanlardan beslenen oyunlar dikkat çeker (Sevengil, 1959:17-22). Türklerin Anadoluya girmesinden Batı etkisinde şekillenen Tanzimat dönemine

kadar Türk tiyatrosunu Karagöz, Kukla, Meddah ve Orta Oyunu beslemiştir. Orta çağ karanlığından sıyrılan Avrupa, XIX. Yüzyılın hak, özgürlük, hürriyet, eşitlik kavramlarının ışığında, hem siyasi hem de toplumsal değişimlere sahne olmuştur. Bu yüzyılda yaşanan sıkıntıların aynası elbette edebiyat, doğal olarak da tiyatro edebiyatı ve sahne olmuştur.

Osmanlı toplumunun Avrupadaki bu hareket ve oluşumlardan etkilenmemesi mümkün değildir. Özellikle Fransa'nın düşünsel alanda hissettirdiği etki, kendini edebiyat alanında da hissettirmiştir. Osmanlı aydını için bir arayışlar dönemi olan XIX. Yüzyılda, hem fikrî hem de edebî çalışmaların güzergâhı bir şekilde Fransadan geçiyordu. Öyleki o dönemde bir şekilde yolu Paris'ten geçmeyenler, aydın sınıfına dahil edilmiyordu. Bu arayışların özellikle de edebî alanda Klâsik edebiyatın kendini tekrarlayan, kısır bir döngü içerisine girmesinden kaynaklandığı da düşünülebilir. Birçok konuda Avrupanın gerisinde kalan Osmanlı Toplumunun başta eğitim kurumları olmak üzere müessesesi çökmüş ve işlevini yerine getiremez olmuştur. Bu durum arayışların çapını ve çeşitini arttırmıştır. Kaçınılmaz olan yenileşim ve değişim içerisinde -Ahmet Hamdi Tanpınarın dediği gibi- 1839-1856 yılları arasında memlekete giren yenilikler arasında en mühimi tiyatro olmuştur (Tanpınar, 1967: 148). Fransız devrimi, Osmanlı aydınlarının sosyal konulara olan ilgisini arttırmış, Fransızca dönemin en çok öğrenilmeye çalışılan dili olmuştur. Tanzimat döneminde Batı tarzı tiyatronun gelişimine Fransız elçiliğinin büyük etkisi olmuştur. Hem İzmir hem de İstanbul'da önemli etkinlikler organize ederken özellikle daha XVII. Yüzyılda İstanbul'da Fransız elçiliğinde yaptırılan tiyatro binası, burada oynanan oyunlar bu etkinin önemli sinyalleridir (Ant, 1972:38). Bu ilgi, Fransızcadan tercüme edilen hikâyeye, roman ve oyunlarda da büyük bir zenginlik sağlamıştır. Bu bağlamda Kanunî Sultan Süleyman'dan başlayarak özellikle İstanbul'da Fransızlara verilen imtiyazlar, Fransız elçiliklerinin hem kültür hayatında hem de devlet içindeki gücünü arttırmıştır.

Belirtilerini ve örneklerini çok daha önceleri görmeye başladığımız Batı Tiyatrosu, Tanzimatın ilanı ile gayrimüslimlerin öncülüğünde gelişmeye ve ilgi görmeye başlamıştır. Bu ilginin oluşmasında Osmanlı hanedanının ve devletin ileri gelenlerinin

etkisi yadsınmaz. Yabancı, özellikle de Avrupaya gönderilen elçilerin buldukları ülkelerin kültür ürünlerini payitahta taşımaları, Batılılaşma çabalarını hızlandırmıştır. Tiyatro edebiyatına kazandırılan telif tercüme niteliğindeki adaptasyonların sahnelenmesiyle kültürel değişime en azından İstanbul'da ciddi bir ivme kazandırmıştır. İlk Türkçe tiyatro eserimiz olarak Şinasi'nin Tercüman-ı Ahvâl gazetesisi, Teşrin-i evvel 1277/ 28 Ekim 1860-18 Teşrin-ı sani 1277/18 Kasım 1860 arasında dörk nüsha tefrika olunmuş Şair Evlenmesi oyunu olarak kabul görse de Önder GÖÇKÜN ilk Türkçe oyunun Abdülhak Hamid'in babası Hayrullah Efendi'nin 1260/1844'te henüz tıbbiyede öğrenciyken yazdığı Hikaye-i İbrahim Paşa be-İbrahim-i Gülşeni olduğunu söyler (Göçkün, 1992:399). Bu dönemin daha ziyade dikkat çeken oyunları melodramlardır. Okur yazar oranının oldukça düşük olduğu Osmanlı toplumu göz önüne alındığında Tanzimat yazarlarının bakış açılarının ne denli doğru olduğu da çıkar ortaya. Ahmet Mithat Efendi de Tanzimatın öteki yazarları gibi edebiyta toplumu eğitime görevini vermiştir (Engün, 2019:50). Onlara göre ortada eğitilecek büyük bir halk kitlesi vardır. Bu halkın devinimini sağlayacak, onu biçimlendirip doğru yolu gösterecek kişiler de Tanzimat yazarlarıdır (Çamurdan, 2015:20). Eğitilmeye muhtaç, kitaplardan istifade edemeyen bu toplumun, okuma gerektirmeyen, tek toplu eğitim aracı da tiyatrodur. Tanzimat döneminde melodramlar, toplumun kadın, aile gibi konuların yanında ahlakî değerleri algılayıp edinebileceği bir yol olarak algılanmaktadır. II. Meşrutiyetin ilanı olan 1908'e kadar Batlı tiyatroyu öğrenme ve intibak etme süreci yaşayan Osmanlı Türk tiyatrosunun sancılı sürecini ve uyum problemlerini en ciddi şekilde yansıtan Namık Kemal'in "Tiyatro" makalesi ve Celal Mukaddimesi'dir. Makalede dikkati çeken temel problemler, telif eserlerin azlığı, oyuncu ve gayrimüslimlerin telaffuz sıkıntısı, tercüme meselesidir.

Batı etkisinde Osmanlı dönemi tiyatro edebiyatı için iki oyun yazarı, Hasan Bedrettin Paşa* ve Manastırlı Mehmet Rifat 1875-1879 yıllarında yedisi telif, dokuzu çeviri, on altı oyunu Temâşâ başlığı altında yayımlamıştır. İki cilt olarak tasarlanan eser,

*Hasan Bedrettin 1850'de Simav'da doğar, 1011'de İstanbul'da yaşamı son bulur. Tiyatro edebiyatı yazarlığında yol arkadaşı Mehmet Rifat ise 1851'de Manastır'da doğar. 1907'de Halep'te ölür. Her ikisi de asker kökenlidir. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinde görev alırlar. Sonrasında önemli sıkıntılar yaşarlar. Batı etkisinde filizlenmeye çalışan Türk tiyatrosuna müstakim ya da birlikte yazdıkları oyunlarla önemli katkılarda bulunmuşlardır.

elimizdeki nüshada I ve II. Cilt olarak bir şiraze içinde toplanmıştır. Müelliflerin her ikisi de asker kökenlidir. Dünyaya bakışları ve olayları değerlendirilme biçimleri benzerlik göstermektedir.

Türk tiyatro edebiyatının bu iki oyun yazarının daha iyi tanınması ve oyunlarından telif olanlar arasında bugün sahnelenebilecek olanlarının tespiti de dikkat çekilen noktalardan biri olacaktır.

Eser mukaddime ile başlar. İlk satırlarda tiyatronun öneminden bahsedilirken konunun malum olduğuna işaret edilerek detaya inilmemiştir: "*Tiyatro oyunu hakkında yazıldığı halde mütâlaâsından istifâde etmemek yoluyla ve âdâbıyla icrâ olunduğu halde hisse ile lezzet almamak gayr-ı kâbil olduğu bin kerre mevki'-i mübâhasebeye konulmuş, âkîbet teslim edilmiş bir davâ olduğu ve muhasenâtı en meşhur edipler tarafından en kuvvetli en tesirli vâsıtalarla neşr ü ilân olunduğu cihetle biz oralardan bahs etmeye lüzûm görmedik.*" (Temâşâ, 1292:2). Müellifler daha sonra Temâşâ'yı niçin yayınladıklarını açıklarken tiyatro oyunu yazma konusunda son dönemde kalem ustalarının oldukça hüner gösterdiklerini, bununla birlikte halkın da oyunlara rağbet ettiklerini söylerler. Temâşâ'da yayımladıkları oyunlar konusunda da tiyatro ve edebiyat eleştirmenlerinin iyi niyetine sığındıklarını ifade ederek şöyle derler: "Maksadımız birkaç seneden beri tiyatro oyunu yazmak hakkında erbâb-ı kalem gösterdiği himmet ve halkta mütâlaâ ve temâşâsına görülen rağbet üzerine yazmış olduğumuz oyunların -erbâb-ı mütâlaâların görecekleri nekâyis için tevsîh yerine müsâmahalarını temenni ederek- "*Temâşâ*" unvanıyla kâfesini ve görmesi me'mûl olan rağbet hasıl olursa bundan böyle yazılması mutasavver olanları neşr edeceğimizi arz etmek olduğundan tutacağımız meslek ve yazacağımız oyunların mahiyeti hakkında olan mütâlaâmızı beyân etmektir." (Temâşâ, 1292:2).

Mukaddimenin devam eden kısmında Tiyatro fikrinin bize Batı'dan geldiği, tiyatro ustalarının da bildiği gibi Avrupalı meşhur yazarların oyunlarının kendi isimleriyle basılan kitaplarda mevcut olduğu vurgulanır. Esere "Temâşâ" isminin verilmesinin nedenini, Avrupa tiyatrosundan alınması uygun olan güzellikleri (oyunları), kelimenin de anlamına uygun olarak "Temâşâ" ismiyle yayımlamalarının uygun olacağını düşündüklerini ifade ederek: "Avrupa'da edibbâ-yı meşhûrenin yazdıkları

oyunlar kendi nâmlarıyla tab' olunan külliyata dâhil olduğundan onlar müstesna olarak sâir oyunların kâfesi bir hacimde ve bir ism tahtında olarak mahsûsen çıkarılan tiyatro külliyatına da dâhil olduğu erbâbının malûmudur. Bize tiyatro fikri Garpdan gelmiş olduğundan onlara "ve yalnız alınması mücâz olan muhassenâtı" takliden bizde bir kıt'ada ve bir ism tahtında bulunmasını ârzû ederek oyunlarımızı zâten münasebet tâmmesi olduğu cihetle "Temâşâ" namıyla neşr etmeyi münâsip gördük." derler. Devamında her oyunun bir cüz olarak tefrika edildiği söylenerek nasıl tasarlandığı anlatılır.

Ayrıca Avrupalı meşhur yazarların oyunlarını tercüme ederken bire bir tercüme yapmadıklarını Türk kültür ve değerlerine göre bir uyarılama yaptıklarını da şu sözlerle ifade ederler: "Her cilde vaz' olunacak oyunlar Avrupa edibbâ-yı meşhûresinin en müntehip oyunlarının tercümesiyle ahlâk-ı milliyemize tatbiken yazılmış şeylerden ibâret olacaktır." Müelliflerin "oyun" kelimesi üzerine yaptıkları açıklama ve tiyatronun sınıflandırılmasına dair düşünceleri de oldukça dikkat çekicidir: "Yukarıdan beri oyun oyun diyerek yazışımız tiyatro lafzı mahl-ı temâşâ demek olup orada icra olunan şeyin adı dahi oyundur. Başka bir şey olamadığı âsâr-ı makbûleden (kıymetli eserlerden) birinde manzûrumuz (dikkatimizi çeken) olan şu 'her millette tiyatro birkaç türlü taksîmât altına alınmış ve hiçbir karinin (okuyucunun) edibbâsı (edebiyatçıları) kendinden evvel gelen karin edibbâsının taksîm ü tarifine kâil (razı) olmamıştır. Meselâ birtakım ashâb-ı mu'âheze (eleştiriciler) tiyatroyu fâci' (dram) ve mudahhik (komedi) nev'lerine taksîm etmek istediler. Sonra en muktedir müellifler bazı yerinde gülünür, bazı yerinde ağlanır ve yahut ne ağlatır ne güldürür oyunlar tertip ettiler. Bunlar o taksime mutâbık olan eserler kadar ve bazı kerre daha ziyade makbul oldular. Ni-hâyet tiyatronun hayâl-i beşer gibi tahdîd ve taksîm kâbilinden biri olduğu tebeyyün (ortaya çıkmak) eyledi. Bugün hangi oyun kârî'inini (okuyucuları) veya züvvârı (seyircileri) müstefid (yararlanma) etmekle eğlendirmek hâssasına (özelliğine) mâlik ise tiyatro kâ'idesine (ilkelerine) mutâbık ad'(kabul) olunuyor. Adına da ashâb-ı tedkik lisanında her ne nev'den olursa olsun yalnız "oyun" deniliyor. Makâle-i edibânesine teba'iyet-i mecbûriyetinden ileri gelir. Onun için biz de oyun diyoruz." dedikten sonra: "İşte arz edeceğimiz mütâlaât bundan ibâret olup en evvel

Cenâb-ı Hakk'dan ihsân-ı muvaffâkiyet ve sonra da halkdan hüsn-i telakkî ve rağbet temenni ederek neşrine müsâraat eyledik. (acele etmek)" diyerek halkın istifade etmesini dilerler.

İnci Enginün: "Hasan Bedreddin, Manastırlı Mehmet Rifat, Mehmet Şemsettin, Ali Ferruh, Şemsettin Sami ikinci derecede yazarlar arasında tiyatroya hizmet eden gönüllüler olarak ele alınmalıdır." demektedir (Enginün, 2006:21).

Eserin birinci cildinin sonunda "Temâşâ'nın birinci cildinin hâvî olduğu âsâr" başlığıyla içindeki eserler hakkında malumat verilmiştir:

"Temâşâ'nın birinci cildinin hâvî olduğu âsâr"

4'den 92 - (1) "Hudâ ve Aşk" meşhûr Şiller'in âsârından olup Fransızcadan mütercem 4 fasıl fâcia
93'den 146 - (2) "Delile" kürdistanın ahlakını musavver millî te'lif 5 fasıl fâcia

147'den 210 - (3) "Kleopatra" Madam Emil Ojirar'dan ile Kleopatra'nın tercüme-i halinden me'huz mütercem 5 fasıl hâile (Manzum trajedi- acıklı olan)
211'den 288 - (4) "Ebu'l-ulâ" ahlak-ı Arabânî musavver ve esâsen tarihe müstenid millî te'lif 5 fasıl fâcia

289'dan 354 - (5) "Antoni" edib-i meşhûr Aleksandır Duma'nın âsârından mütercem 5 fasıl fâcia
355'den 393 - (6) "Ebu'l-Fidâ" ahlâk-ı arabî musavver millî te'lif 3 fasıl mudhik opera

395'den 420 - (7) "Nedâmet" ahlâk-ı milliyemizi musavver te'lif 2 fasıl mudkike

421'den 460 - (8) "Lâleruh" asyâ-yı vasatî milletleri ahlâkını musavver mütercem 6 fasıl mudhik opera

461'den 538 - (9) "Jirufle Jirufâ" kadîm İspanyalıların ahlâkını musavver mütercem 3 fasıl opera ikinci cildin sonunda bu tür bir bilgiye yer verilmemiştir.

Tanzimat dönemi tiyatro edebiyatı öncelikle toplumsal faydayı, yani önemli bir bölümü okur yazar olmayan toplumun eğitimini esas almaktadır. Hasan Bedrettin Paşa ve Manastırlı Mehmet Rifat Bey birlikte yazdıkları oyunlarında bu genel anlayışa uygun olarak dönemin Osmanlı tebasında ceryan eden olayları tetkik ederek yaşanan sorunları ve bu sorunlara olası çözümleri dile getirmeye çalışırlar (Güler, 2012:84).

Eserin ikinci cildinde üç telif eser yer almaktadır.

1'den 74 - (1) "Kölemenler" 5 fasıl 5 perde fâcia

185’den 226 – (4) “Fakîre yâhut Mükâfât-ı İffet” 4 fasıl 4 perde fâcia

349’dan 383 – (7) “Ahmed Yetîm yâhut Netîce-i Sadâkat” 3 fasıl 3 perde fâcia

Eserin tamamında birinci ciltte dört, ikinci ciltte üç toplamda yedi telif oyun bulunmaktadır.

Eserin ikinci cüzündeki oyun telifidir. Eserin 93. sayfasından başlamaktadır. Giriş sayfasında: “Birinci cilt ikinci cüz” ifadesi yer alır. Dönemin geleneğine uygun olarak oyuna iki isim verilmiştir. “**Delîle yahût Kanlı İntikam**” Oyun beş fasıl ve beş perde olarak planlanmıştır. Facia şeklinde yazılan oyunun kişileri: Canpolad’ın avanesi: Alû, Canpolad’ın avanesi: Memo, Said Bey’in bir fedakâr bendesi: Selim Ağa, Hüseyin Bey’in misafiri “Said Bey”: Siyah, Said Bey’in adamlarından: Bir köylü, Derebeylerinden Revândiz Hakimi: Küpeli Hüseyin Bey, Hüzeyin Bey’in kerimesi: Zeliha, Züleyha’nın dadısı: Nefise, Hüseyin Bey’in baş ağası: Behlül Ağa, Hüseyin Bey’in Sergerdesi: Tosun Ağa, Ekrâd eşkiyasının reisi: Canpolad, Canpolad’ın Çağlı validesi “Yezidilerden”: Delîle ve Eşkiyalar, sekbanlar, sipahiler ve gayrihüm.

Eserde oyuna mevzu olan olayın Hicri 1210 (1795-1796) senesinde kürdistanda Revândiz ve havalisinde geçtiği ifade edilmektedir. Revandiz bugün Irak topraklarında Erbil iline bağlı yirmi bin nüfuslu bir kasabadır. Niyazı Akı, *Delîle Yahut Kanlı İntikamla ilgili olarak romantik dram darken* (Akı, 1989:169), Metin And melodram olduğunu belirtmiştir. (And, 1972:380) Oyunda eşkıyalık ve bu eşkıyalık mücadelesi içinde üçlü aşk hikâyesi ana temayı oluşturur. Bu dönemde Osmanlı Devletinin zayıflaması, merkezi denetimin azalmasıyla eşkıyalık yaygınlaşmıştır. Yazarlar bu sorunu tiyatro oyunlarında dile getirmiş, ayrıca bu oyunda vaka karakteri olarak yabancıları seçerek Osmanlıya bakış açılarını yansıtmışlardır. (Aytaç, 2002:354)

Dördüncü cüzde beş fasıl, beş perde olarak kurgulanan yine telif bir eser yer almaktadır: “**Ebu’l-ûlâ yâhûd Mürüvvet**”. Oyun o dönemde yazılan tarihi dramlardan biridir (Akı, 1989). Olay Cezîretü’l-arap’ta geçmektedir. Arap hayatına dair oyunda: Emir: Ebu’l-ûlâ, Zebîde, Rabî, Mes’ud, Siyâh, Ebu Diyâb, Rabî’a, cariyeler: Hulâ ve Zennube isimli oyun kişileri yer almaktadır. Diğer oyunlarda da olduğu gibi müellifler oyun içinde sahne tasarımı, oyuncu duruşlarını ve kostümleri detaylı olarak açıklamaktadırlar. Oyun eserde s.211-288 arasındadır.

Oyunun konusu devlet yönetimi ve devlet yönetiminde ast-üst ilişkisidir. Bununla birlikte yönetim içindeki entrikaları da konu edinmiştir. Bu oyunda da olayların içine yerleştirilmiş bir aşk hikâyesi yer almaktadır. Oyundaki gizli aşk konusu Ebu’l-ûlâ’nın annesi Rabia ile amcası Ebu Diyâb’ın arasındadır.

Niyaz Akı bu konuda Shakespeare’in “Hamlet” etkisinin, özellikle de ikinci ve üçüncü perdesinde, olduğunu dile getirmektedir (Akı, 1989:131). Ayrıca eserde Osmanlı coğrafyası içerisinde yer alan Araplardan bahsetmesi, onların sosyal hayat içerisindeki yaşantılarından anekdotlar sunması Delîle Yahut Kanlı İntikam’da olduğu gibi Osmanlı birliğine dair düşüncelerinin varlığını ortaya koymaktadır.

Altıncı cüzde yine telif bir oyunu yer almaktadır: “**Ebu’l-fidâ**”. Eserin ilk sayfasındaki “*Mudhik Opera*” ifadesinden oyunun komedi olarak yazılmış bir opera olduğu anlaşılmaktadır. Üç fasıl, üç perde olarak tasarlanan oyun bir Arap kabilesinde geçmektedir. “*Vakîanın iki faslı “Bâdiye”de ve “Safâ” kabilesinin mevkiinde, üçüncü fasıl Ebul-fidâ’nın makar-ı hükûmeti (başkent) olan Hit şehrinde güzerân eder.*” (Hit, Irak Anbar eyaletinde bir şehirdir.) Müellifler oyun kişilerini tanıttıktan sonra “İhtâr ve Tarif” başlığı altında şu açıklamaya yer vermişlerdir: “Oyunun müzika ile söylenecek sözleri nota hesabıyla başlamış olduğundan nota iktizasınca hîcâyı işâr eden rakamların gösterilmesi muhanesât-ı adîdeyi şâmil olacağı gibi müzikalî sözlerin esnâ-yı mutâlaada dahi farkını mücib olacağından mezkûr hîcâ rakamlarının vaz’ı münâsip görüldü.” (Temâşâ, 1292:357)

Ebu’l-fidâ, araya Şarkılar serpiştirilmiş eleştirili opera-komik tiyatro kabul edilmektedir. Eserde Arap kabilelerinin arasında geçen olayları sunmakla birlikte içinde aşk teması da işlemektedir. Temel olarak asalet ve aşk konusu yoğunlukla işlenmiştir. Basit bir konunun işlendiği bu eserde sıradan bir anlatıma rastlanılmakta ve Osmanlı coğrafyasının Anadolu dışı temel sorunlarına değinilmektedir.

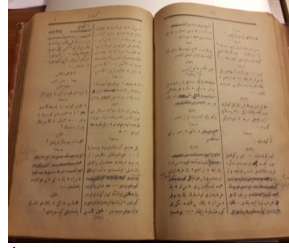
Yedinci cüzde telif bir oyun olan “**Nedâmet**” yer almaktadır. Komedi, “Mudhike” ifadesinin altında “İki fasıl, iki perde” ifadesi yer alır. Eserde tefecilik yapan Behlül Bey’in cimriliği, huysuzluğu, para saklaması, faizciliği, hizmetçisi Pertev’e haksız tutumu anlatılmaktadır. XIX. Yüzyılda yazılan altı irakonedisinden üçü cimriliği, ikisi de riayı konu alır. Nedâmet bu dalda yazılmış ilk oyundur (Akı, 1989).

Molier’in “Cimri” adlı eserine benzemektedir. Diğer eserlerinde olduğu gibi burada da yabancı bir karakter olarak Yorgaki yaratılmıştır. Neredeyse oyunların tamamında Osmanlı coğrafyasının demografik yapısına uygun olarak farklı kültür ve kökenlerden oyun kişileri karakterize edilmiştir.

Temâşâ’nın ikinci cildinin ilk oyunu “**Kölemenler**”, 1-84. sayfaları arasında yer almaktadır. Oyunda on iki oyun kişisi bulunmaktadır. Facia olarak nitelendirilen oyunda beş fasıl, beş perde bulunmaktadır. Eserin dikkat çekici diğer özelliği eserin kahramanlarından olan Süedâ’nın kendisine gelen evlilik teklifi konusunda görüşünü bildirmesi o dönem içerisinde oldukça sıra dışı bir durumdur. Osmanlı sosyal hayatı içerisinde kızların evlilik konusunda görüş bildirmesi hoş görülmemektedir. Süedâ, oyunda düşüncelerini rahatça ifade etmiş ve babasını ikna etmiştir. Kölemenler, konusunu Türk-İslâm tarihinden alan bir oyundur. Mısır’da XIII. yüzyılda kurulmuş olan Memlûk Devleti’ndeki taht kavgaları, entrikalar, kıskançlıklar bir aşk hikayesinin etrafında işlenmektedir. Namık Kemal’in Celaleddin Harzemşah adlı eseriyle benzerlikler göstermektedir. Namık Kemal’in dile getirdiği İslam birliği düşüncesi bu eserde de işlenmiştir. Oyunun kaynağı şark masalları olarak gösterilir (Akı, 1989:170). Kölemen beylerinin iktidar mücadelesi üzerine kurulan oyun oldukça uzundur. Romantik öğelerle bezenmiş bir melodrama olan Kölemenler, oldukça ilgi çeken müphemlikler, polisiye ayrıntılarla zenginleştirilmiştir: şifreli pusulalar, kıyafet değiştirmeler, hafiyelikler, pelerine altına gizlenmeler, silah sesleri... Oyunun politik çekişmelerle birlikte işlediği aşk hikâyesinin kahramanları Süedâ ve Daver, siyasî çekişmeleri yumuşatır. Niyazi AKI’nın ifadesiyle: “*Çölün saf insanların sevgi, sadakat ve ihtiraslarının ördüğü bol romantik bir oyundur.*”

Oyunun ilk sayfasında “Şeref Kitabhanesi - Hasan Naci, Bayezid’de Hakkakler Çarşusunda numero 7” damgası bulunmaktadır. Elimizdeki nüshayı diğerlerinden ayıran önemli bir özellik, oyunların bazılarında kaba bir dramaturgi çalışması yapılmış olmasıdır. Üzerinde en çok çalışma yapılanı “Kölemenler” oyunudur. Kim tarafından yapıldığını tespit edemediğimiz çalışmada, muhtemelen sahneye konulacak olması nedeniyle, oyun üzerinde çalışılmış, bazı bölümler çıkarılmış, birtakım repliklerde değişiklik yapılmıştır. Oyunun ilk sayfasından itibaren bilinçli

bir değerlendirme yapılmıştır. Bazen oyun kişilerinin replikleri: Birinci fasıl, birinci perde; Süedâ’nın: “Yine ne söylüyorsun Bedevi? Yanık yanık sadanı duyunca uykum kaçtı” repliğinde “Yanık yanık” ikilemesi kaldırılmıştır. Arkasında Bedevinin

İmaj:1, Temâşâ, Cilt II

İmaj:2 - Temâşâ, Cilt II

verdiği cevapta paranteze içinde verilen “Kuyunun ipini yarı yerde bırakarak kelâma devam eder.” Sahne açıklaması kaldırılmıştır. Yine dördüncü sayfanın ikinci sütununda Süedâ’nın: “Sonra bozuyoruz ha!” sözü, “Sonra darılırız ha!” şeklinde değiştirilmiştir. Beşinci sayfanın birinci sütun sonu ve ikinci sütun başında yer alan Süedâ’nın: “Ya öyle de şimdi kuyudan su çeker iken niçün bıraktın da benimle meşgul olmağa başladın?” cümlesinin başlangıç kısmı atılarak “Niçün benimle meşgul olmaya başladın?” şeklinde değiştirilmiştir. Budamalar, eklemeler ve değişikliklerle oyunun neredeyse tamamında ciddi değişiklikler yapılarak üzerinde çalışılmıştır.

Oyunun 32. sayfasının tamamı çıkarılmıştır. İkinci perde üçüncü meclisin ilk sözü Süedâ’nındır. Bu kısım bir monologdur, Süedâ sahnede yalnızdır. Gizli bir bilginin aktarılması için kullanılan şifreleme mantığı anlatılmıştır. Muhtemeldir ki seyircinin sıkılmasında endişe edilmiş, gereksiz bulunmuş ve oyun metninden çıkarılmıştır. Çıkarılan kısmın yerine oyun metninin yanına: “Bu ter kibâtı Süedâ yapamaz, yalnız bir mektup yazayım der ve kemâ-yı sükûnetle gûyâ yazar gibi yapar” yazılmıştır.

İmaj: 3 - Temâşâ, Cilt II

Temâşâ’nın İkinci cilt dördüncü cüzünde “**Fakîre yahut Mükâfât-ı İffet**” adlı telif bir oyun

yer alır. Drama olarak yazılan eser, dört fasıl dört perdedir. Geniş bir oyuncu kadrosu vardır. Eserin konusu, Servet Hanım'ın iftira sonucu içine düştüğü duruma rağmen iffetini, onurunu koruması ve mücadeleden yılmamasıdır. Vakanın sonunun mutlu bitmesi melodram türüne işaret etmektedir. Namuslu olmanın ve öyle kalabilmenin hikâyesini anlatan oyunun dramatik yönü zayıftır.

Temâşâ'nın son telif oyunu, yedinci cüzdeki "Ahmet Yetim yâhut Netice-i Sadâkat" adlı eserde Ahmet Yetim adlı sadık bir vezirin başından geçenler anlatılmaktadır. Eser, facia olarak kaleme alınmış üç fasıl, üç perdeden oluşmaktadır. Olay yine Mısır'da geçer. Eserde, devlet adamının çevresindeki iyi ve kötü kişileri ayırt edebilmesi ve ilim sahiplerine saygı gösterilmesi gerektiği düşüncesi aşılana çalışılmaktadır. Müellifler, Osmanlı'nın son döneminde devlet kademesinde hızlanan bozulma ve yozlaşmayı bu şekilde dile getirmeye çalışmıştır.

SONUÇ

Modern Türk tiyatrosunun temellendirildiği Tanzimat Tiyatrosunun adından bahsedilmesi gereken kişileri olarak düşündüğümüz, Hasan Bedrettin ve Mehmet Rıfat'ın oyunları hakkında bilgi verilerek dönemin tiyatro anlayışı içerisindeki yerinin belirlenmesi, özellikle de telif oyunlarının günümüz tiyatro okuyucusu ve izleyicisiyle buluşturulması, bu iki önemli şahsiyet namına bir borç olarak düşünülmelidir. Müelliflerin dönemin belirgin özelliklerine, özellikle de romantik öğelerin yoğun olduğu melodramlara örnek gösterilen oyunlarının, her ne kadar ikinci derece oyun yazarları olarak görülselerde, dönemin tiyatro edebiyatına önemli katkısı olmuştur. Özellikle elimizdeki nüshada "Kölemenler" oyununda yapılan dramaturgi, araştırmalarımız çerçevesinde rastladığımız ilk çalışmadır. Bu durum, Türk tiyatro tarihinin ilk dramaturgi çalışmasının malum müelliflerin "Kölemenler" oyunu için yapıldığını ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

AKI, Niyazi (1989), Türk Tiyatro Edebiyatı Tarihi I (Başlangıçtan Cumhuriyet Devrine Kadar), Dergah Yayınları, İstanbul.

ANT, Metin (1972), Tanzimat ve İstibdat Döneminde Türk Tiyatrosu (1839-1908) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 118, Ankara.

ANT, Metin (1999), Osmanlı Tiyatrosu, Kuruluşu-Gelişimi-Katkısı, Dost Kitabevi, İstanbul.

ÇAMURDAN, Esen (2015), Tanzimat Dönemi Türk Tiyatrosu, Habitus yayıncılık, İstanbul.

DOĞAN, Âbide (2014), Aka GÜNDÜZ, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ENGÜNÜN, İnci (1991) Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Dergah yayınları, İstanbul.

ENGÜNÜN, İnci (2006), Yeni Türk Edebiyatı, Tanzimattan Cumhuriyete (1839-1923), Dergah Yayınları, İstanbul.

ENGÜNÜN, İnci (2019), Türk Tiyatrosu -Şinâsîden Turan Oflazoğlu'na-, Dergah Yayınları, İstanbul.

GÖÇKÜN, Önder (1992), Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü yayınları: 12, Seri: 1, Sayı: A-23, Ankara.

GÜLER, Kadir, SEÇKİN (2012), Kütahyalı Hasan Bedreddin Paşa Ve Tiyatroları Üzerine Bazı Mülâhazalar, The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science Volume 5 Issue 3, p. 75-89, June 2012.

Hasan Bedrettin, Mehmet Rıfat Efendi (H.1292), Temaşa, Kırkanbar Matbaası, İstanbul.

Hüseyin Remzi (H.1305), Lugat-ı Remzi, Matbaa-ı Hüseyin Remzi, İstanbul.

KORKMAZ, Ramazan, Diğlerleri (2004), Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (Geliştirilmiş 3. Baskı), Grafiker yayıncılık, Ankara.

NUTKU, Özdemir (2014), Zaman İçinde Zaman, Opus yayıncılık, İstanbul.

SEVENGİL, Refik Ahmet, Türk Edebiyatında Dram Sanatı, İstanbul 1959.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (1992), Edebiyat Üzerine Makaleler, Dergah Yayınları: 38, HAZ. Dr. Zeynep KERMAN, İstanbul.

TANPINAR, Ahmet Handi (1967), XIX. Asır Türk Edebiyat Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul.

TÖRE Enver (2009), Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar I, Dijital Sanat Yayıncılık, İstanbul.

TÖRE Enver (2009), Dramatik Edebiyat Üzerine Araştırmalar II, Dijital Sanat Yayıncılık, İstanbul.

ÇOCUK OYUNLARINDA DEĞERLER EĞİTİMİ

Values Education in Kids Games

Kelime ERDAL

ÖZET

Kimine göre oyun, enerji fazlasını atmak, kimine göre benzetme içgüdüsünü doyurmak, kimine göre ise boşalma gereksinimini karşılamaktır. Huizinga'ya göre bütün bu görüşlerde bir tek ortak nokta vardır: Oyunun, oyun olmayan bir amaca varmaya yaradığı varsayımından hareket edilmesidir. Günümüzde oyuna sadece eğlence aracı olarak değil, aynı zamanda öğrenme aracı olarak da bakılmaktadır. Çocuklar, öğrenme sürecini oyunla tamamlarken aynı zamanda oynadıkları oyunlarla bedensel gelişimlerini, refleks kontrollerini ve ruh sağlıklarını da aynı oranda geliştirmektedirler. O halde oyun, eğlenceli bir öğrenme ve terapi sürecidir.

Millî Eğitim Bakanlığının, unutulmaya yüz tutan çocuk oyunlarını topladığı “Çocuk Oyunları” kitabında vurgulanan düşünce, oyunun çocuk gelişiminde önemli rolünün olduğudur. Kitapta, Mevlana'nın “Oyun aslında akıldadır, ancak çocuk oyunla akıllanır”, J. J. Rousseau'nun “Önce çocuğun duyu organları eğitilmelidir. Bu da ancak oyunla olur”, Eflatun'un, “Çocuk oyunla büyümelidir”, Groos'un “Oyun hayata hazırlıktır”, Einstein'ın “Hayat=İş oyun”, Goethe'nin “Çocuk oynayarak öğrenir, ciddiye karşısında şaşırır” sözlerine de yer verilerek, oyunun önemi vurgulanmıştır. Froebel'in “...Çocuk oyunları hayatın bir çekirdeğidir. Bütün insanlar orada gelişir, büyür ve oluşur. İnsanın en güzel ve en olumlu yetenekleri orada yükselir” sözleri, oyunun “birey”in yetiştirilmesinde ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Oyunun sadece bir eğlence aracı olmadığını, onun değerleri kuşaklara aktaran bir araç olduğu açıktır. Oyun sırasında sergilenen hal hareket, tavır ve hatta kırıcı sözlerin gerçek sanılmaması, oyunu oynayanlar arasındaki hoşgörüyü arttırmaktadır. Yetişkin oyunlarının çocuk oyunlarına göre daha

fazla eğlence amaçlı olmasına karşın, oyun oynayan çocukta beklenen tüm değerler, yetişkin oyunlarında da görülebilir. İyi insan, iyi birey ve sağlıklı toplumun ihtiyacı olan yardımlaşma, dayanışma, ortak sevinç veya hüznün, ortak ülkü ve ortak gelecek değerleri oyunla aktarılır. Oyun çocuk için hayattır, gelecektir. Çocuk da toplumun geleceğidir. Oyun oynarken çocuk kendinden geçer ve gerçek kişiliğini ortaya koyar.

Oyunun eğitime özelliğine sahip olması, eğitim materyali olabileceği anlamına da gelir. Oyun, özellikle okul öncesi çağıdaki çocukların en sık yaptığı eylemdir. Oyunla öğrenilen ya da elde edilen kazanımların unutulmadığı, oyunun oynandığı ileriki zamanlarda da kolaylıkla hatırlandığı görülür. Bu kazanımların içinde toplumsal değerler, sevgi ve saygı, yardımlaşma, dayanışma, hoşgörü, empati, adalet gibi değerler yer almaktadır. Oyun tek başına etkili bir değer kaynağı olsa da çocuk, daha çok aile, çevre, okul ve öğretmen etkisiyle kendini şekillendirmektedir. Değerlerin bu etkenlerden sadece biri ile verilmeye çalışılması veya birinin üzerinde yoğunlaşılması yerine, içinde oyun olan ortamların yaratılması gerekir. Çocukların doğruyu yanlıştan ayırt edebilme becerilerini kazanabilmeleri için hoşgörünün yoğun olduğu, hataların düzeltilebildiği, düşmanlığın akla bile gelmediği oyun ortamları, ev ve okullarda oluşturulmalıdır. Çünkü çocuk, oyun oynamayı ve eğlenmeyi amaç edinmiş toplumsal bir değerdir. Oyun yoluyla elde edilen beceri, çocuğun özgür iradesiyle kendi kararlarını verebilmesi ve kimseye bağımlı kalmadan kararlarının sorumluluğunu üstlenebilmesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, oyun, değerler

eğitimi, çocuk gelişimi.

ABSTRACT

For some, the game is to throw away more of your energy; According to some, the analogy is to feed the instinct, according to others to meet the need for ejaculation. According to Huizinga, there is one thing in common in all these views: It is based on the assumption that the game serves to reach a non-game goal. In addition to the researchers who claim that the game is played for entertainment purposes only, it can be said that the game is for learning purposes. All living things complete the learning process with the game and at the same time improve their physical development, reflex controls and mental health. Then the game; is a fun learning and therapy process.

The common idea in the book "Child Games, in which the Ministry of National Education collects children's games that are in oblivion, is that play has an important role in child development. In the book, Mevlana's "The game is actually in mind, but the child is wise with play", JJ Rousseau's "The sensory organs of the child must be educated first. The importance of the game was emphasized by Einstein's words "Life = Work" and Goethe's words "The child learns by playing and is surprised by seriousness. Froebel "... Children's games are the core of life. All people develop, grow and form there. The most beautiful and most positive talents of man rise there "reveal the importance of games to the "individual" upbringing. It is clear that the game is not just a means of entertainment, but a means of transferring values to generations. During the game, the act, attitude and even the offensive words displayed are not thought to be real and this increases the tolerance among the players. Although adult games are more fun than children's games, all values expected in a child playing are expected in adult games. The values of solidarity, solidarity, common joy or sadness, common ideal and common future values of good people, good individuals and healthy society are conveyed through play. The game is the life for the child, it will come. Children are the future of society. While playing the game, the child passes out and reveals his true personality. The fact that the game has an educational feature also means that it can be educational material. Play is the most common action, especially for preschool chil-

dren. It can be tested with the experiences that the gains learned or gained by the game are not forgotten and easily remembered in the future when the game is played. Social gains, personal love and respect, cooperation, solidarity, tolerance, empathy and justice are among these gains. Although the game itself is an effective source of values, it shapes itself with the influence of children, family, environment, school and teacher. Instead of trying to give values to one of these factors or concentrating on one of these factors, it is necessary to create environments with games. In order for children to acquire the skills to distinguish between right and wrong, play environments where tolerance is intense, mistakes can be corrected, hostility is unimaginable should be created in home and school environments. Because the child is a social value that aims to play and have fun. Skill acquired through play is important for the child to make his own decisions at his own free will and to take responsibility for his decisions without being dependent on anyone.

Key Words: Child, game, values education, child development.

GİRİŞ

Kimine göre oyun, enerji fazlasını atmak, kimine göre benzetme içgüdüsünü doyurmak, kimine göre ise boşalma gereksinimini karşılamaktır. Huizinga'ya göre bütün bu görüşlerde bir tek ortak nokta vardır: "Oyunun, oyun olmayan bir amaca varmaya yaradığı varsayımından hareket edilmesidir" (And, 2007:27-8). Çocuk oyunlarının, çocuğun özgür olduğu ve yaratıcılığını ortaya koyduğu bir eğlence aracı olması, oyunun sadece oyun olmadığının önemine vurgu yapar. Oyun, çocuklar için bir tür okuldur. Çünkü oyun hayatın kendisi ve geleceğidir. Oyunda şefkat, sevgi, adalet, dokunma, yakınlaşma, düşünme, strateji, akıl ve üstün olma gibi yaklaşımlar vardır. Susan Isaacs'in oyunun duygusal yararları ile fiziksel, toplumsal ve bilişsel yararlarını birleştiren bir görüşle oyunu çocuğun işi (Onur ve Güney, 2004:7) olarak görmesi, oyunun, sadece çocuğun gelişimi açısından değil, yaşam görüşü açısından da önemli olduğunu ortaya koyar. Oyun oynayan çocuğun oyun esnasında hızlı ve stratejik kararlar alabilmesi, bu kararları uygulaması, sonuçlarına katlanması ve sonuca göre yeni

strateji geliştirmesi, ona yaşamın güzellikleri kadar gerçeklerini de ğretir.

Günümüze kadar oyunun doğası pek çok araştırmada incelenmiş, ancak oyunun önemine ilişkin değerlendirmeler çok az yapılmıştır. Smith ve Cowie, oyunun önemi konusundaki araştırmaların üç grupta toplayabileceğini belirtiyor: Oyunun formu araştırmaları, ilişkisel araştırmalar, deneysel araştırmalar. Birinci gruptaki araştırmalar -Piaget ve Bruner'in çalışmalarında olduğu gibi- oyunun evreleri, oyun içindeki davranışlar, oyunun sorun zmedeki ve yaratıcılıktaki rolü gibi konularda bulgular sağlar. İlişkisel araştırmalar, bazı oyunların gelişimin bazı alanlarını başka oyunlardan daha fazla etkilediğini gösteriyor, ancak nedensel bağları açıklayamıyordu. Düşsel oyunla yaratıcılık, inşa oyunu zekâ puanları, fantezi oyunla toplumsal yeterlik arasındaki ilişkilerde durum böyledir (Onur ve Güney, 2004: 7). Ancak bu tür deneylerin her zaman beklenen sonucu vermemesi, oyunun ocuk gelişim ve değerler aktarımındaki payını kltmez. Bundan çıkan sonuç, oyunun gerçek yaşamdaki yararlarının deneysel durumdakinden daha uzun srelerde ortaya çıktığı ya da bu tür deneylerin ölçmede yeterince başarılı olmadığı yönündedir. Froebel'in "...ocuk oyunları hayatın bir çekirdeğidir. Bütün insanlar orada gelişir, büyür ve oluşur. İnanın en güzel ve en olumlu yetenekleri orada yükselir" (Sel, 1074: 5) sözleri, oyunların "birey" in yetiştirilmesinde ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Oyun, ocuğun karakteristik yapısını ortaya koyduğu doğal bir ortamdır (Cömert, 1976).

Değerler eğitimi, karakterli, ahlaklı ve kişilik sahibi bireyler yetiştirmeyi amaçlar. Değerlerin ocuğa aktarılması süreci olan değerler eğitiminde, başta aile olmak üzere okul, evre, medya ve sosyal medya gibi unsurlar etkin rol oynamaktadır. Toplum değerlerini çocuklara aktarmada okullara büyük görev düşmektedir. Bu nedenle derslerin üretim programları ve programa göre hazırlanan ders kitaplarının değerler eğitimi açısından incelenmesi, değer aktarımının ne durumda olduğunun ortaya konulması açısından önemlidir (Deniz ve Karagl, 2018: 246).

Bireyler, yaşadıkları toplumun bir parçasıdır ve toplumla karşılıklı bir etkileşim içindedir. Hem toplumdan etkilenen hem de yaşadığı toplumu etkileyen konumdadır. Topluma ait değerlerin, ortak temel davranış kalıplarının bireye aktarılması,

bireyin toplumsallaşmasını, bireyin o toplumun parçası hâline gelmesini sağlar. Geçmişten gelen kültür mirasına, değerlere yenilerinin eklenmesiyle geçmişle gelecek arasında bir köprü kurulur. Toplum ve millet yaşamının geleceği, bu köprünün sağlamlığı ve sürekliliğiyle doğrudan ilişkilidir. Geçmişinden kopuk bir toplumun, milletin geleceğinden söz edilemez. Değerlerin üretiminin rastlantılara bırakılmaması gerekir. Bu nedenle üretim işi sistemli ve özenli bir Şekilde okullarda gerçekleştirilmelidir. Okullar, toplumsal bir varlık olan insanın, o toplumun bir parçası olması yani toplumsallaşması için gerekli olan sürece katkıda bulunan kurumlardır. Değişen dünya düzeninde ait olduğu toplumun değerlerini benimseyen, koruyan aynı zamanda evrensel değerlere de sahip olan bireylerin yetiştirilmesi zorunluluk haline gelmiştir. Kişilik gelişiminin Őekillendięi ilköğretim döneminde, kendinden farklı özellik ve kültürlere sahip bireylere, toplumlara hoşgörü ile yaklaşması sağlıklı bir birey ve sağlıklı, huzurlu bir toplum için vazgeçilmezdir. Birbirlerine hoşgörü ile yaklaşan bireylerin toplumlar, devletler ve dinler arası hoşgörü özelliğine de sahip olabileceği düşünce sinden yola çıkılarak, ilköğretim basamağında hoşgörü değerini kazandırmanın ne kadar önemli olduğu açıkça görülmektedir. Bu nedenle eğitimde buna yönelik düzenlemelerin yapılması, üretim programlarının bu anlayış doğrultusunda hazırlanması ve okullarda da değerler üretiminin titizlikle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sağlıklı, huzurlu, kendiyle ve çevresiyle barışık, uyumlu bireyler yetiştirmenin yolu bu bireylerin sahip olduğu değerler ve bu değerlerin ahlaki yaşantılarına olumlu yansımalarından geçmektedir. Bireyler ahlaki yönden ne kadar sağlıklı yetiştirilmişse toplum da o kadar yüksek ahlaki değerlere ulaşacaktır. Türk milletinin bütün fertlerini; Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan bireyler yetiştirmek olduğu Milli Eğitimin genel amaçları arasında yer almaktadır. Bireyi hayata hazırlayacak temel bilgilerin verildiği, kişiliğinin oluşmaya başladığı ilköğretim basamağı aynı zamanda birey ile toplum arasında sağlam bağların oluşturulacağı,

millet olma bilincinin, kültür değerlerinin aktarılabildiği bir basamaktır. Küreselleşmenin hız kazandığı çağımızda hem millet olma bilincini kazandıracak hem de yaşadığı toplum ve ait olduğu millet arasında sıkı bağlar oluşturacak ulusal değerlerle evrensel değerlerin yeni nesle kazandırılması konusu büyük önem kazanmıştır (Kolaç, 2010: 192).

Değerler eğitimi, insanın doğuştan getirdiği iyi yönlerini bulmak, insanlığının gelişmesini sağlamak, mükemmel insan profiline ulaşmak, toplumu ahlaki yönden kötü olandan korumak ve iyi olanla besleyip devamlılık esasına bağlı olarak geliştirmektir (Sümbüllü ve Altınışik, 2016: 76).

Yöntem

Nitel araştırma, gözlem görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, alguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanır. Başka bir deyişle nitel araştırma, kuram oluşturmayı temel alan bir anlayışla sosyal olguları bağlı buldukları çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan bir yaklaşımdır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2000: 19-140).

Araştırma kapsamında, geleneksel çocuk oyunlarından Mendil Kapmaca, Aç Kapıyı Bezirgân Baş ve Dokuz Kiremit oyunlarında yer alan değerler incelenmiş, elde edilen bulgular doğrultusunda sonuçlara ulaşılmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Bulgular

Değerler eğitiminin Türkiye'deki uygulaması öncelikle, UNESCO tarafından desteklenen ve "Yaşayan Değerler Eğitim Programı (YDEP)" adı altında 1995 yılında Birleşmiş Milletlerin 50. yıl dönümü kutlamaları için hazırlanan uluslararası bir projeye dayanmaktadır (Cihan, 2014). UNESCO destekli projenin, öncelikle okullarda, kitaplarda, etkinliklerde, çocuk film ve animasyonlarda ve nihayetinde çocuk oyunlarında bolca işlenmesi, çocuğun demokrasi, adalet, özgürlük gibi evrensel değerlerin yanında MEB'in programına aldığı adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik

ve yardımseverlik gibi temel değerleri kazanması amaçlanmıştır. Çocuğun en sık yaptığı eylemlerin başında gelen oyun, çocuk fark etmeden evrensel değerleri edinmesini sağlar. Çünkü çocuk, eğlenmeyi amaç edinmiş toplumsal bir değerdir. Bu yolla elde edilen beceri, çocuğun özgür iradesiyle kendi kararlarını verebilmesi ve kimseye bağımlı kalmadan verdiği kararların sorumluluğunu üstlenebilmesi önemlidir (Dirican ve Dağlı, 2014: 45).

1.1. Mendil Kapmaca Oyunu:

a) Oyunun Tanımı: Mendil kapmaca oyunu, kız ve erkek çocuklarının birlikte oynayabildiği geleneksel sokak oyunlarından. Oyun için onar kişilik iki takım oluşturulur. Her takım için takım lideri belirlenir. Takım liderleri, oyunculara cesaret ve taktik vererek kazanmak için strateji belirler. Takımlar eşit mesafelere oluşturulan ve dip çizgisi adı verilen çizgilerin gerisine yerleşerek, tam merkezdeki kişinin elindeki mendili kapıp kendi bölgesine gelebilmeyi hedefler. Mendili tutan kişi aynı zamanda hakemdir. Hakem, işareti ile oyunu başlatır ve oyun kurallarının uygulanmasını sağlar. Mendili kapan oyuncu, diğer oyuncuya yakalanmadan kendi bölgesine koşabilirse, rakibini elemiş olur. Tam tersi durumda kendi elenir. Bu döngü bir takımın tüm oyuncularının elenmesine kadar devam eder.

b) Oyunun Oynanması: Takımlar sayışmadan sonra saha seçimi yaparak yerlerini alırlar. Oyuncular dip çizgisinin gerisine küçükten büyüğe doğru sıralanırlar. En küçük numaralı iki rakip oyuncu dip çizgilerinde çıkış pozisyonunu aldıktan sonra hakemin işaretiyle mendili alabilmek için harekete geçerler. Mendili alan oyuncu rakip oyuncu tarafından ebelenmeden kendi dip çizgisinin gerisine geçebilirse takımı bir puan kazanır ve rakip oyuncu oyun dışı kalır. Savunma yapan oyuncu mendili alan oyuncuyu kendi dip çizgisinin arkasına geçmeden ebelerse takımı bir puan kazanır ve mendili alan oyuncu oyun dışı kalır. Kazanan oyuncu kendi takımının sırasının sonuna geçerek yarışmaya devam eder. Oyun bu şekilde takımlardan birisinin oyuncularının tamamı elenene kadar devam eder. Takımlardan hangisinin oyuncularının tamamı elenirse o takım seti kaybetmiş, rakip takım seti kazanmış olur. Oyun üç set üzerinden oynanır. İki set kazanan, oyunu kazanmış olur (www.gelenekseloyun.org, E.T. 20.12.2019).

c) *Tespit Edilen Değerler:*

• **Sorumluluk:** Kişinin kendi davranışlarının veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın sonuçlarını üstlenmesi (www.tdk.gov.tr, ET.20.12.2019) sorumluluk olarak tanımlanır. Sorumlu bireylerin fedakâr ve saygılı oldukları, takım ruhuna sahip adaletli davranışlar sergiledikleri görülür. Oyuncuların her şeyi göze alarak mendili kapmaya çalışmaları, kendi bölgelerine gidebilmek için çaba sarf etmeleri sorumluluk işaretidir. Takım arkadaşlarının kazanmaları, mutlu olmaları ve aynı zamanda da takdir edilmelerini sağlayan kişilerde görülen temel davranıştır. Geleneksel oyunlardan olan “Mendil Kapmaca” oyununun rakip iki takım ile oynanması ve takım liderinin oyunculara taktik, cesaret ve güven vermeye çalışması da sorumluluk göstergesidir.

• **Adalet:** Takım ruhunun adalet üzerine kurulması önemlidir. Takım liderinin adaletli davranışına karşın her bir takım oyuncusunun sorumlu ve fedakârca davranması gerekir. Bu nedenle takım lideri, müsabaka esnasında oyuncularına kırıncı, aşağılayıcı şekilde davranmaz. Bağırarak taktik veremez. Kurallara uymayan takım liderleri oyun alanı dışına çıkartılır. Olumsuz davranışlarına devam eden takım liderinin takımı hükmen yenik sayılır.

Mendili tutan kişi olan hakemin, oyuncular arasında ayırım yapmaması, adaletli olması gerekir. Mendili sabit tutması, aşağı, yukarı veya herhangi ani hareketle oyuncunun mendili almasına engel olmaması adalet işaretidir. Oyun kurallarına sadık kalması, her koşulda uygulayabilmesi adaletin oyun için önemini ortaya koyar.

• **Dürüstlük:** Oyuncuların seçilmesi, takımların belirlenmesi ve süreci oyuncunun kendisinin yönlendirmesi, bağımsız ve özgür düşünebilme değeri ışığında dürüstlüğü işaret eder. Takım sıralaması, oyuncuların sıralanması, hakemin belirlenmesi süreçleri dürüst olmayı gerektiren önemli süreçlerdir.

1.2. Aç Kapıyı Bezirgân Başı:

a) **Oyunun Tanımı:** Geleneksel sokak oyunlarından. Aç Kapıyı Bezirgân Başı, genellikle kız çocuklarının oynadığı bir oyundur. Ancak karma veya sadece erkek çocuklarının da bu oyunu oynadığı nadir de olsa görülebilir. Kız oyunu olarak bilenen Aç Kapıyı Bezirgân Başı oyunu, kalabalık oynanan ve oynanırken çok eğlenilen iki aşamalı sokak oyu-

nudur. İlk aşama, oyuncu seçmeye dayalı nakaratlı kapı bölümüdür. İkinci aşama ise takımların ip çekerek rekabet içine girdiği, kazanını belirleme aşamasıdır. İki aşamalı bu oyunun oynanması için uzun bir zamana ihtiyaç duyulduğundan daha çok mahallelerde, geniş zaman dilimlerinde oynanır. Okulda ise ders öncesi erken gelen veya beden eğitimi derslerinde oynandığı görülür. Oyunda herkesin bildiği ve coşkuyla söylediği bir tekerleme de bulunur. Sokak oyunu olması nedeniyle bu oyun, daha çok bahar ve yaz dönemlerinde oynanır.

b) **Oyunun Oynanması:** En az on çocukla oynanır. Çocuklar arasından iki kişi seçilir. Bu çocuklar aralarında anlaşarak her biri kendine bir takma isim, -meyve, hayvan, çiçek ismi gibi- seçer. Bu iki çocuk yüz yüze dururlar ve el ele tutuşup, kollarını köprü gibi yaparak havaya kaldırırlar. Diğer çocuklar, tek sıra halinde dizilirler ve aşağıdaki tekerlemeyi ezgili bir biçimde söyleyerek arkadaşlarının kollarının altından geçerler:

Aç kapıyı bezirgân başı,

Gözümün yaşı,

Kapı hakkın ne verirsin ne verirsin?

Arkamdaki yadigâr olsun, yadigâr olsun.

Bir fare, iki fare, üçüncüde yakalandı fare.

Bu geçme sırasında, tekerlemenin bittiği an, hangi çocuk arkadaşlarının kolları arasında kaldıysa bu çocuk, oyun oynanan yerden biraz uzağa götürülür. Önceden belirlenen takma isimler çocuğa söylenir ve bu isimlerden birini seçmesi istenir. Kollar arasında kalan çocuk, iki isimden birini seçer ve o ismi kendisine takma isim olarak seçmiş olan çocuğun arkasına geçer. Oyun, tüm çocuklar bitene kadar oynanır. Sonunda, her iki çocuğun arkasında iki grup oluşur. Daha sonra ortaya bir çizgi çizilir. Çizginin bir tarafında bir grup, diğer tarafında öteki grup durur ve en önde kendilerine takma isimler takan çocuklar bulunur, onları seçen diğer çocuklar da onların arkasında kuyruk olurlar. En öndekiler ellerine kalınca bir ip alırlar ve ellerindeki iple birbirlerini çekmeye çalışırlar. Bu çekişme sırasında, çizgiyi geçen grup oyunu kaybeder (Başar, 2007: 254-5).

c) *Tespit Edilen Değerler:*

• **Saygı:** Saygının en büyük göstergesi takımı belirleme sürecidir. Bu süreçte saygının yanında, öz güven, dostluk ve dürüstlük değerlerini de görmek mümkündür. Oyunun başında iki öğrencinin

seçilmesi ve aynı zamanda takım lideri olarak kabul edilmesi, alınan kararlara saygılı olmayı gerektirir. Takım liderlerinin kararlarına ve görevlerine uymak aynı zamanda duyarlılık ve saygı göstermek anlamına gelir.

- *Adalet:* Takım oyuncularının belirlenmesinde kullanılan nakaratlı kapı yöntemi, tam anlamıyla adaletli olmayı gerektirir. Kollar havadayken oluşturulan kapının altından oyuncular geçerken, nakaratın bittiği yerde kolların indirilerek tesadüf eden oyuncunun seçilmesi hem dürüstlüğün hem de adaletli olmanın göstergesidir. Kapıyı oluşturan oyuncular, istemedikleri oyuncuyu atlamak gibi adaletsiz tutum içine girmezler. Kendi kontrollerinde olmayan seçim sonuçlarını kabullenmeleri ise kapı görevini üstlenen oyuncuların saygılı olduklarına işaret eder.

- *Dostluk:* Her oyunda olduğu gibi bu oyunda da bir kazanan ve bir kaybeden olur. Kaybeden takımın kazanan takıma karşı düşmanlık beslememesi, kaybedeceğini anladığı andan itibaren oyunun sonuna kadar devam edebilmesi önce sabır sonra da dostluk değerleriyle açıklanabilir. Bu oyunun ikinci aşamasında oynanan ip çekme rekabeti, çocukların birbirlerini kırmadan, üzmeden, sadece eğlenceye dayalı olarak sürmesi tam bir dostluk göstergesidir.

- *Sevgi:* Tekerlemeli oyunlarda çocukların hep birlikte tekerlemeyi söylüyor olmaları, söylerken mutluluklarının görülebilmesi, sevginin işaretidir. Çocuğun hem tekerleme söyleyip hem oynadığı oyunlarda, tekerlemesiz oyunlara göre daha fazla mutlu olduğu ve sevgiye dayalı dostlukların geliştiği söylenebilir.

1.3. Dokuz Kiremit Oyunu:

a) Oyunun Tanımı: Oyun kız erkek karışık olabilir. Oyuncu sayısı en az altı veya çift sayıların katları Oyunun olmalıdır. Çünkü oyun, oyuncu sayısı eşit iki takımla oynanır. Dokuz kiremit oyunu, Anadolu'nun her bölgesinde oynan bir oyundur. Dokuz adet düz kiremitin üst üste konulmasıyla oluşturulan kulenin, rakip takım tarafından topla yıkılıp, yakalanmadan tekrar kule yapması ilkesine dayanır. Oyuncuların çevik, stratejik ataklar yapabilen, zamanı kullanabilen, takım ruhuna sahip ve bölgeci anlayışa sahip olması beklenir.

b) Oyunun Oynanması: Oyun en az altı kişi ile oynanır. Oyun materyalleri, dokuz adet düz kiremit veya aynı görevi gören taş ve toptur. Oyuncular çeşitli seçme ritüellerine göre kendi aralarında iki gruba

ayrılır. Gruplar kız erkek karışık olabilir. Her grup kendi arasında bir ebe seçer. Oyuna başlamak için gruplar arasında seçim yapılır. Seçimi kaybeden grubun ebesi dokuz adet kiremiti üst üste dize rek kule yapar. Oynama hakkını kazanan grubun bir elemanı topu eline alır ve kuleye doğru atar. Her oyuncunun üç atış hakkı vardır. Üç hakkında kuleye isabet ettiremeyen oyuncu, sırasını başka bir takım arkadaşına devreder. Kuleler yıkılana kadar bu devam eder. Kimse kuleyi yıkamazsa hak, rakip takıma geçer. Oyunculardan biri kuleyi yıkmayı başarırsa kiremit kulenin başını bekleyen ebe topu kapar. Bu sırada oyuna başlayan grubun oyuncuları yıkılan kiremitleri üst üste koymaya çalışır. Ebe ise kiremitleri koydurmamak için ona topla vurur. Topla vurulan kişi oyundan çıkar. Eğer oyuna başlayan grup yıkılan kiremitleri üst üste koymadan vurulursa ebelik onlara geçer. Oyun bu şekilde devam eder.

c) *Tespit Edilen Değerler:*

- *Sabır:* Oyunda her iki takımın oyuncuları da sabırlı olmalıdır. Kiremit kuleyi sabırla yıkmaya çalışan atak takım, her topu atışında daha dikkatli olmalı ve daha fazla sorumluluk duygusuyla hareket etmelidir. Çünkü boşa giden her bir atış, takım arkadaşlarını üzmektedir. Kiremit kulenin başında bekleyen diğer takım oyuncuları ise öncelikle kiremitlerin yıkılmamasını sabırla beklerken, yıkıldıktan sonra ise rakip takım oyuncularını topla vurarak oyun dışı kalmalarını beklerler. Sabır ve sorumluluk duygusu, oyunun daha heyecanlı ve hareketli geçmesini sağlar.

- *Dostluk:* Her iki takım oyuncuları da birbirlerini oyun dışı bırakmak için uğraşırken, kırıcı ve üzücü davranışlardan uzak dururlar. Bu da hem dostluk hem de saygı değerini çağırıştırır.

- *Saygı:* Oyunun tek amacı kazanmaktır. Ancak oyuncular kazanma arzusunu eğlenceye dönüştürdükleri sürece oyun anlamlı olabilir. Bu durum oyuncuların birbirlerine gösterdikleri saygı, sevgi ve dostlukla gerçekleşebilir.

- *Dürüstlük:* Kiremit kuleyi yıkan takım oyuncuları, oyun dışı kalma pahasına kiremitleri yine üst üste koymaya çalışırlar. Kenarda, diğer oyuncu arkadaşlarının risk almasını beklemeyip, kendisinin kiremitleri dizmeye çalışması, dürüstlük ve sorumluluk duygusuyla açıklanabilir.

- *Yardımsızlık:* Oyunda tüm takım oyuncu-

larının aynı amaç uğruna risk alabiliyor olmaları, dostluk ve sorumluluklarını güçlendiren yardımseverlik değeriyle açıklanabilir.

Sonuç ve Öneriler

Çocukların sağlıklı ruhsal gelişimlerinde oyunların önemi yadsınamaz. Oyun, çocuğun öğrenmesinde etkili yöntemlerdendir. Son zamanlarda toplum bilimcileri ve eğitim uzmanlarınca önemi fark edilen yaratıcı drama derslerinin de temelinde oyun yatmaktadır. Oyunun bulunduğu her ortamda mutlu olma, dostluk, yardımseverlik, dürüstlük, hoşgörü gibi erdemler bulunmaktadır. Çünkü bu erdemler mutlu olmayı gerektirir. Çocuklar oyun oynamaktan büyük keyif alırlar. Geleneksel oyunlar da çocukların oyun ihtiyacını gideren oyun türlerindedir. Geleneksel oyun; içinde bulunduğu toplumun değerlerini, kültürünü, gelenek ve göreneklerini yansıtan genellikle beden hareketlerine yönelik tasarlanmış etkinliklerdir (Bozkurt ve Sözer, 2018: 304).

Oyunlarda çocuk aktif olmalıdır. Çocuk, oyunun kurallarını bilmeli, stratejisini kurmalı, sorumluluk duygusuyla takımını temsil edebilmeli, dikkatini ölçebilmeli, oynarken mutlu olmalı, hatasını görmeli ve kendi kuralları dahilinde hatasının cezasını da çekebilmelidir. Bu davranış çocuğu hatasını tekrarlamamak için önlem almaya itmekle kalmaz, takım arkadaşlarına karşı olan sorumluluğunun bilincine varmasını sağlar. Oyun aynı zamanda öğrenilen bilgi ve becerilerin unutulmasının da önüne geçebilen eğlenceli bir etkinliktir.

Çocuklara değerler öğretilmeye çalışılırken, onlara bu değerlerle ilgili bilgi veren konuşmalar yapmaktansa yaparak, yaşayarak öğrenecekleri ortamlar oluşturulmalı, çocuğun oyun oynamasına fırsat verilmelidir. Evde ve okulda geleneksel oyunlar oynayan çocuk, oynarken eğlenecek, eğlenirken de öğrenecektir. Kalıcı olan öğrenme de budur.

KAYNAKÇA

- And, M. (2007). *Oyun ve Büğü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Başar, H. A. (2007). Geçmiş Yıllarda Türkiye’de Çocuklar Tarafından Oynanan Çocuk Oyunları. *Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi* XX (2), 243-266.
- Bozkurt, E. ve Sözer, M. A. (2018). Mendil Kapmaca Oyunu ile Sorumluluk Değerinin Öğretiminin Vignette Tekniği ile İncelenmesi. *Turkish Studies*, Volume 13/27, 299-325.
- Cihan, N. (2014). Okullarda Değerler Eğitimi ve Türkiye’deki Uygulamaya Bir Bakış. *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/2 Winter, 429-436.
- Cömert, S. (1976). *Oyun ve Rontlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Deniz, K. ve Karagöl, E. (2018). “Değerler Eğitimi Açısından Ortaokul Türkçe Ders Kitapları”, *Karaelmas Journal of Educational Sciences*, Cilt 6, Sayı 2.
- Dirican, R. ve Dağlıoğlu, H. E. (2014). “3-6 Yaş Grubu Çocuklarına Yönelik Yayınlanan Resimli Hikâye Kitaplarının Bazı Temel Değerler Açısından İncelenmesi”, *Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE*, 3(2), 44-69.
- Kolaç, E. (2010). “Hacı Bektaş Velî, Mevlana ve Yunus Felsefesiyle Türkçe Derslerinde Değerler Ve Hoşgörü Eğitimi” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 55.
- Kudret, C. (1973). *Ortaoyunu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Onur, B. G. (2004). *Türkiye’de Çocuk Oyunları: Araştırmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları no: 12.
- Sel, R. (1974). *Eğitsel Oyun*. Ankara: Ayyıldız Matbası, 2. Baskı.
- Sümbüllü, Y. Z. (2016). Geleneksel Çocuk Oyunlarının Değerler Eğitimi Açısından Önemi. *ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/2., 73-85.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.

TÜRKÇEDE M'Lİ TEKRARLAR ÜZERİNE

About Repeats In Turkish Language With “M”

Hatice ŞAHİN

ÖZET

Türkçede anlatımı yoğunlaştırmak, anlatım gücünü artırmak için genel olarak güçlendirme, abartma, çoğaltma, genişletme, zenginleştirme terimleriyle de karşılanan pekiştirme işlemi çok çeşitli şekillerde gerçekleştirilebilir. Arapça gramer kitaplarına dayanan eski gramer kitaplarımızdan itibaren değişik terimlerle karşılanan pekiştirmenin Türk dilinde en yaygın yollarından biri ikilemelerdir. İkilemeler üzerine çok sayıda derleme, inceleme çalışmaları yapılmış olsa da konuyla ilgili daha çok çalışmanın yapılması gerektiği ortadadır. Bugüne kadar ikilemeler konusunda çok sayıda çalışma yapılmış olsa da çoğunlukla yeterli olmamış ve bir başlık altında verilen birkaç örnekle geçiştirilme yolu tercih edilmiştir. Tekrarlar ve ikilemeler başlığıyla verilen örnekler; çalışmalarda farklı farklı tasnif edilmiş, kiminde ikileme ve tekrar ayrımı yapılmış, kiminde birlikte ele alınmış, ayrı ele alınanlarda bir yapı kiminde tekrar, kiminde ise ikileme olarak değerlendirilmiştir. Genel olarak anlamı pekiştirmek için kurulduğu kabul edilen ikilemeler, bir taraftan da çeşitli niteliklere sahip iki kelimenin bir araya gelmesi yoluyla yeni bir kelime de türetebilmişlerdir. Bazı araştırmacılar, bu açıdan bakıldığında ikilemeyi yeni bir kelime türeten iki kelime, bir başka deyişle iki kelimedenden farklı yeni bir kavramı karşılayan kelime grubu olarak tanımlamışlardır. İkilemelerin en temel özelliği olarak da kalıplaşmalar öne çıkarılmıştır. Tüm bunlara rağmen tanımlamalar ve tasnifler konusunda netlik bulunmamaktadır. İkilemelerin yapıları ve özellikleri hakkında farklı kaynaklarda farklı görüşlere rastlamak mümkündür.

Aslında bu ayırmadaki karışıklıktan önce hangi yapıların ikileme kabul edilip edilmeyeceği konusu bile çalışmalardan hareketle henüz netleşmemiştir.

Bu durumun söz konusu yapıların sözdizimi, sözcükbilim, anlambilim konularıyla doğrudan ilgili olması yani çok yönlü olmasıyla ilgisi olmalıdır. İkilemeler ve pekiştirme konusunun içinde aynı şekilde yeri henüz belli olmayan m'li yapılar da bulunmaktadır. Bu yapıların gerçekten ikileme olup olmadığı, pekiştirmeye katkıda bulunup bulunmadığı; aynı şekilde genel bir kural olarak verilen m türemeli ya da değişmeli yapılarda m ünsüzünün çeşitlenme gösterdiği örnekler üzerinde de çalışmak gerekmektedir. İkilemelerin yapıları ve işlevleri göz önüne alındığında m'li tekrarların pekiştirme konusu içinde alınmaması gerektiği düşünülebilir. Çünkü bu yapılarda söz edilen isim ya da fiil vurgulanmaktan ziyade geçiştirilerek ifade edilmektedir. Anlatımda vurgulanmak istenen, bu yapılarda yer alan isim ya da fiil değildir. Türkçede bütün kelimelerle kurulabilen m'li yapıların konuşma dilinde kullanıldığını belirtmek gerekmektedir. Ayrıca çoğunlukla isimlerle kurulduğu görülse de fiillerle kurulan örnekleri de görülmektedir. Bu örnekleri başka yapılardaki diğer ikilemelerden ayırmak kimi zaman son derece güç, hatta imkânsızdır. Bir kısmı yazı diline de geçen m çeşitlenmesine uğramış tekrarların önemli bir kısmı ikinci kelimesi anlamsız ikilemeler grubunda gösterilmiştir. Bu yapıların ikileme mi tekrar mı olduğu ya da pekiştirme kapsamında yer alıp almadığı konusu haricinde kullanım açısından ilave edilen m sesinde görülen değişiklikler de dikkat çekmektedir.

Yazı diline geçmemiş, sadece ağızlarda kullanılan örneklerin sayısı daha da fazladır. Aslında bu bildirinin çıkış noktası da çalıştığımız Bursa yerli ağızlarında bu örneklerin sayısının çokluğu olmuştur.

Buna göre; Türkçede pekiştirme yolları çok

çeşitlidir. Sesler, ekler, kelimeler, söz dizimi unsurları yoluyla değişik pekiştirme yolları kullanılmaktadır. İkilemeler ve tekrarlar da pekiştirmede önemli bir görev üstlenmektedirler. Bazen ikilemelerin arasında sayılıp pekiştirme yollarından biri olarak verilen m'türemeli ya da değişmeli yapılar, aslında pekiştirme işlevi görmemektedir. Daha çok sözü edilenden önemsemeden ya da o ve diğerlerini vurgulamadan anlatmaya yarayan yapılardır. Buna bağlı olarak; bu çalışmada Türkçede m'li yapılar, yukarıda belirtilen noktalar açısından ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pekiştirme, ikileme, tekrar, m'li tekrar, Türkçe.

ABSTRACT

In order to intensify the expression in Turkish and to increase the expression power, the reinforcement process, which is also met with the terms of empowerment, exaggeration, duplication, expansion and enrichment, can be realized in many different ways. One of the most widespread ways in the Turkish language is the reinforcement of the old grammar books which are based on Arabic grammar books and which are met with different terms from ours. Many compilations on duplicators are based on the fact that more studies on the subject have to be made, even though the studies have been carried out. The examples given in the headings of repetitions and dilemmas are differently classified in the works, Some of them were diluted and separated again, taken together in some studies. In the case of a separate structure, it is evaluated as a repeat, and as a duplication of some. In fact, before the confusion in this division, it is not clear yet whether the structures will be accepted as dilemmas or not. Dilemmas, which are generally accepted to reinforce meaning, can also generate a new word through the combination of two words of various qualities. From this point of view, some researchers define the dichotomy as two words that derive a new word, in other words a group of words that meet a new concept different from two words. Stereotypes have been highlighted as the most basic feature of the dilemmas. Despite all this, there is no clarity in terms of definitions and classifications. It is possible to come across different opinions about the structures and characteristics of the dilemmas in different sources.

In fact, even before the confusion in this distinction, it is not clear whether the structures will be accepted as a dilemma. This situation should be of interest because it is directly related to the syntax, lexicology and semantics of the structures in question, that is, it is versatile.

There are also “m structures” which are not yet known in the same place. Whether these structures are really duplicates, Whether or not it contributes to reinforcement it is necessary to work on examples which are given as a general rule and which show varying degrees of stereotypic or varying structures. Considering the structure and function of the duplicates, it can be considered that m iterations should not be taken within reinforcement. Because the name or verb mentioned in these structures is expressed rather than emphasized. It is not the name or verb in these structures that is intended to be emphasized during the narration. In addition, although it is seen that it is established mostly by nouns, it is also seen that it is established by verbs. It is sometimes extremely difficult and even impossible to distinguish these examples from other dilemmas in other structures. A significant part of the repetition of the “m” voice, some of which is also written in written language, is shown in the second group of meaningless dilemmas. The changes in the added “m” sound in terms of use are also noteworthy, apart from whether these structures are duplicated or repeated, or whether they are included in the reinforcement scope.

The number of samples that have not been translated into written language and used only in the mouths is even greater. In fact, the starting point of this paper was the abundance of these examples in the Bursa dialects.

According to this; The ways of consolidation in Turkish are very diverse. Different ways of reinforcing are used through sounds, affixes, words, syntax elements. Dilemmas and repetitions also play an important role in reinforcing. Sometimes the “m” sound-derived or commutative structures, which are counted among the dilemmas and given as one of the reinforcement ways, do not actually function as reinforcement. Rather, they are structures that are used to tell without mentioning or emphasizing it and others. Consequently; In this study, the structures in Turkish will be discussed and evaluated in

terms of the points mentioned above.

Key Words: reduplication, handiadyoin, repetition, m structures, Turkish language.

Pekiştirme; tanımı, yolları

Türkçede anlatımı yoğunlaştırmak, anlatım gücünü artırmak için genel olarak güçlendirme, abartma, çoğaltma, genişletme, zenginleştirme terimleriyle de karşılanan pekiştirme işlemi, sesler, ekler, kelimeler ve sözdizimiyle olmak üzere birçok yolla gerçekleştirilebilir. (Üstüner, 2005). Bu yollardan biri ikilemeler ve tekrarlardır.

İkileme ve tekrar tanımı, ayrımları

Arapça gramer kitaplarına dayanan eski gramer kitaplarımızdan itibaren değişik terimlerle karşılanan pekiştirmenin Türk dilinde en yaygın yollarından biri ikilemelerdir. İkilemeler üzerine çok sayıda derleme, inceleme çalışmaları yapılmış olsa da konuyla ilgili daha çok çalışmanın yapılması gerektiği ortadadır. Tekrarlar ve ikilemeler başlığıyla verilen örnekler çalışmalarda farklı tasnif edilmiş, kiminde ikileme ve tekrar ayrımı yapılmış, kiminde birlikte ele alınmış, ayrı ele alınanlarda bir yapı kiminde tekrar, kiminde ikileme olarak değerlendirilmiştir. Aslında bu ayırmadaki karışıklıktan önce hangi yapıların ikileme kabul edilip edilmeyeceği konusu bile çalışmalardan hareketle henüz netleşmemiştir. Bu durum, söz konusu yapıların sözdizimi, sözcükbilim, anlambilim konularıyla doğrudan ilgili olması yani çok yönlü olmasıyla ilgisi olmalıdır.

Ömer Demircan da konuyla ilgili olarak “Ayrı sözcüklerden anlama dayalı olarak kurulan ikilemeler için biçimsel bir kısıtlama yoktur. (bk.Tuna 1986) Bu tür birliklere Emre (1945:384, 544) İkizleme, Eren (1949) “ikiz kelime, Ağakay (1954:98) “koşma, Tuna (1950:73) ikileme, Tietze (1966) çift söz demektirler. Gerek Ağakay (1954), gerekse Tuna (1950)’de anlam ve biçim ilişkileri ve bunlar arasındaki önceliklerin gerektiği düzeyde incelendiği ileri sürülemez. Eldeki en iyi inceleme Çağatay(1942) dir.” diyerek o güne kadar yapılan çalışmalarla ilgili fikrini belirtmiş, konunun henüz tam olarak incelenmediği görüşünü dile getirmiştir (Demircan, 2012).

Türk dilinin genel söz varlığı içinde önemli yer tutan ikileme bu konuda ayrıntılı çalışmaları olan Vecihe Hatipoğlu tarafından “Anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek

amacıyla aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın ya da yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün kullanılmasıdır.” şeklinde tanımlanmıştır. (Hatipoğlu, 1981)

Genel olarak anlamı pekiştirmek için kurulduğu kabul edilen ikilemeler, bir taraftan da çeşitli niteliklere sahip iki kelimenin bir araya gelmesi yoluyla yeni bir kelime de türetebilirler. Bazı araştırmacılar, bu açıdan bakıldığında ikilemeyi yeni bir kelime türeten iki kelime, bir başka deyişle iki kelimedenden farklı yeni bir kavramı karşılayan kelime grubu olarak tanımlarlar.

M’li tekrarlar pekiştirme sayılabilir mi?

İkilemeler ve pekiştirme konusunun içinde aynı şekilde yeri henüz belli olmayan m’li yapılar da bulunmaktadır. Bu yapıların gerçekten ikileme olup olmadığı, pekiştirmeye katkıda bulunup bulunmadığı; aynı şekilde genel bir kural olarak verilen m türemeli ya da değişmeli yapılarda m ünsüzünün çeşitlenme gösterdiği örnekler üzerinde de çalışmak gerekmektedir.

Bu çalışmada Türkçede m’li yapılar, yukarıda belirtilen noktalar açısından ele alınıp değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Vecihe Hatipoğlu’nun m’li ikileme başlığıyla verdiği kelimenin tekrarı sırasında ikinci kelimenin başına ünlüyle başlıyorsa m- ünsüzünün getirilmesi, ünsüzle başlıyorsa m- ünsüzüyle değişmesi durumu, aslında konuyla ilgili çalışmalarda tartışılan bir konudur (Hatipoğlu, 1981). Bazı kaynaklarda ilaveli tekrar (Akyalçın, 2005) olarak da adlandırılan yapı, Tahsin Banguoğlu’nda ses olaylarında türeme başlığında ele alınmış, ancak aslında yapıların türeme değil de büzülme sonucu ortaya çıkmış koşma takım olduğu da belirtilmiştir. (Banguoğlu, 1990) Yazar ev mev, taş maş gibi yapıların ev mi ev, taş mı taş yapılarından geldiğini izah etmiştir.

Bugörüş, yapıların anlam değeri düşünülduğünde kabul edilemezdir. Ev mi ev yapısı, anlam açısından değerlendirildiğinde alaylı bir değillemeyi ya da kusursuzlukla ilgili bir görüşü aktarabilir. Her iki durumda da ev mev yapısındaki anlamla ilgili olmadığı açıkça görülebilir.

Bu yapıların ortaya çıkışıyla ilgili olarak Demircan, “m’li ikileme örneklerini inceleyen Brinzeu(1947) bu tür örneklerin Arapçadan Türkçe-

eye geçtiğini, daha sonra Osmanlı döneminde bunlardan bir bölümünün Romence, Bulgarca, Yunanca ve Ermeniceye sızdığını belirtmektedir. Çokçası sözlü dile özgü bu kullanım, XI. yy sonrası yazılı kaynaklarda ilk kez geçiyor diye saptanarak ona karşılık Türk halkının eğitim durumu, bu eğitimin yaygınlığı, Arapça bilenlerin sıklığı irdelenmeksizin böyle bir açıklama yapmak doğru olmaz. Halk dilinde çok zengin olarak kullanılan m’li ikileme son derece üretken bir işlemdir. Dolayısıyla Brinzeu’nun yorumu çok açık bir saptırmadır. Eren (1949) bu tür sözcüklerden “çoluk çocuk, enik menik, öcü böcü” gibi olanların kökenini “mocuk, menik, böcü” biçimlerinin anlamlarına göre saptamak yolunu seçmiştir. Oysa yöntem yanlıştır. Her türden sözcüğe uygulanan genel bir işlem, bu türlü dar kökensel yoruma kapalı olsa gerek.” diyerek bir anlamda özellikle halk dilinde daha yaygın olan bu kullanımın alıntı bir biçim olamayacağını, m türemeli biçimlerde de başka bir anlam aramanın yersiz olduğunu söylemiştir. (Demircan, 2012)

Ayrıca, “Gerek yansımali gerekse uyaklı bir ikileme kurmak için yakın anlamlı bir biçim bulunmazsa o zaman sesletim kurallarına uyularak ve genel ayrımlara dayalı ya ünsüz değişimi, ya da ünlü değişimi olmazsa her iki tür ses değişimi yoluyla benzer bir biçim yapılarak, Ağakay’a göre “yakıştırılarak” ona m’li yineleme ile anlatılandan daha değişik bir anlam yüklenir.” diyerek aşağıdaki örnekleri vermiş, Türkçedeki ikileme yasalarına göre bu yapıların ihtiyaçtan çıktığını ve çeşitlenmelerin olduğuna dikkat çekmiştir.

- Ama o çok eski
- Eski meski giymek zorundasın
- Nereden buldun bu eski püskü şeyleri

Vecihe Hatipoğlu, bu yapıların birer pekiştirme sayılabileceğini, anlatımı güçlendirdiğini, fazla kelime kullanmadan “ve saire, benzer, ilgili şeyler” kavramını verdiğini savunur. (Hatipoğlu, 1981)

Aslında bu örneklere bakıldığında Hatipoğlu’nun ifade ettiği pekiştirmeden ziyade bir sıradanlaştırma söz konusudur. Ahat Üstüner de pekiştirmeye ilgili çalışmasında bu yapıları ele almamıştır.

İkilemelerin yapıları ve işlevleri göz önüne alındığında m’li tekrarların pekiştirme konusu içinde alınmaması gerektiği düşünülebilir. Çünkü bu yapılar söz edilen isim ya da fiil vurgulanmaktan ziyade geçiştirilerek ifade edilmektedir. Anlatımda vurgulanmak istenen, bu yapılar yer alan isim ya

da fiil değildir. Türkçede bütün kelimelerle kurulabilen m’li yapıların konuşma dilinde kullanıldığını belirtmek gerekmektedir. Ayrıca çoğunlukla isimlerle kurulduğu görülse de fiillerle kurulan örnekleri de görülmektedir. Geldi meldi, oturduk moturduk, konuştuk monuştuk, güldük müldük gibi fiillerle de rahatlıkla kurulabilen bu yapılar pekiştirme kavramı sezilmemektedir. Birçoğunda birinci unsur ile ona yakın, aynı işlevi gören diğer nesnelere ya da hareketleri kastetmektedir. Ekmek mekmek, perde merde, para mara derken ekmek, perde, para ve ona benzer nesnelere anlatılmaktadır ve ekmek, perde, para vurgulanmamaktadır.

M’li tekrarların çeşitlemeye uğramış biçimleri

Bu yapıların ikileme mi tekrar mı olduğu ya da pekiştirme kapsamında yer alıp almadığı konusu haricinde kullanım açısından ilave edilen m sesinde görülen değişiklikler de dikkat çekmektedir.

Vecihe Hatipoğlu, konuyla ilgili çalışmasında dipnot olarak, kambur zambur, bakkal çakkal, sıkı fıkı örneklerini vererek “çok az sayıda ikilemelerin m’den başka ünsüzlerle başladığı da görülür” açıklamasını da vermiştir. Bu açıklamanın üzerinden çok zaman geçmesine rağmen genel kaynaklarda verilen örnekler sadece m türemeli yapılardan seçilmiştir. Bu çeşitlenme açısından bakıldığında karşılaşılan örneklerin sayısı az değildir. Bu tür çeşitlenmeye uğramış örnekler m’li yapılardan farklı olarak kaynaşmış ve dilin söz varlığına o haliyle dâhil olmuş yapılardır. Ayrıca bu örnekler anlam açısından ikilemeler tasnifinde biri anlamsız ya da yarı anlamlı kelime grubuna dâhil edilmişlerdir.

Yazı dilinden örnekler

Ağızlarda da yaşayan ancak yazı dilinde de bulunan “hammal cammal, eski püskü, yırtık pırtık, ters pers, süklüm püklüm, ekli püklü, kıvır zıvır, cız bız, cici bici, karman çorman, bakır çakır, abur cubur, Kaba saba, sıkı fıkı, mırın kırın etmek, çitir pıtır, aslı faslı, süslü püslü” gibi örnekler bu çeşitlenmeyi açıkça ortaya koymaktadır.

Bazı örneklerde ikinci kelimenin başındaki sesin türeme mi yoksa başlı başına anlamlı bir kelime mi olduğunu belirlemek son derece güçtür. Mesela “halli malli” yapısının “halli malli”den gelen bir yapı olduğunu söylemek mümkün müdür?

Abik, Derleme Sözlüğünden yaptığı taramada

çok sayıda çeşitlenmeye uğramış örnek tespit etmiş, çeşitlenmelerin, genelde b, p, s, t, y ve z ünsüzleriyle gerçekleştiğini ortaya koymuştur. Halk dilinde ortaya konan ve yaşayan bu örneklerin bazıları standart dilde de kullanılmaktadır. Ancak yukarıda örneklendiği gibi ç, c, f, g ünsüzleriyle de çeşitlenen yapılar bulunmaktadır.

Ağızlardan örnekler

Yazı diline geçmemiş, sadece ağızlarda kullanılan örneklerin sayısı daha da fazladır. Aslında bu bildiri- nin çıkış noktası da çalıştığımız Bursa yerli ağızlarında bu örneklerin sayısının çokluğu olmuştur.

Okul mokul, îne mîne, aynalâ maynalâ, dalı malı, nalın malın, bÂcek mÂcek, türkü mürkü, kuru muru, şükürü mükürü, teyiplê mêyiplê, Âşık maşık, istek mitsek, bando mando, nine mine, evli mêvli, iç˘ödâsı miç˘ödâsı, eşdilê mēşdiler, tÂtlı mÂtlı, dÂtlı matlı, un mun, süt müt, oyunu moyunu, şakII mIIka, daş maş, içine miçine, öynÂŪan möynÂŪan, gât mÂt (kağıt mağıt), çay may, davul mavul, şalgam malgam, süt müt, süyunna muyunna, yün mün, Ūoyuna moyuna, dōktur moktur, ŪÂve mÂve, hÂyvanını mayvanını, yÂpma êtme, hayt mayt, yunan munan, toku moku (toku oyun adı), babulÂmız mabulÂmız (babu, çocuk ayakkabısı)

Deniz Abik, “İkileme incelemelerinde, /m-/li tekrarlara bütün araştırmacılar yer vermişlerdir. Araştırmacıların bir kısmı da /k-/li (Tuna 1986: 188) , /g-/li (Çağatay 1978: 34) , /z-/li, /ç-/li , /f-/li (Hatiboğlu 1981: 21) , /c-/li, /s- 1 em “ilaç”, sem “ilaç”; öl “ıslak, yaş, nem”, sül(Atalay) ~ söl(Dankoff-Kelly) “ette ve ağaçta yaşlık ve tazelik”; ang “bir kuş adı” , sang “kuş pisliği”(Derleme Sözlüğü’nde de anga “bül- bül büyüklüğünde sarı renkli bir ilkbahar kuşu” ve sangı “kuş gübresi” kelimeleri yer almaktadır.); ır “koşma, türkü, hava, ır, musikide ırlama, gazel”, sır “ağustos böceğinin, kalem ve kaleme benzer şey- lerin çıkardığı sesi anlatan bir kelime”. Derleme Sözlüğü’nde İkinci Kelimesinin Başında s- Bulunduran Tekrarlar 3 /li (Swift 1963: 121), /b-/li, /p-/li, /s-/li (Müller, 2004, 63)2 , /b-/li, /p-/li, /s-/li, /t-/li, /y-/li (Yastı, 2007, 58-59)3 tekrarlara da dikkat çekmişlerdir. Otomatik tekrar veya adi aliterasyon veya ikileme olarak adlandırdıkları bu tekrarları birkaç örnekle vermişlerdir. diyerek hem araştırmacıların farklı terimlerinden hem de söz edilen çeşitlenmenin örneklerinden söz etmiş, Derleme Sözlüğü’nde buna

benzer örnekler üzerinde durmuştur. (Abik, 2010)

Bursa ağızından derlenen metinlerde öte böte örneğinde b, ilaç garaç, hürmet garÂmet örneklerinde g sesi yaygın kullanımındaki m sesinin işlevinde gibi görülmektedir. Fakir tekir ikilemesinde de ikinci kelimenin ilk ünsüzü değiştirilerek yapı oluşturulmuştur. Derleme metinlerinde tespit edilen Ângır cunğur (oyun adı) örneği de m ünsüzünün çeşitlenmesiyle ilgili bir örnek olarak değerlendirilebilir. Örneklerin azlığı sebebiyle kesin kurallarını şimdilik koyamayacağımız bir çeşitliliğin olduğu düşünülebilir. Bursa ağızında örneği çok olan bu yapı, bir iki örnekte çeşitlenmeye uğramış gibi görünmektedir. Gece bece¹ yapısında kendini hissettiren bu durum, standart dilde de kullanılan bakkal çakkal² yapısında da kendini göstermiş gibidir. Derleme sözlüğünde yer alan eşelek haşalak örneği de h sesiyle ilgili bir çeşitlenme örneğidir.

Bursa ağızında konuyla ilgili tespit edilen ve ayrıca ele alınması gereken bazı yapılar da bulunmaktadır.

Çocukluk yıllarınız nasıl geçti? sorusuna karşılık:

“hÂyvan güdüyoduk hayvannÂmız varıdı dÂda keçilêrimiz vÂdı kêçileri güdüyoduk yarı Âç (2) maçdık be evĤTd zêytinnik dikkik zêbze yapıyoduk fasille êkiyoduk kōza yapıyoduk başka (3) bişe yaptimiz yok bûdey êkiyoduk deymende Ūara deymende Âdüyoduk” şeklinde verilen cevapta

yarı Âç maçdık yapısında hem yarı aç yarı tok hem de aç maç yapıları birbirine karışmış durumdadır. Bu yapı, genelleşmiş olmamasına rağmen tespit edilen bir örnek olduğu için verilmiştir.

deynēnen nēynen, haraba yok bi şē yok, fener felan yapılarında ise ilk kelimedenden sonra gelecek kelimenin hatırlanmaması durumunda nēynen, şē, felan kelimeleri boşluk doldurmak amacıyla kullanılmıştır. Bu örneklerde Vecihe Hatipoğlu’nun m’li örnekler için belirttiği “benzer, ilgili şeyler” anlamı sezilmektedir. Ömer Demircan da m’li ikilemelerin kurallı olup m ile başlayan kelimelerin falan kelimesiyle işleme girdiğini söyleyerek; mavi

1. Bece kelimesinin Türkiye Türkçesi Ağızları sözlüğünde ocak, tavan penceresi, toprak damlarda açılan delik, arı oğulu gibi anlamları verilmektedir. Gece bece yapısıyla bu anlamların uyduğu kabul edilmesi mümkün görülmektedir.

2. Çakkal kelimesi de aynı sözlükte sucu omuzluğu olarak anlamlandırılmıştır.

falán, müzik falán, muz falán örnekleriyle görüşünü desteklemiştir. (Demircan, 2012)

SONUÇ

Türkçede pekiştirme yolları çok çeşitlidir. Sesler, ekler, kelimeler, söz dizimi unsurları yoluyla değişik pekiştirme yolları kullanılmaktadır. İkilemeler ve tekrarlar da pekiştirmede önemli bir görev üstlenmektedirler. Bazen ikilemelerin arasında sayılıp pekiştirme yollarından biri olarak verilen m'türemeli ya da değişmeli yapılar, aslında pekiştirme işlevi görmektedir. Daha çok sözü edilenden önemsemeden ya da o ve diğerlerini vurgulamadan anlatmaya yarayan yapılardır.

Vecihe Hatipoğlu'nun Türkçe kelimelerin m sesiyle başlamadığına dayanarak bu yapılarda m sesinin tercih edildiğini belirttiği yapılarda kimi zaman m dışında sesler de tercih edildiği görülmektedir. Bu değişik ünsüzlerle kurulan tekrarların çoğu konuşma dilinde ve ağızlarında kullanılmasına rağmen bazıları kalıplaşarak yazı dilinde de kullanılır hale gelmiştir. Aynı kelimenin m dışında başka ünsüzlerle de kullanıldığı düşünüldüğünde bu yapıların halk dilinde kendiliğinden ortaya çıktığı rahatlıkla kabul edilebilir.

Bu örnekleri başka yapılardaki diğer ikilemelerden ayırmak kimi zaman son derece güç, hatta imkânsızdır. Bir kısmı yazı diline de geçen m çeşitlenmesine uğramış tekrarların önemli bir kısmı ikinci kelimesi anlamsız ikilemeler grubunda gösterilmiştir.

Bu yapılarla ilgili bir önemli durum daha ikinci kelimedede m ya da çeşitlenmeye uğramış ünsüzle kelimenin tekrarının değil falán, ney gibi boşluk dolduran kelimelerin kullanılmasıdır. Aslında bu kullanım da m'li yapıların pekiştirme kapsamında ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Bu bildiriye çözüme ulaştırılamayan bir nokta, söz konusu çeşitlenmelerin kurala bağlanıp bağlanmayacağıyla ilgilidir. Tüm örneklerin titizlikle ortaya konmasının ardından tıpkı pekiştirmeli sıfatlarda olduğu gibi hangi durumlarda hangi ünsüzün tercih edildiği ya da bunların ağız bölgelerine göre farklılıkları ile rideki çalışmalarda ortaya konabilir.

Ayrıca bu çeşitlenmelerin sanıldığı gibi aksine sıklığı ve yazı diline geçmiş örneklerinin çokluğu da dikkate alınarak dilbilgisi öğretiminde m'li tekrarlar konusu içinde söz edilmesinin gerekli olduğu ortadadır. Böylece ikinci kelimesi anlamsız olarak sını-

flandırılan ikilemeler noktasında da daha doğru açıklamalar yapılabilecektir.

KAYNAKÇA

Abik, A. D. (2010). “Derleme Sözlüğü’nde İkinci Kelimesinin Başında S- Bulunduran Tekrarlar Ve Başka Seslerle Benzer Diğer Tekrarlar”, Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi 17, 1 (2010) 1-27

Ağakay, M. A. (1953a). İkizlemeler Üstüne, I,II, Türk Dili, S.16-17.

Ağakay, M. A. (1953b). “Türkçede Kelime Koşmaları”, TDAY Belleten, s.97-104

Akerson, F. (1982). “Türkçenin Çeviride Tam Değerlendirilemeyen Bir Özelliği İkilemeler”, Çağdaş Eleştiri, Ağustos, s. 49-52

Akyalçın Necmi. (2005). Türkçe İkilemeler Sözlüğü, Ankara: Anı Yayıncılık.

Alkaya, E. (2008). “Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme”, Turkish Studies, Volume 3/3, Spring.

Banguoğlu, T. (1990). Türkçenin Grameri, Ankara: TDK Yay.

Çağatay, S. (1978). “Uygurcada Hendiadyoinler”. Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Çelik Şavk, Ü. (2003). “Kırım Tatarcasında İkilemeler”, Türk Bilig, 2003/6.

Demircan, Ö. (2012). “Türkçe İkilemenin Özüne Doğru”. Dilbilim, 0 (0), 61-92. Retrieved from <http://dergipark.gov.tr/iudilbilim/issue/1090/12381>

Gökşen, E.N. (1953). “Eklemeli Pekiştirme Sıfatları”, Türk Dili, S. 17, Ankara: TDK.

Güner, D. (2004). “Altay Türkçesinde İkilemeler”, Bilig Kış, Sayı 28.

Hatipoğlu, V. (1971). “İkileme”, Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları Dil Konuları Dizisi: 18. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hatipoğlu, V. (1973). Pekiştirme ve Kuralları, Ankara:TDK Yay.

Hatipoğlu, V. (1981). İkileme, Ankara: TDK Yay.

Karahan, L. (2014). “Türkiye Türkçesi Ağızlarında –I Zarf-Fiil Ekli İkilemeler”, VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 30 Eylül-4 Ekim, İstanbul 2013, Bildiri Kitabı.

Kargı Ölmez, Z. (1997). “Kutadgu Bilig’de İkilemeler”, Türk Dilleri Araştırmaları 7, İstanbul.

Tietze, A. (1966). “Redublikasyon ve (r) ile Ku-

rulmuş Çift Sözlük”, Reşit Rahmeti Arat İçin, TKAE, No:19, Seri 1, A2. Ankara s. 423-429

Toprak, F. (2005). “Harezm Türkçesinde İkilemeler”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Ege Üniversitesi TDAE, İzmir.

Tuna, O. N. (1949-50). “Türkçede Tekrarlar I-II”, TDED III, No: 3-4, İstanbul, 1949, s.429-447 ve IV No:1, İstanbul, 1950, 39-81.

Tuna, O. N. (1986). “Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi”. Türk Dili Araştırmaları Belleten 1982- 1983. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 163-228.

Türkçe Sözlük 1 A-J (1988). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Üstüner, A. (2005). Türkçede Pekiştirme, Elazığ: Fırat Üniv. Yay.

Yastı, M. (2007). “Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses ve Şekil Özellikleri”. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı 21, Bahar: 132-142.

Zülfikar, H. (1995). Türkçede Ses Yansımaları İkilemeler, Ankara: TDK Yay.

BİR DİZİN DENEMESİ: LEHCETÜ'L LÜGAT'TE GEÇEN ORGAN VE HASTALIK ADLARI

On The Organ And Disease Names In The Lehcetü'l Lugat

Ebru KUYBU DURMAZ

ÖZET

Bir dilin bütün sözcük ve deyimlerini veya belli bir alana ait belirli sözcükleri ya da bir dönemde kullanılmış olan sözcük ve deyimleri alfabe sırasıyla vererek anlamlarını veren, açıklayan, tanımlayan ya da bir başka dildeki karşılıklarını veren eserlere sözlük denir. Osmanlı sahasında Türkçe kelimelerin madde başı olarak verildiği ilk sözlük, Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi'nin kaleme aldığı Lehcetü'l-Lügat adlı eserdir. Bu eser, 19. yüzyılda Türkçe kelimeleri madde başı yapmakla Türk sözlükçülüğünde özel bir yer kazanan tarihî bir sözlüktür. Sözlük, 851 büyük sayfadan oluşmuş ve tek cilt halinde hazırlanmıştır. Türkçeden Arapça ve Farsçaya olan bu sözlükte bazı madde başları sayfalarca açıklanırken bazı madde başlarında da birkaç kelime açıklama yeterli görülmüştür. Madde başlarını ele alışı ve açıklayışı sözlükçülük açısından da sözlük ayrıca değerlendirilebilmektedir.

Sözlükler, milletlerin dünya görüşünü, hayat tarzını, gelenek ve göreneklerini görmek, anlamak için en değerli kaynaklardan biridir. Sözlükler tarihî kayıt olarak geçmişin en büyük tanıkları ve en büyük söz hazineleri sayılır. Her dil için bitmez, tükenmez hazine ve en kapsamlı araştırma alanıdır. Bütün milletlerin hayatında sosyokültürel değişimin, gelişimin izini sürmek için en değerli kaynak sözlüklerdir. Dil alanında yapılan çalışmaların önemlilerinden birisi hiç şüphesiz sözlük yapma ve yazma işidir. Sözlük oluşturma sözlükçülüğün em önemli parçasıdır. Sözlükçülükte asıl olan dilsel iş ve eylemlerde kullanılmak üzere bir kaynak eser yaratmaktır. Sözlükçülük, bir gelenek olup büyük bir sabır gerektiren uygulama ve uzun soluklu arama, tarama, derleme, planlama çalışmasıdır. Bu çalışmalar sonucu ortaya çıkan sözlükler, bir yazarın eseri olmakla birlikte bir mil-

letin de kültürel hafızasıdır. Dilin yapı taşları olan kelimeler üzerine kurulan sözlükler, milletlerin maddi, manevî hayatında çok önemli yer tutarlar. Bu açıklamalara uygun olarak da önemli bir dil ve kültür hazinesi olarak görülen Lehcetü'l Lügat, Türkçe kelimelerden oluşan madde başlarında tıbbî kelimelere, bitki adlarına, kültür hayatına ait nesnelere yer vermiştir. Ayrıca madde başlarının açıklamalarında atasözü ve deyimler de göze çarpmaktadır. Eser içerdiği söz varlığı açısından da ayrıca değerlendirilmeye tabi tutulabilmektedir. Bu sebeple, Lehcetü'l Lugat, Türk Dil Kurumunun "Türkiye Türkçesi Sözlükleri Projesi Eski Sözlükler Dizisi"nde, Prof. Dr. Ahmet Kırkkılıç tarafından Lâtin harflerine çevrilerek basılmıştır. İçerisinde barındırdığı dil verileri göz önünde bulundurularak sözlüğün sonuna "Atasözü ve Vecizeler Dizini", "Tıbbî Kelimeler Dizini ve Bunların Faydaları" ve "Arkaik Kelimeler Dizini" hazırlanmıştır.

Lehcetü'l-Lügat incelendiğinde tıbbî kelimelerle bağlantılı olarak, organ ve hastalık adlarının da madde başı olarak sıkça yer aldığı görülmüştür. Bunlarla ilgili kimi uzun kimi kısa açıklamaların da bulunduğu dikkat çekmiştir. Madde başlarının açıklanmasında yeri geldiğinde Farsça, Arapça yeri geldiğinde de Türkçe atasözleri ve deyimler kullanılmıştır. Bu açıdan bakıldığında sözlük ansiklopedik olma özelliği de kazanmıştır. Afakan, ağız, aksaklık, alın, ataklık, avuç, aya, ayak, bağır, bağırsak, baldır, baygın, bayılmak, bebek, bel, bel soğukluğu, beniz, bez, bıçılğan, boğaz, boğuk, boyun, böbrek, böğür, bön, bönlük, bunamak... gibi çok sayıda organ ve hastalık adı madde başı yapılmış ve bunlarla ilgili izahlar verilmiştir.

Bu çalışmada öncelikle tarihî tıp kitaplarından ve bunların öneminden söz edilecek ardın-

dan tespit edilen organ ve hastalık adları üzerine bir inceleme yapılacaktır. Bu çalışmayla günümüz modern sözlükçülük anlayışına uygun bir katkı yapılmasına çalışılacak ve sözlüğe dair hazırlanmış dizinlere bir yenisini eklemek hedeflenecektir. Tespit edilen hastalık ve organ adlarının Güncel Türkçe Sözlük, Derleme ve Tarama Sözlükleri'nde yer alıp almadığı hakkında da bilgi vermesi amaçlanmıştır. Bu tür bir incelemeyle o döneme ait -sözlüğe alınmış- organ ve hastalık adlarına dair söz varlığına da ulaşmak istenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Lehcetü'l-Lügat, organ, hastalık, dizin, sözlük, söz varlığı.

ABSTRACT

A dictionary is a work that gives all the words and phrases of a language or specific words belonging to a specific area or words and phrases used in a period, giving their meanings, explaining, defining them or giving their meanings in another language. The first dictionary where Turkish words were given as the head of the Ottoman field is Lehcetü'l-Lügat which was written by Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi. This work is a historical dictionary which has gained a special place in Turkish lexicography by making Turkish words per item in the 19th century. The dictionary consists of 851 large pages and is prepared in a single volume. In this dictionary, which is from Turkish to Arabic and Persian, some headings are explained by pages and some headings are explained with a few words. The handling and explanation of the heads of articles can also be evaluated in terms of lexicography.

Dictionaries are one of the most valuable resources for understanding and understanding the world view, lifestyle, traditions and customs of nations. Dictionaries are considered as the greatest witnesses and greatest treasures of the past. It is an inexhaustible, inexhaustible treasure for every language and the most comprehensive field of research. Dictionaries are the most valuable resource for tracing sociocultural change and development in the lives of all nations. One of the most important studies in the field of language is undoubtedly the business of writing and writing dictionaries. Dictionary creation is the most important part of lexicography. What is essential in lexicography is to create a source work to be used in linguistic works and actions. Lexicography

is a tradition that requires a lot of patience, practice and long-term search, screening, compilation, planning. The dictionaries that emerged as a result of these studies are the works of a writer, but also the cultural memory of a nation. The dictionaries built on the words which are the building blocks of the language have a very important place in the material and spiritual life of the nations. In accordance with these explanations, Lehcetü'l Lügat, which is regarded as an important treasure of language and culture, included medical words, plant names and objects belonging to cultural life in the head of the article consisting of Turkish words. In addition, proverbs and idioms appear in the explanations of the headings. The work may also be evaluated in terms of its vocabulary. Therefore, Lehcetü'l Dictionary, Turkish Language Association of Turkey "Turkish Dictionary Project Old Dictionary Series" in Prof. Dr. It was translated into Latin letters by Ahmet Kırkkılıç. Taking into account the language data it contains, "Index of Proverbs and Positions", "Diz Medical Words Index and Their Benefits" and "Archaic Words Index" were prepared.

When Lehcetü'l-Lügat is examined, it is seen that the names of organs and diseases are frequently found as head of the substance in connection with the medical words. There are some long and some short explanations about these. Proverbs and idioms were used in the explanations of the headings in Persian and Arabic when it was necessary. In this respect, the dictionary has become an encyclopedic feature. Afakan, mouth, glitch, forehead, agility, palm, moon, foot, scream, intestine, calf, unconscious, faint, baby, waist, clap, benign, cloth, british, throat, muffled, neck, kidney, flank, obliteration, senile....

In this study, firstly the historical medical books and their importance will be mentioned and then an examination will be made on the names of the organs and diseases determined. With this study, it will be tried to make an appropriate contribution to today's modern lexicography understanding and to add a new one to the indexes prepared about the dictionary. The aim of the study is to give information about whether the disease and organ names found in the current Turkish Dictionary, Compilation and Screening Dictionaries. With this kind of

examination, it was also wanted to reach the vocabulary about the names of organs and diseases of the period.

Keywords: Lehçetü'l-Lügat, organ, disease, index, dictionary, vocabulary.

GİRİŞ

Osmanlı sahası sözlükleri incelendiğinde Lehçetü'l-Lugat Türkçe sözcüklerin madde başı olarak yer aldığı ilk sözlük olarak öne çıkmaktadır. (Kırkılıç, 1999) 18. yüzyıla kadar Türkçe söz dağarcığını temel olarak ele alan bir sözlüğe rastlanmamaktadır. Bu yüzyılda Esat Mehmet Efendi "Lehçetü'l-Lugat" (1872) adlı sözlüğünde Türkçe sözcükleri temel almış ve bu sözcüklerin Arapça ve Farsça karşılıklarını vermiştir. (Bingöl, 2017) 3699 madde başının yer aldığı sözlük, 851 büyük sayfadan oluşmaktadır. Madde başları oluşturulurken imlâda halkın söyleyişi temel alınarak Arap imlâsının etkisi de kırılmaya çalışılmıştır.

Sözlük oluşturulurken halk arasında yaygınlaşmış deyimlerden ve atasözlerinden yararlanılmıştır. Sözlük bu özelliğiyle de öne çıkmış ve önemli bir dil-kültür kaynağı haline gelmiştir. Sözlükte 88 atasözü ve deyim olduğu tespit edilmiştir.

Lehçetü'l lügat Türkçe kelimelerin madde başı haline getirildiği bir sözlük olarak Divan u Lügati't Türk'ten sonra öne çıkmıştır. Sözlük, bugün kullanımdan düşmüş ancak Türk lehçelerinde ya da ağızlarda yaşamakta olan kelimeleri madde başı yapması ya da onlara açıklamalarda yer vermesi ile de değer kazanmaktadır.

Lehçetü'l Lugat'ı öne çıkaran ve değerlendirmeye alınmasına neden olan özelliği, terim anlamı içeren ya da belli uzmanlık alanlarını işaret eden kelimeleri içermesidir. Nitekim Esad Efendi madde başı olarak 81 tıbbî kelimeye yer vermiştir. Sözlük üzerinde çalışan Prof. Dr. Ahmet Kırkılıç çalışmanın sonuna tıbbî kelimeler dizini eklemiş ve bunların faydalarını vermiştir. Bu şekilde Lehçetü'l Lugat'te yer alan tıbbî terimleri bulmak ve bunlardan pratik bir şekilde yararlanmak imkanı sağlanmıştır. Türkçenin tarihsel tıp metinlerin terminoloji sözlüğüne önemli katkılar yapacağı düşünülmektedir. (Önler, 2004)

Lehçetü'l-Lügat incelendiğinde tıbbî kelimelerle bağlantılı olarak, organ ve hastalık adlarının da madde başı olarak sıkça yer aldığı görülmüştür. Bunlar-

la ilgili kimi uzun kimi kısa açıklamaların da bulunduğu dikkat çekmiştir. Bu çalışmayla günümüz modern sözlükçülük anlayışına uygun bir katkı yapılmaya çalışılmış ve sözlüğe dair hazırlanmış dizinlere bir yenisini eklemek hedeflenmiştir. Bu tür bir çalışmayla o döneme ait -sözlüğe alınmış-organ ve hastalık adlarına dair söz varlığına da ulaşmak amaçlanmıştır.

Söz Varlığının Oluşturulmasında Tıp Kitaplarının ve Organ Adlarının Etkisi

Temel söz varlığı deyince akla ilk gelen unsurlar, organ isimleri başta olmak üzere insanların temel ihtiyaçlarını karşılayan hareketleri, akrabalık ilişkilerini, sayıları ve bunlarla doğrudan ilgili olan diğer kavramları yansıtan kelimelerdir. Temel söz varlığının sınırlarını çizerken insanın odak alınması gerektiği göz önünde tutulursa organ isimlerinin temel söz varlığı içindeki önemli yeri de kendini hemen belli eder. (Şahin, 2004) Ana temel kavramların başında da baş, yüz, göz, ağız, burun, el, ayak gibi kavramlar gelir. (Önler, 1999)

Tarihî metinlerde terim niteliğindeki sözcüklerin araştırılıp ortaya konması bize Türkçenin geçmişte bilim dili olarak canlı bir biçimde kullanıldığını gösterecektir. Çünkü bir dilin sahip olduğu sözcükleri o dille yapılan bilim ve sanatın temel kaynağıdır. (Doğan, 2017) Çalışmanın konusunu da oluşturan hastalık ve organ adları sözlüklerden önce tıp kitapları vasıtasıyla ortaya da çıkmıştır. Lehçetü'l Lugat'te tespit edilen organ ve hastalık adlarına geçmeden söz varlığına katkı sağlayan bu tıp kitaplarını da anmak gerekmektedir.

Anadolu'da yazılmış bilinen en eski Türkçe tıp kitabı Aydınoglu Umur Bey adına yapılmış Müfredât-ı İbn-i Baytar çevirisidir. Bu çeviri, 13. yüzyılın ünlü botanik bilginlerinden İbn-i Baytar'ın "Kitâbü'l-câmi'i fi'l-edviyetü'l-müfreda" adlı eserinden bilmediğimiz biri tarafından yapılmıştır.

Yazılış tarihi kesin olarak bilinen Türkçe ilk telif kitap, İshak bin Murad'ın yazdığı Edviye-i Müfreda adlı eserdir. 1390 yılında Gerece yazıldığı düşünülen bir eserdir.

XIV. yüzyılda yazılmış tıp kitaplarından biri de Ali Çelebi bin Şerîf tarafından yazılmış olan Yadigâr-ı İbn-i Şerîf adlı eserdir. Eserin Gâzi Umur Bey adına yazıldığı kesindir.

XIV. yüzyılın önemli tıp kitaplarından biri de

Ali bin Abbâs el-Mecusî'nin "Kâmilü's-sınâ'tü't-tıbbiye" adlı eserinden bir bölümün Kâmilü's-sınâ'a adıyla Türkçeye yapılan çevirisidir.

Eski Anadolu Türkçesi tıp metinleri incelendiğinde Vecihe Hatiboğlu'nun Cerrahiye-i İlhani-ye adlı eser üzerindeki çalışması, Mustafa Canpolat'ın Edviye-i Müfred'e'nin bir bölümünü yayımlaması, Zafer Önler'in Celâlüddin Hızır'ın Müntahab-ı Şifa'sını çalışması dilin işleyişini, söz varlığını ortaya koyması ve buna bağlı olarak organ ve hastalık adlarının tespiti ortaya çıkarmasıyla değer kazanmıştır.

Lehcetü'l Lugat Dizin Çalışmasıyla Tespit Edilenler

Lehcetü'l Lugat'te maddeler verilirken bazı madde başlarında Türkçe açıklamalar verilirken bazı madde başlarında doğrudan Arapça ve Farsça karşılıkların verilmesiyle yetinilmiştir. Bu durum organ ve hastalık adlarının açıklamalarında da görülmüştür.

avurt: Ağız yanlarıdır. Arabîsi sıdktır. Heret, büyük avurt, vâfidân aş çiğnerken avurtların yumru olan yeridir. Farisîsi kübdür. Lüpût avurttur.

dalak: Arabîsi thâldır. Farisîsi sepürzdür.

Lehcetü'l Lugat hazırlanırken bazı madde başları verilirken ilişkili madde başlarına göndermeler yapıldığı görülmüştür. Birbirlerine göndermeleri olan madde başları dikkat çekmektedir.

aya: Meşhurdur. Avuç içidir. Arabîsi râhadır. Farisîsi müştür. Sair esamisi avuç maddesine mezkurdur.

avuç: Eküf, yeşere avuç içinde olan çizilerdir. Farisîsi pençedir. Müşt, hebek avuçtur.

Lehcetü'l Lugat'ın en önemli özelliği içeriğinde çok sayıda atasözü ve deyim barındırmasıdır. Nitelik buna bağlı olarak Prof. Dr. Ahmet Kırkkılıç tarafından sözlüğün sonuna atasözü ve deyimler dizini hazırlanmıştır. Ayrıca madde başlarının açıklanmasında yeri geldiğinde Farsça, Arapça yeri geldiğinde de Türkçe atasözleri ve deyimler kullanmıştır. Bu açıdan bakıldığında sözlük ansiklopedik olma özelliği de taşımaktadır.

ayak: Arabîsi ricldır. Cem'i ercül gelir. Umurunda daima tereddüt üzere olan kişi hakkında Araplar mesel darp edip...derler. Hâmile ricl manasınadır. Firzâha büyük ayaktır. Sadfâ' bir tarafa eğri olan ayaktır. Kadem, akdâm gelir. Farisîsi pâ, pây.

Dönen sözlüklerinde iki dilli hazırlananlarda kimi zaman madde başı sözcük karşılık olan dilde yaygınsa, biliniyorsa çeşitli yollarla bu sözcüğün bilinen

olduğu ifade edilir. Bu nedenle bazı madde başları verilirken Türkçe açıklamalarda sadece "meşhurdur" ibaresi kullanılmakla yetinilmiştir.

ağır basmak: Meşhurdur. Uyurken olur. Arabîsi neydelândır. Kâbus neydelân gibidir. Cüsâm kâbus manasınadır. Farsîsi behas, berhafc, berfencek behast, hafca, huftû, segâce, sügâste, sügâte, fedrencek.

kirpik: Meşhurdur. Arabîsi hüdbdür. Cem'i ehdâb gelir. Farisîsi müjeder. Müjgândır. Ümçe, müje gibi kirpiktir.

bağır: Meşhurdur. Arabîsi kebd yahut kebiddir. Kübûd, ekbâd. Farisîsi Türkîde meşhur ve müstamel olan ciğerdir. Sair esamisi ciğer maddesinde mezkurdur.

Madde başlarında açıklamalar yapılırken öncelikli olarak Arapça çoğulların eklendiği görülmüştür. Arapça yapı bakımından farklı olduğu için kelimelerin çokluk biçimlerinin de ayrıca gösterilmesi gerekmektedir.

baldır: Meşhur topuk ile diz arasına derler. Sâktır. Cem'i sikân gelir. Kürâ, hademe baldırdır. Hemşâ ince baldırdır. Hadl, dolu topuk, güzel baldırdır. Farisîsi, pûj, pûjeder.

böbrek: Arabîsi külye, külve. Cem'i külâdır. Farisîsi pülktür.

Bazı madde başlarında hastalık adlarının Arapça-Farsça karşılıklarını vermenin yanında hastalıkların sebebi ve oluş şekli hakkında da ayrıntılı izahlara girildiği dikkat çekmiştir.

bel so(ğu)kluğu: Meşhur illettir. Mesânedede cerahat vukuundan olur. Sebebi fuzelât-ı safrâviyyenin mecrâ-yı bevlde içtimaindandır. Arabîsi karhatü'l-mesâne ve karhatü'l bevl dahi derler. Farisîsi süzâktır.

Yalnızca insanlara değil, hayvanlara ait hastalık ve organ adlarına da yer verilmiştir. (bıçılğan-bilek)

bıçılğan: Meşhurdur. Davar ayağında olur. Arabîsi arendir. Farisîsi ism-i mahsusasuna zafer bulunmamakla kütüb-i lügatten şikaft-i pây-i çârva diye ahz olunmakla kaydolundu.

bilek: ki kol ile el beynidir. Arabîsi zenddir. Rusg, zend gibidir. Muhtebel at bileğidir. Gayl, yoğun semiz bilektir. Havşeb at bileğidir. Sâ'id, rusg manasındadır. Farisîsi beşkencdir, serdest bilektir.

Organların kısımlarını da bölümlerine ve çeşitlerine göre ayırmıştır. Bilek maddesinde semiz bilek gibi bilgileri verilmiştir. Boyun maddesi de aynı şekilde ayrıntılı açıklamalar içermektedir.

boyun: Arabîsi rakabedir. Gerd, merâd. Teli' uzun boyundur. Cîd boyundur. Kûf bütün boyundur. Unk, unuk boyundur. Cem'i a'nâk gekir. Telîl ve kusura, hârik boyun dibidir. Lît boyun yanıdır. Urş, boyun yanında olan ettir. Salif boyun yanıdır. Tulyef boyundur. Naziyy, tulle boyundur. Farisîsi kerdendir, yâl boyundur.

Bazı hastalık adlarının karşılığı ve ne şekilde gerçekleşebileceği madde içinde verilmiştir. Yutkunamayarak boğulmak, boğulmak maddesinde çerez olarak geçmiştir. Madde içlerinde hastalıklarla ilgili ayrıntıları izah edip kelime olarak karşılığını göstermiştir.

boğulmak: Arabîsi garktır. Becce, âvâr boğulmaktır. Cerez yutkunmayıp boğulmaktır. Ekser keder vaktinde olur. Farisîsi tespîdendir.

Damar maddesini ayrıntılarıyla açıklamış, damarların konumunu bile tarif etmiştir. Organ adlarının olduğu madde başları arasında en uzun olanlardandır.

damar: Arabîsi ırktır. Cem'i urûk gelir. Zâkın, çene damarıdır, ahda'boyunda hacamat olunan damardır. Vetîn yürekte bir damardır ki eğer özlese sahibini helâk eder. Niyât vetîn damarından kalp kendine bağlanmış bir damardır. Ebcel pazıda bir damardır. Bâsalik dirseğin ense canibinde bir damardır, kâyil oyluğun iç tarafında bir damardır. Nesâ oyluk damarıdır. Şelîl arkada bir damardır. Nâ'it belden aşağıya inen damardır. Câyif pazıdan yağrı tarafına varır bir damardır. Ruğsâ göğüste süt gelen damardır. Esherân hasiyetinden zeker başına gelir iki damardır ki meni onlardan gelir. Nâhîran boğurtlakta iki damardır. Revâhiş kolların iç yüzünde olan damarlardır. Eşâci' avucun dış yüzünde olan damarlardır. Şeryân cesedi insanda olan ufak damarlardır. Cem'i şerâyin ve şiryânât gelir. Avlek, rahimde bir damardır. Âzil hayız kanının damarıdır. Kifâl kolda kan alınan damardır. Ekhal kolda kan alınan üç damarın ortasındaki damardır. Üseylim serçe parmak ile yanındaki parmağın arasında olan damardır. Vedec şah damardır, verîd vdec manasınadır. Farisîsi reg, serâ-rûy başa mütealilik kolda olan damardır ki etibbâ ona kayfâl derler.

Önce Arapça karşılık ve türler sıralanmış, ardından aynı geniş kapsam söz konusu bile olmasa da Farsça karşılıklar verilmiştir.

delilik: Arabîsi cünundur, sâba, sufre, meslûs. Hevs, eser-i cünundur. Evlâk cünündür. Lemem azıcık deliliktir. Cinnet ve hınne deliliktir. Yehem del-

iliktir. Farisîsi şebîdendir. Şiftegî, divânegî, galiden, kîrâşiden deliliktir.

kan tutmak: Meşhurdur. Kişi meyyit gibi olur. Arabîsi tebevugdur. Tebeyyug, tebevug gibi kan tutmaktır. Farisîsi hûn griftendir.

Yanlış kullanımlarda sahihini vermek suretiyle düzeltmeler yapmıştır. Kulunç maddesi buna örnektir.

kulunç: Meşhur marazdır. Arabî-i galattır. Sahihi kulûncdur. Farisîsi bâd-ı küncîdir. Kûlenc, kulunç gibidir.

Aynı terimin iki ayrı bölgedeki hastalığı ifade etmek için de kullanıldığı görülmüştür. Seğirmek maddesinde Arapça lebem hem avuç hem omuz seğirmesi olarak geçmiştir.

seğirmek: Arabîsi ihtilâc, göz seğirmektir. Lebem, avuç ve omuz seğirmektir. Farisîsi çeşm peridendir.

ORGAN VE HASTALIK ADLARI DİZİNİ

afakan: Meşhur illetdir. Arabîsi hafakandır. Farsîsi küften-dildir.

ağır basmak: Meşhurdur. Uyurken olur. Arabîsi neydelândır. Kâbus neydelân gibidir. Cüsâm kâbus manasınadır. Farsîsi behas, berhafc, berfencek behast, hafca, huftû, segâce, sügâste, sügâte, fedrencek.

akıl gitmek: vecd, sülâs, sa'ka, tes'ak sa'ka. Farsîsi hûş reftendir.

akıntı: cirye, âbşîbdir.

aklık: zühre, beyaz zühre, zalm dişte olan aklıktır. Bir mertebe ziyade ak ve berrak olduğundan siyaha mail gibi görünen ve mürehe, maka göge mail olan aklıktır ve mehak aklıktır, leyâh yahut liyâh erte aklığı, feka' ziyade aklıktır, nas' aklıktır. Farsî sipîdî, sifîdî.

aksak: Arabîsi a'recdir. Uruc gelir, urucân, ek-sah, akzel ziyade aksaktır, herca' a'rec gibidir. Zayıf ve hakir olan kimse kendi gibi bir zayıfa yardım eylediği mahalde Araplar mesel darp edip derler ve haz'âl aksaktır. Farsîsi lenkdir.

aksaklık: herca'adır, arec herca'a, humâl, kazel ziyade aksaklıktır. Lengîdir, katre zeden lengî.

aksamak: arec, kesh arec, kazl kesh. Farsîsi lengîdendir.

aksırık: atsedir. Farisîsi aşnûşadır.

aksırmak: Arabîsi ats, utâs yahut itâs, atse, kûdâs hayvan aksırmaktır. Farsîsi, hafiden, zefzâfiden ve zefzefiden atse zeden gibi aksırmaktır.

alın: cephedir. Alnın yanlarına derler cebîn cebhe gibidir. Salt açık alındır. Sulsul at alnıdır. Letâh alındır. Nâsiye cebhe gibidir. Nevâsî, nâsât gibi alındır. Fârisî-si pîşânîdir. Pünce pîşânî gibi alındır. Tûbel alnın baş kullarına yakın yerdir. Tüvil alındır. Nevîl, çümâçüm. Kelâk alın üstüdür.

atak: sâlifddir. Mütessallif. Fârisî ferîdedir. Sair Arabî ve Fârisî müradifleri fodul maddesinde mezkurdur.

ataklık: Salef, tesallüf. Fârisîferidegîdir. Sair Arabî ve Fârisî müradifleri fodulluk maddesinde mezkurdur.

avuç: Eküf, yeşere avuç içinde olan çizilerdir. Fârisî pençedir. Müşt, hebek avuçtur.

avurt: Ağız yanlarıdır. Arabîsi sıdktır. Heret, büyük avurt, vâfidân aş çiğnerken avurtların yumru olan yeridir. Fârisîsi kübdür. Lüpût avurttur.

aya: Meşhurdur. Avuç içidir. Arabîsi râhadır. Fârisîsi müştür. Sair esamisi avuç maddesine mezkurdur.

ayak: Arabîsi ricldir. Hâmile. Firzâha büyük ayaktır. Sadfâ' bir tarafa eğri olan ayaktır. Kadem, akdâm gelir. Fârisî pâ, pây.

B

bağır: Meşhurdur. Arabîsi kebd yahut kebiddir. Kübûd, ekbâd. Fârisîsi Türkıde meşhur ve müstamel olan ciğerdir. Sair esamisi ciğer maddesinde mezkurdur.

bağırsak: Arabîsi mi'âdir. Çoğulu em'â gelir. Kıtıb, kûsb, aksâb, masîr, rabaz güden bağırsaktır. İrbâz çoğulu olarak gelir. Mimra'a menfezi olmayan bağırsak, asal şol bağırsaktır ki mideden sonra taam ona varır. A'sâl, afc yahut afac yahut afc asal gibidir. Afâc, havitta, hâviyye, havâyâ gelir. Tilk bağırsaktır. Sürm necaset çıkan bağırsaktır. Fârisîsi rûdedir. Ciger benddir.

baldır: Meşhur topuk ile diz arasına derler. Sâktır. Cem'i sîkân gelir. Kürâ, hademe baldırdır. Hemşâ ince baldırdır. Hadl, dolu topuk, güzel baldırdır. Fârisîsi, pûj, pûjedir.

balgam: Meşhurdur. Arabî-i galattır. Balgam, Fârisîsi küştür.

baygın: Arabîsi magşîdir. Fârisîsi vâhuştur.

bayılmak: Arabîsi gaşydr. Gaşeyân, bayılmaktır. Fârisîsi, tebâsîdendir. Gîsîden bayılmaktır.

bel: Arabîsi hasrdır. Bûhre. Fârisîsi miyândır.

bel so(ğ)ukluğu: Meşhur illettir. Mesânede cerahat vukuundan olur. Sebebi fuzelât-ı safrâviyyenin

mecrâ-yı bevlde içtimaindandır. Arabîsi karhatü'l-mesâne ve karhatü'l bevl dahi derler. Fârisîsi sûzâktır.

ben: Arabîsi hâldir. Cem'i hîlân, şâme ve şâm bendir. Fârisîsi hâldir. Arabîde istimal olduğu vecih üzere Fârisiyyede dahi müstameldir.

beynî: Arabîsi dimağdır. Sadâ, farh, muhh beynîdir. Fârisîsi magzdır. Kâm beynîdir.

bez: ki insanda ve hayvanda yumruca et içinde olur nesnedir. Arabîsi guddedir. Cem'i gudud gelir. Fârisîsi dejnedir. Düşbil, şîrne, şîrüne, gürde bezdir.

bıçılğan: Meşhurdur. Davar ayağında olur. Arabîsi arendir. Fârisîsi ism-i mahsusasuna zafer bulunmamakla kütüb-i lügatten şikaft-i pây-i çârvâ diye ahz olunmakla kaydolundu.

bilek: ki kol ile el beynidir. Arabîsi zenddir. Rusg, zend gibidir. Muhtebel at bileğidir. Gayl, yoğun semiz bilektir. Havşeb at bileğidir. Sâ'id, rusg manasındadır. Fârisîsi beşkenedir, serdest bilektir.

bitlenmek: Arabîsi, kamldır. Takammül, bitlenmektir. Fârisîsi süpüşin şüdedir.

boğaz: Arabîsi hançere, hancüredir. Halk, hançere gibidir. Cem'i hulûk gelir. Sâhit, müzred, bül'um. Bül'um boğazda taam geçecek yerdir. Kûm, zülkûm. Galsama boğazda gırtlak yeridir. Fârisî pelahtr. Gülû boğazdır, nâyije, nâygülû manasındadır.

boğuk: ki boğazı kısılmakla sesi boğulur. Arabîsi mahnûktur. Fârisîsi küdîrdir.

boğulmak: Arabîsi garktır. Becce, âvâr boğulmaktır. Cerez yutkunmayıp boğulmaktır. Ekser keder vaktinde olur. Fârisîsi tespîdendir.

boğum: Arabîsi bürcüme parmak boğumlarından ortada olan boğumdur. Cem'i berâcimdir. Fârisîsi benddir.

boynuz: Arabîsi sûrdur, nâkûr. Ravk boynuzdur. Cem'i ervâk gelir. Sîsa, sığır boynuzudur. Hunzûla, uzun boynuzdur. Karn, mutlaka boynuzdur. Fârisîsi sürûdur. Şâhruh gergedan boynuzudur. Şug ile kedâş boynuzdur. Yâle şâh manasına öküz boynuzudur.

boyun: Arabîsi rakabedir. Gerd, merâd. Telî uzun boyundur. Cîd boyundur. Kûf bütün boyundur. Unk, unuk boyundur. Cem'i a'nâk gekir. Telîl ve kusura, hârik boyun dibidir. Lît boyun yanıdır. Urş, boyun yanında olan ettir. Salîf boyun yanıdır.

Tulyef boyundur. Naziyy, tulle boyundur. Farisîsi kerdendir, yâl boyundur.

böbrek: Arabîsi külye, külve. Cem'i külâdır. Farisîsi pülktür.

böğür: Arabîsi sukladır. Farisîsi tehi-gâhtır.

böğürmek: Meşhurdur. İnsanda ve hayvanda olur hâlettir. Arabîsi ragv; hayvan böğürmektir. Nüzâb, sığır ve geyik böğürmektir. Farisîsi şene kerdendir.

bön: Arabîsi ahmaktır.

bönlük: Arabîsi setâdır. Retâ, heneb, belâda. Mûk bir nesne anlamamak rütbesinde bönlüktür. Afak, fekke, beleh, belâhet, gabâvet mûk gibidir. Da'faka humk gibidir. Ra'âle bönlüktür. Farisîsi kevdenîdir. Kâlûsî, bönlüktür.

budala: Arabîsi me'fûktür. Me'fûn, meblûd, sakît gibi budaladır. Farisîsi huşk-magzır.

bunamış: Arabîsi mühterdir, mesbûh, müsebbet, müsebbe, metlûh. Farisîsi fertüttür.

burun: Arabîsi anftır. Cem'i ünûf gelir. Ernebe, burun ucudur. Artebe, arteme gibi re'sü'l-anf manasınadır. Menhir burun ve burun deliğine dahi derler. Râ'if burun ucudur, hartûm anf gibidir, hatm burundur. Kuş makulesinin burnuna dahi itlak olunur. Divvâse anf gibi burun, kavvâde, kırtîse, mikved, mahtım, mersin, ma'tıs, lahha. Nûl, kuş burnudur. Fârisiyyede pile-i bîni burun kanadıdır, tek-murg kulun burnudur. Şede kuş burnudur. Külfet, külne kuş burnudur.

C

cüce: Arabîsi nugâş, nugâşşî, kasi cücedir. Kume-hzî ziyade küçük cücedir. Farisîsi zâd-hâstır.

cüzzam (cüdâm): Meşhur marazdır. Atabîsi Türkîde müsta'mel olduğu vecih üzeredir. Farisîsi le-riyydir. Lûş, lûrî cüdâmdır.

Ç

çapak: Arabîsi üvvâre, gafeş. Remas gözde durup akmayan çapaktır. Gamas gözden akan çapaktır. Fârisiyye jefk, pûh, çanah, hîm, rîme, jekâb, şüşk, kîg, ejenc, legam.

çapaklanmak: Arabîsi gamstır, gafş. Farisîsi rîme dâştan-i çeşm.

çehre: ki yüzdür. Arabîsi cihtir. Farisîsi rû, Rûy-dur. Sair esamesi yüz maddesinde mezkur ve muharrendir.

çiban: Arabîsi dümmeldir. Cem'i demâmîl, karha çibanın azgınıdır. Cem'i kurûh gelir. Besr ufah çibandır. Sa'fe masumların başında çıkan çibandır.

Hıbn ve hıbne büyük çibandır. Zâmih, hıbne gibidir. Farisîsi benâver ve penâverdir. Setim onmuş çiban, serine başta olan çiban, hevziş ve hevziş onulmaz çibandır.

çınlamak: Meşhurdur. Kulak çınlamak gibidir. İhtifâf kulak çınlamaktır. Tanîn kulak çınlamasıdır. Farisîsi âvâzîden kûş tur.

çiçek: ki ekser masumlar çıkarırlar. Arabîsi nabhtır. Cüdiriyy yahut cedriyy nabh gibidir. Farisîsi şirektir.

çil: Meşhurdur. İnsanda ve hayvanda olur. Alacalıktır. Arabîsi ebrastır. Ebreş çildir. Farisîsi pîştır.

çük: Arabîsi zebzebdir. Farisîsi kîrdır. Sair esamesi sin kaf madesinde mezkurdur.

dalak: Arabîsi tihâldır. Farisîsi sepürzdür.

damak: Meşhurdur. Küçük dil dibi ve etrafıdır. Arabîsi letâhtır, lehâh. Cem'i lühiyy yahut lehiyy gelir. Lesâh, sâha damaktır. Farisîsi kâmdır.

damar: Arabîsi ırktır. Cem'i urûk gelir. Zâkın, çene damarıdır, ahda'boyunda hacamat olunan damardır. Vetîn yürekte bir damardır ki eğer özlese sahibini helâk eder. Niyât vetîn damarından kalp kendine bağlanmış bir damardır. Ebcel pazıda bir damardır. Bâsalik dirseğin ense canibinde bir damardır, kâyil oyluğun iç tarafında bir damardır. Nesâ oyluk damarıdır. Şelîl arkada bir damardır. Nâ'it belden aşağıya inen damardır. Câyif pazıdan yağrı tarafına varır bir damardır. Rugsâ göğüste süt gelen damardır. Esherân hasiyetinden zeker başına gelir iki damardır ki meni onlardan gelir. Nâhıran boğurtlakta iki damardır. Revâhiş kolların iç yüzünde olan damarlardır. Eşâci' avucun dış yüzünde olan damarlardır. Şeryân cesed-i insanda olan ufak damarlardır. Cem'i şerâyın ve şiryânât gelir. Avlek, rahimde bir damardır. Âzil hayız kanının damarıdır. Kifâl kolda kan alınan tamardır. Ekhal kolda kan alınan üç damarın ortasındaki damardır. Üseylim serçe parmak ile yanındaki parmağın arasında olan damardır. Vedec şah damardır, verîd vdec manasınadır. Farisîsi reg, serâ-rûy başa müteallik kolda olan damardır ki etibbâ ona kayfâl derler.

delilik: Arabîsi cünundur, sâba, sufre, meslûs. Hevs, eser-i cünundur. Evlâk cünündür. Lemem azıcık deliliktir. Cinnet ve hinne deliliktir. Yehem deliliktir. Farisîsi şebîdendir. Şiftegî, dîvâneğî, galiden, kîrâşîden deliliktir.

delirmek: Arabîsi tecennündür. Her' tecennün

gibidir. Mess, hann gibi delirmektir. İsticnân hann gibidir. Farisîsi kirâşîdendir. Âşüften delirmektir.

deprendirmek: Arabîsi ıstıraptır. Recrece ıstırap manasındadır. Necrece recrece gibidir.

deri: Arabîsi cilttir. Cem'i cülûd gelir. Kaş' kurumuş deri, kulfe sünnette kesilen zekerin başındaki artık deridir. Rakk, yufka deridir. Sîfâk, kıl biten derinin altında olan yufka deridir. Mesk deridir. Beşere insan derisinin dışarısidir. Gurle sünnette kesilen artık deri, adîm dabâgat olunmuş deridir. Muharrem, dibâgât olunmamış deridir. Hırşâ' yılan derisidir. Sarm deri, cilt gibi mu'arrebdir. Zâf, ense derisidir. Beşme ham deri ki henüz dibâgât olunmamış ona ıtlak olunur. Pâr, dibâgât olunmamış sığır derisidir. Fârisiyye pûst-gâl tüysüzdür, tesme ham deridir. Teke cild-i rakîk manasına, şir kûk büyük yılan derisi ve nâfe hayvânâtın karnı altında olan deridir. Neşîme ham deridir.

dil: Arabîsi akere dil dibidir. Türfe küçük dildir. Zevlak dil ucudur. Laklak dildir. Misal laklak gibidir. Mıkvêl mifsâl gibidir. Mizreb, mılaklavel gibi dildir.

dilcik: Meşhurdur. Küçük dil dahi derler. Arabîsi melâze, lehâh dilciktir. Cem'i lehevât, leheyât gelir. Sâhe, dilciktir. Farisîsi kencdir.

dilsiz: Arabîsi ebkem ve bekim, ebkem gibidir. Farisîsi bî-zebândır. Künk ve lâl, bî-zebân gibi dilsizdir.

dilsizlik: Arabîsi harestir. Bekâme hares gibidir. Bühme, bekâme gibidir. Farisîsi bî-zebânî ve lâlîdir.

dirsek: ki kol muttasılına derler. Arabîsi mirfaktır. Cem'i merâfık gelir. Zücc, dirsek ucudur. İbre, zücc gibidir. Me'biz dirseğin iç yüzüdür. Merfaktır. Mırfık dirsek manasına gelir. Farisîsi âren yahut ârindir. Kûhreve, it dirseğidir. Vârinç, vârin mutlak dirsektir. Vârîh, dirsektir.

diş: Arabîsi zırs, azı diş ıtlak olunur. Cem'i ezras gelir. Âriz, yan dişler vavın diş ve azı dişlere varınca ıtlak olunur. Hâkke, azı dişle ön diş arasında olan dört dişdir. Nâb, azı dişidir. Cem'i enyâb ile nütûb dahi gelir. Nâcid, nevâcid gelir. Rebâ'îye azı dile dört ön dişlerin beyninde olan dişdir. Tâhine azı dişisidir. Cem'i tavâhin gelir. Sâgr, ön dişdir. Âsal ziyade eğri olan dişdir. Ürrem azı dişdir. Mëbsim, sâgr gibi ön dişdir. Sinn dişdir. Cem'i esnân gelir. Seniyye iki ön dişdir. Cem'i senâyâ gelir. Erhâ' azı dişidir. Şâgiye, sair dişlerden artık olup muhalif biten dişdir. Fatisîsi dendândır. Dendân-ı hande yan dişdir. Pişek-i dendân ön dişdir. Kirev, içi boş dişdir.

diz: Arabîsi rûkbedir. Cem'i rûkbân gelir. Dâğisa, diz kapağıdır ki müdevver oynar bir kemiktir ve razfa, dâğisa gibidir. Me'biz dizin iç tarafıdır. Cem'i me'âbiz gelir. Hınb, me'âbiz gibidir. Dizin iç tarafı sefine, rûkbe gibidir. Farisîsi zânûdur. Girdenâ, diz gözüdür.

dudak: Arabîsi şefedir. Mahfele, bütün tırnaklı hayvan dudağıdır. Miremme sığırın dudağı ve sair çatal tırnaklı hayvanın dudağına dahi ıtlak olunur. Cahfele, at dudağıdır. Farisîsi lebdır. Füc, sarkmış dudaktır. Kiş, dudaktır.

E

el: Arabîsi yedd, yed gibidir ki cümle azadandır. Tahfif ile olan yedin cem'i eydî gelir. Eyâdî eydinin cem'idir. Ni'me yed gibi eldir. Mi'sam yede gibi eldir. Belki dahi ıtlak olunur.

emcek: İsm-i Türkîdir. Meme manasına gelir. Arabîsi sedy yahut sidydir. Farisîsi pistândır. Sair esâmî-i müradifleri meme maddesinde mezkurdur.

enek: İsm-i Türkîde çene manasına. rabîsi zekân yahut zikındır. Farisîsi çânedir. Sair mürâdifleri çene maddesinde mezkurdur.

ense: Arabîsi kafâdır. Kazâl ense ve ensenin ortasında olan kemiğin iki yanlarına dahi derler. Farisîsi ferârûdyur. Ferârud, ferârû gibi ensedir. Hîre, ensedir.

ergenlik: Arabîsi eyme ve eymdir. Te'yyüm, eyme gibi ergenliktir. Tecerrüd, ergenliktir. Üzübe, azb gibi ergenliktir. Farisîsi bî-zen şüdendir. Ricalde istimal olunur bî-şevher şüdendir. Nisâda istimal olunur.

eyegü: Meşhurdur. Arabîsi dil'. Cem'i edlu, edla' gelir. Farisîsi pehlûdur. (?)

F

ferc: Meşhurdur. Avratların ud yeridir. Arabîdir. Farisîsi küstür. Sair esamisi elif-i meftûha bâbında am maddesinde mezkûr mesturdur.

fodul: Arabî-i galattır. Fuzûldur. Mütessallif fodul manasındadır. Farisîsi tenkbârdır. Ferîde hod-rey ve pindârî manasındadır. Fârisiyyenin girân-püşt kâflû gibi foduldur.

G

gebe: Arabîsi hâmidir. Farisîsi âbisten ve âbistândır.

geğirmek: Arabîsi feşştir. İfşâş, feşş gibi geğirme-

ktir.

geniz: Arabîsi hayşûmdur. Cem'i hayâşim gelir. Lugd, lıgdîd gibi hayşûm manasına genizdir. Farîsîsi enderûn-ı bînîdir.

gevşeklik: Arabîsi rehavettir, rehâ' ve henbe rehavet gibidir. Bel'ase ile hatettir. Zerem, gevşeklîktir. Farîsîsi sibikîdir.

gicişmek: Arabîsi ükâldir. İkle yahut ükledir. Farîsîsi hârîdendir, kaşınmak manasına dahi gelir. Kenektir ve gicişmek manasına ism-i masdardır.

giciyik: Arabîsi hikkedir. Farsîsi hâriştir, hevderdir. Sair Arabî ve Farîsî müradifleri uyuz maddesinde mezkurdur.

göbek: Arabîsi sürredir. Cem'i sürûr ve sürât gelir. Sür, sirer, serer ebe karıların mevlûdun göbeğinden kestiği nesnedir. Farîsîsi nâfedir, regâve öküz göbeğine derler. Kirdgâh, nâfe gibi göbektir.

göğüs: Arabîsi sadrdır. Cem'i sudur gelir. Sadre, göğüs yukarıdır. Nahrdr. Cü'şûş göğüstür, cevştir. Kass göğsün başıdır ki Türkîce dûş derler, berk, birk göğüstür. Cü'cü' kuş göğsüdür ve gemi göğsüne dahi derler. Sadr-ı sefine manasına kelkel, kelkâl göğüstür. Hayzûm göğüs ortasıdır, hezme göğüs ortasındaki çukurdur. Lebân göğsüne sîne-bend yeridir. Farîsîsi sinedir.

gövde: Arabîsi cesettir, ırz ceset manasınadırve cüsmân ırz gibidir. Cisim, cirim, cüsmân gibidir. Cemâ yahut cümâ, cüsmân gibidir. Kışm, beden kışm gibi gövdedir. Tunn cüsse manasınadır. Farîsîsi ten gövdedir.

göz: Arabîsi ayndır. Cem'i uyûn gelir. Lehâz, göz kuyruğudur. Tarf gözdür. Himlâk gözün sürme çekilen yeridir. Mu'k, göz pınarıdır. Şehlâ karası göğemil olan gözdür, secrâ beyaz kızaran gözdür. Cahme gözdür. Cahve, cahme gibidir. Cefn, göz kapağıdır. Hundur, göz karasıdır. Hındîr, göz karasıdır. Hındîre, hındîr gibidir. Nâzir, bebek içinde olan küçük siyahtır ve insânü'l-ayndır. Gözün bebeğine derler, hade-ka göz karasıdır. Cem'i huduk ile hıdâk gelir. Basar gözün görücülüğüdür. Kahme ayn manasına gözdür. Da'câ2 karası çok büyük gözdür. Farîsîsi çeşmdir. Bülük, büyük olup dışarı çıkan gözdür. Pejmüje, tük, didedir. Kâbene ile kâyene gözdür. Mugâlçîn ala gözdür.

guruldamak: Meşhurdur. Karın guruldamaştır ki insanda ve hayvanda olur. Arabîsi veşşe yahut vefeşe, karkara veşşe gibidir. Farîsîsi âvâz kerd-i şikemdir.

güçsüzlük: Arabîsi zaaftır. Farîsîsi nâtüvândır.

H

hamham: Meşhurdur. Burnundan söyleyendir. Arabîsi edgamdır. Farîsîsi ism-i mahsusuna zafer bulunmamakla tahrir olunmadı.

horuldamak: Arabîsi fahîhtir. İsim olmak üzere dahi istimal olunur. Farîsîsi buhustendir.

horultu: Arabîsi harharadır. Kahîh uyurken horultudur. Kerîr, can çıkarken olan horultudur. Farîsîsi behast, harâhir ve harâk, harüften ölüren olan horultudur.

I

ınçkırma: Arabîsi imtiyâktır. Fuvk, imtiyâk gibidir. Fevâk, fuvk gibi ınçkırmaştır. Farîsîsi zegankîdendir, seklîden zegankîden gibi ınçkırmaştır.

İ

ilik: ki kemikten çıkar. Arabîsi muhhtur. Zâhik, kemik içinde pekişen iliktir. Mükâke iliktir. Rîr ve râr arık hayvanın iliğidir. Rimm, râr gibidir. Nıky rimm gibidir. Farîsîsi muh, magz-ı üstühân muh manasına iliktir.

incik: Arabîsi sâktır. Cem'i sîkân esûk gelir. Farîsîsi pûjedir.

inilti: Arabîsi elel gibi iniltidir. Ne'me elel gibi iniltidir. Farîsîsi enindir. Pâzeh enin gibidir. Nâle ve nâre gibi iniltidir. Zârî, nâle gibidir.

inlemek: Arabîsi enîttir. Farîsîsi nâlîdendir.

irilik: Arabîsi abâledir. Zahâme, abâle gibidir. Farîsîsi dürüştidir.

irin: Arabîsi kayhtır. Midde ile gazîze irindir ve yaradan akan sarı suya dahi derler. Hazîre ile gasîse yaranın kanlı irinidir. Farîsîsi rîmdir. Kelîc, kürs ile küres ile kürse ile heber, hev, huj irindir.

K

kabarcık: Arabîsi hadre, göz ağındaki kabarcıktır. Farîsîsi âbile, âvile, tâvel kabarcıktır. düj-nâm insan vücudunda çıkan kabarcıktır.

kabarmak: Arabîsi teneffuttur ki el kabarmasına ıtlak olunur. Mecl tenaffuz gibidir. Farîsîsi tefsîdendir. Âbile ber-âverdendir.

kambur: Arabîsi efzer ahdeb gibidir. Mefzûr, efzer gibi kamburdur. Farîsîsi kûz-püşttür. Zevenk ve zevenzek, zevenk gibidir. Zevengel, guj kamburdur.

kamburluk: Arabîsi hadeb, fezer hadeb gibi kamburluktur. Farîsîsi gûjüjdir.

kan: Arabîsi demdir. Aslı demevdir. Cem'i dimâ, dümiyy gelir. Mühce, yürek kanıdır. Cesed, dem gibidir. Bâhır, katı kızıl kandır. Tâmûr dem gibidir. Abît, taze halis kandır. Neci' karamtık kandır. Rû'âf burun kanıdır. Alak, uyuşuk kandır. Verak değirmi olan kandır. Cediyye gövdede bulaşıp akan kandır. Nu'man, dem gibidir. Câsir kuru kandır. Şuhb, yaratan akan kandır. Kızzâ kız bozulduktan akan kandır. Tams, hayız kanıdır. Basîre dem gibi ve kızın kızlığı kanı, fasîd kan alındıkta akan kandır zamân-ı câhiliyyette bağırsak içine konup pişirilen kana dahi ıtlak olunur. Tullâ, dem manasınadır, nefis tallâ gibi kan manasınadır. Farisîsi hûndur.

kan tutmak: Meşhurdur. Kişi meyyit gibi olur. Arabîsi tebevbugdur. Tebeyyug, tebevbug gibi kan tutmaktır. Farisîsi hûn griftendir.

karın: Arabîsi kabkabdır. Batn, kabkab manasınadır. Gafr, batn gibi karındır. Farisîsi şikemdir. Şikenb, şikem gibi karındır.

kasık: Arabîsi ânedir. Farisîsi şülle-gâhdır.

kaşınmak: Arabîsi ihtikâve tehakkük, ihtikâk gibi kaşınmaktır. Farisîsi hırâşidendir.

kavuk: Meşhurdur. Sidik yatağıdır. Arabîsi, mesanedir. Farisîsi âb-dândır. Şâşe-dân, âb-dân gibidir.

kel: Arabîsi akra'dır. Cem'i kur' gelir. Asdam keldir. Azlâ, asam gibidir. Farisîsi piredir, çesenek dagser, dâgser keldir.

kemik: Arabîsi azmdır. Cem'i izâm. Kısır üzerinde çok olmayan kemik parçasıdır. Vaşîz, kemik ucunda olan yumuşak kemik parçasıdır. Zil'i, eyegü kemiğidir. Cem'i zülû, izlâ' gelir. Half göğüste olan eyegü kemiğidir. Levh yassı kemiğe derler. Cem'i elvâh gelir. Gurzûf kemik ucunda olan yumuşak nesnedir. Kihf, damak üzerinde damağı kaplayan kemiktir. Cem'i akhâh gelir. Ketf, kitf arkada olan kürek kemiğidir. Tabak, omurga kemikleri arasında olan yufka kemiktir. Kahka dibinde ve arkada olan kemiktir. Hargele oyluk başında olan sivri kemiktir. Fakâr, arka kemiğidir. Ul'ul, göğüs nihayetinde karın üstünde dil gibi olan kemiktir. Mahâle arka kemiğidir. Cümcüme, kafa kemiğidir. Rimme, remîm çürümüş kemiktir. Sülâmî, parmak kemiğidir. Kerme, uyluk başı kemiğinin ucunda oynayan değirmi kemiktir. Cincin göğüs kemiğidir. Nıkv, ilikli kemiktir. Farisîsi üstühân, bestûka gerdana muttasıl olan kemiktir. Piles, fil kemiğidir. Püşt mân arka kemiğidir. Tefâg, kafa kemiğidir. Kerkerâng, kürek ucunda olan yumuşak kemiktir. Kürküdi yumuşak kemiktir.

kırık: Arabîsi meksûdur. Farisîsi şikeştir. Şikist mikest dahi derler. Kırık demektir.

kısır: ki insanda ve hayvanda olur. Evlâdı olmayana derler. Arabîsi akimdir. Âkir, akim gibi kısırdır. Farisîsi setervendir. Secânîdendir.

kısırlık: Arabîsi akam, ukm. İkma, ukm gibidir. Farisîsi nâzâyendegidir.

kirpik: Meşhurdur. Arabîsi hüdbdür. Cem'i ehdâb gelir. Farisîsi müjedir. Müjgândır. Ümçe, müje gibi kirpiktir.

kol: Azadandır. Arabîsi zirâ'dır. Azud dirsekten omuz başına değin olan yerdir. Zabg, azud gibidir. Cem'i ez bâ gelir. Mısam kolda bilezik takılan yerdir. Farisîsi kenktir.

kör: Arabîsi âmâdır. Zarîr, âmâ gibidir. A'ver, bir gözü kör olandır. Mekfûf a'mâ gibidir. Cem'i mekâfif gelir. Zarîk, mekfûf gibidir. Ekme, anadan doğma kördür. Farisîsi pûşide-çeşmdir. Nâbînâ ki anadan gözsüz doğan kördür. Haş, kûr sonradan gözsüz olana derler.

körlük: Arabîsi zârredir. Keme, anadan doğma körlüktür. Âmâ, zârre gibidir. Avar, bir göz körlüğüdür. Farisîsi kûridir. Nâbînâyîdir.

köse: Arabîsi esattır. Sünât yahut sinât hiç sakalı bitmeyen küseçtir. Farisîsi tenk riştir.

kötürüm: Arabîsi zariktir. Mazbûn, kötürümdür. Zaman ve zamane kötürümlüktür. Farisîsi zemîn-gîrdir. Kûzistân, heşenk biser u bî-pâ kötürümdür.

kuduz: Arabîsi kelbü'l-kelib kuduz köpektir. Farisîsi seg-i dîvânedir.

kulak: Arabîsi üzndür. Cem'i âzân gelir. Huzunne üz n gibidir. Şemâ, üz n gibi kulaktır. Hâcce, şemâ gibidir. Huzâviyye iştmesi az etli kulaktır. Kanfâ küçük kalınca dudaktır. Makzûze değirmi kulaktır. Hazvâ sarkık kulaktır. Şermâ, tepesinden azıcık kesik kulaktır. Şerfâ uzun kulaktır. Şerkâ yarık kulaktır. Farisîsi gûştur. Binâgûş kulak tozu dedikleridir. Nerme-i gûş kulak yumuşağıdır.

kulunç: Meşhur marazdır. Arabî-i galattır. Sahihi kulüncdur. Farisîsi bâd-ı küncîdir. Külenc, kulunç gibidir.

kurdeşen: Meşhur marazdır. Arabîsi şerydir. Farisîsi püştürmdür. Yüştürm, püştürüm gibidir. Lefştir.

kursak: Arabîsi ma'ide. Midedir ki insan kursağına ıtlak olunur. Ceriyye, kuş kursağıdır. Kariyye ve havsala kursaktır. Farisîsi câgardır. Cev-

dâne, kuş kursağıdır. Jâgır, cevdâne gibidir. Seng-dân, şâne, çine-dân cevdâne gibidir. Küjâbe, küjâçe, küjâj kursaktır.

kusmak: Arabîsi kay', i'nâd birbiri ardınca kusmaktır. Feles, kusmaktır ve kusuntuya dahi derler. Hayze, gönül bulanıp kusmaktır. Farîsîsi herâşîdendir.

kusuntu: Arabîsi kalestir. Farîsîsi hirâştır.

L

loğusa: ki henüz doğuran hatundur. Arabîsi nüfâdır. Farîsîsi zâcdır. Jeçe dahi loğusadır.

M

meme: Arabîsi zarradır ki memenin etidir. Hâlık süt ile dolu olan memedir. Tefelluk kız memesi ağrısmaktır. Sündü'e er kişi memesidir ve seçil uzun olan memedir ki zar'-ı tavîl manasınadır. Zar'a çatal tırnaklı hayvanın ve devenin memesidir. Nevdelân iki meme sedyân manasınadır. Haleme, memenin başıdır. Tuby yahut tıby davar ve yırtıcı hayvan memesidir. Farîsîsi pistândır. Gûjm inek ve sığır gibi hayvanların memesidir.

Ö

öd: Ciğere muttasıldır. Arabîsi merâredir. Farîsîsi zehredir.

öd yeri: Arabîsi avredir. Cem'i avârât gelir. Sev'e avre gibidir. Cem'i sev'et gelir. Farîsîsine zafer bulunmamıştır.

öksürmek: Arabîsi se'ldir. Ahh se'l gibidir. Nahna-ha, tenahnuh, nahîm öksürmektir. Farîsîsi hufîdendir. Seyref, hufîdendir. Sürfiden, öksürmektir.

öksürük: Arabîsi cüşrdür. Lakin kuru öksürüğe itlak olunur. Kuhâb at ve deve öksürüğüdür. Sü'âl mutlak öksürüktür. Hükâ' sü'âl gibidir. Farîsîsi huftedir.

P

pekleşmek: Arabîsi tesallubdur. Zarb, tesallub gibidir. Kusûb, zarb gibidir. İsmîlâl kusûb gibidir. İstihkâm ismîlâl gibidir. Usüvv bir nesne kuruyup pekleşmektedir. Asâ', usüvv gibidir. Farîsîsi şikerfîdendir.

peklik: Arabîsi salâbetdir. Celâdet, salâbet gibidir. Husûr, celâdet gibidir. Sumûl, husûr gibidir. Rateb hams gibidir. Zürûb, rateb gibidir. Aleb, zürûb gibidir. Kazeb, aleb gibi pekliktir. Farîsîsi şikerfîdir.

pelteklik: Arabîsi rüttedir, lasg rütte gibidir. Tehtehe, lükne gibidir. Farîsîsi şikeste-zebânîdir.

S

sağır: Arabîsi aslahtır. Utrûş. Atreş, utrûş gibi azıcık işiten sağırdır. Asamm, eyhem gibi sağırdır. Farîsîsi dürüş-gûştur.

sağırılık: Arabîsi salahtır. Vakar, samem gibidir. Samem, salah gibidir. Taraş, samem gibi sağırılıktır. Farîsîsi girân gûşîdir.

sancı: Arabîsi magastır. Magla, at sancısıdır. Hakla, mağla gibidir. Farîsîsi bernis. Pernîş, bernîş gibi sancıdır. Kenâk yürek burmakla olan sancıdır. Sair Arabî ve Farîsî müradifleri ağrı maddesinde mezkurdur.

sancılamak: Arabîsi magstır. Farîsîsi şikem-çîdendir.

sarılık: Malûm bir illettir. Arabîsi yerakândır. Farîsîsi kâhirdir.

seğirmek: Arabîsi ihtilâc, göz seğirmektir. Leb-em, avuç ve omuz seğirmektir. Farîsîsi çeşm perîdendir.

sırt: Arabîsi zahrdır. Farîsîsi püştür. Sair Arabî ve Farîsîsi püştür. Sair Arabî ve Farîsî müradifleri arka maddesinde mezkurdur.

sıtma: Meşhur hastalıktır. Arabîsi hummadır. Nâfız, ziyade titretici sıtmadır. Sebât, humma gibidir. Hummâ-yı gıb gün aşırı tutan sıtmadır. Teb lerz ve teb bâde sıtmadır ve çeşen humma manasınadır. Rûz efken hummayı gıb gibi gün aşırı tutan sıtmadır. Sû nûhuş üç günde bir tutan sıtmadır ki inde'l etibbâ' hummâ-yı rub' denir. Kurâş, kurâşe. Metreb, lerze gibi sıtmadır ıtlak olunur.

sıyrık: ki beden-i insânda bazı daracık şey giymekten yahut bir haşin nesne dokunmaktan olur. Arabîsi meşnedir. Farîsîsi rendîdedir.

sızı: Arabîsi nazgadadır. Sair esamisi ağrı maddesinde mezkurdur.

siğil: ki ekser vücûd-ı insânda zuhur eder. Arabîsi sü'lûldur. Cem'i sa'âlîl gelir. Farîsîsi pâlûdur. Tâşkil siğildir, kûke siğildir. Mühek, dâni siğildir. Mâdde-i mezbûre sîn-i ma'a'l-yâda dahi mezkurdur. Kûk, kûke siğildir. Virdân siğildir. Mâdde-i mezbûre sîn-i ma'a'l-yâda dahi mezkurdur.

sivilce: Arabîsi beser ve büsürdür. Sülâk dil dibinde çıkan sivilcelerdir. Farîsîsi perûştur.

sümük: ki burundan kan rutubettir. Arabîsi muhat gibi soğuktur. Nuhâ'a zemîm gibi sümüktür. Tükrüğe dahi ıtlak olunur. Zünân, zenin gibi sümüktür. Kurfa, kurumuş sümüktür. Nagafa burun içinde olan kurumuş sümüktür. Farîsîsi hıldır,

hılb, hılm, zerûk, mürk sümüktür.

sümkürmek: Arabîsi imtihâtır. İstinsâr naht, ten-ahhû', naht gibi sümkürmektir. Zenen sümkürmektir. Farisîsi hılmîdendir.

Ş

şaşılık: Arabîsi havldır, hıvl dahi lügattir. Farisîsi kec bînîdir. Kej-bînî şaşılıktır.

şişmek: Arabîsi intifâhtır. Cüdûr. Teverrum, şişmektir. Verm, teverrum gibidir. Rebv, korkudan şişmektir. Yahut çok seğırtmekten şişmektir. İcfiâz leş şişmektir. İhbintâ, karın şişmektir. Farisîsi âmâsîden, âmâhîden, âmâyâden, âmasîden gibi şişmektir.

T

terlemek: Arabîsi te'arruktur, reşh, neth, nütûh, intâh, istihmâm terlemektir. Zahî, te'arruk gibidir. Farisîsi hûy kerdendir.

tıknazlık: Arabîsi irtibâstır. Vesâme, irtibâs gibi tıknazlıktır. Ketel, vesâme gibidir. Farisîsi peknegîdir.

tırnak: Arabîsi zufrdur. Azfâr, tırnak eleştirmektedir. Fesît tırnak kesintisidir. Sünbük, bütün tırnaklı hayvanın tırnağı kenarıdır. Cem'i sâbik gelir. Mizyes, aslan tırnağıdır. Vakâh katı olan tırnaktır. Zınkîr, tırnak kesintisidir. Farisîsi nâhundur. Şefel, deve ayağının ucunda olan tırnaktır.

titremek: Arabîsi garttır. İsbicrâr, korkudan titremektir. Kafkafa soğuktan titremektir. Kıl, dargınlıktan titremektir. Farisîsi lertzîdendir. Tebîden lertzîden gibidir. Tenbîden, tebîden gibidir.

topallık: Arabîsi arecdır. Farisîsi lengîdir. Sair Arabî ve Farisî müradifleri aksaklık maddesinde mezkûrdur.

topuk: Arabîsi ka'b. Farisîsi işâlnek ve şitâlnektir. Büjûl, işâlenk gibidir. Kûzek topuktur.

tükürük: Arabîsi rüzâbdır. Nühâ'a rüzâb gibidir. Büzâk nühâ'a gibi tükürüktür. Rîk, büzâk gibidir. Nühâme, tükürüktür. Tüfl, nühâme gibidir. Farisîsi tûfûdur. Tûhpû, tûfû gibidir. Hurû, tûfû gibidir. Yefc, ağız yarı dedikleri tükürüktür.

tüy: Arabîsi rîştir. Cem'i riyâştır. Sür'ule, Huruzenk Boğaz çevresinde olan parlak tüydür. Zugâbe, kuşların ufacık tüyüdür. Lagîb, murdar tüydür. Râş, zugâbe gibi ufak tüydür. Farisîsi perdır.

tüylenmek: Arabîsi zagbdır. Farisîsi perdâştendir. Per lügatinin on manası vardır. Her biri mahallinde istimal olunmuştur. Bunda tüy manasına ıtlak olundu.

U

uçuk: Arabîsi ukbüledir. Dudakta çıkan uçuktur. Farisîsi tebhâl ve tebhâledir. Girîvend uçuktur.

ur: ki ekser insan ve hayvanın başında ve bazı bedeninde olan yumrudur. Arabîsi sil'a, zavâh urdur. Füzre gövdede çıkan büyük urdur. Farisîsi bâğırdır, hacış, çerbiş, dâmgûl, hurâc, vergan gibi urdur.

us: Arabîsi akldır. Nühâ akl gibidir. Lübb akl gibidir. Zebr, mecr, mirre, rû', hürmân herim gibi akıldır. Farisîsi hireddir. Hûş hired manasına akıldır ki Türkîde us denir.

uyluk: Arabîsi fıhz dahi lügattir. Verik uyluk üstüdür. Rable, uyluğun iç tarafıdır. Batınü'l-fahz manasına rebelât geli. Badd rable gibidir. Rufg, uyluk gibidir. Ürbıyye rufg gibidir. Nâşile etsiz arık uyluktur. Farisîsi rândır.

uyuşmak: Arabîsi hader, hadr. Tehaddur hadr gibidir. Ulûk, kan uyuşmaktadır. İmzâl, ayak uyuşmasıdır. Farisîsi enbûsîdendir. Ki aza uyuşmak manasına şefe bestendir. Kerah, keraht uyuşuk olmaktadır.

uyuz: Arabîsi arr. Hasaf, kuru giciktir. Havak, hikke, ikle, ükle uyuzdur. Farisîsi huşk-rende, gerh, gergin uyuzdur.

Y

yanak: Arabîsi haddır. Arez, yüzün bir tarafıdır. Ücne, yanağın yumruca yeridir. Vecne, ücne gibidir. Şerîsa vecne gibidir. Farisîsi ruhtur, ruhsârdır. Sâr edât-ı ta'zîm olmakla güzel yanak demektir ve sîn-i mühmelenin fethi ahirde cim ile sec yanaktır.

yara: Arabîsi cerhtir. Humûs, yaranın şişi azalmaktadır. Erîke, cerahati ve çürük etleri gidip ancak deri ikmeğe kalmış olan yaradır. Zel'a, onulmayan yaradır. Deber, at yağırır. Kelm yaradır. Dâmiye kanı görünüp akmayan yaradır. Tâssa içeri işlemiş büyük yaradır. Farisîsi rîştir. Bekşe gerdanda ve şikemde olan yaradır. Keyfâ kanlı yaradır. Kend, rîş gibi yaradır. Vâlâne yaradır.

yaralanmak: Arabîsi nafat çok iş işlemeden el paralanmaktadır. Farisîsi şuhûnîdendir.

yaralı: Arabîsi resîstir. Cerîh, karîh, akîr, me-cruhtur. Farisîsi cerddir, mündek, vâlâneh-mend yaralıdır.

yarık: Arabîsi gaddır. Bunun aslı gadv, eydâ ahirinde olan ve bilâ ivaz hazf olunup gad kaldı. Farisîsi ferdâdır.

yorgunluk: Arabîsi se'âmedir. Ta'ab, se'âmeddir. Ta'ab, se'âme gibidir. Kelâl ta'ab gibidir. Farisîsi bîtapır.

SONUÇ

Lehçetü'l Lugat üzerine yapılan bu dizin çalışması sırasında 175 hastalık ve organ adı tespit edilmiştir. 53 organ adına karşılık 122 hastalık adı görülmüştür. Lehçetü'l Lugat'ın içeriği ve daha önce tıbbî söz varlığı üzerine yapılan çalışmalar bu sayının dik-kate değer olduğunu göstermektedir. Sözlükte yer alan hastalık ve organ adlarından hamham ve giciyik dışındakilerin bugün Güncel Türkçe Sözlük'te de var olduğu saptanmıştır. "Ferç" ise Derleme ve Tarama Sözlüğü'nde yer almayıp sadece Güncel Türkçe Sözlük'te bulunmaktadır. Lehçetü'l Lugat'ın bitkisel ilaç ve tıbbî çözüm yollarını işaret eden söz varlığı dolaylı olarak hastalık ve organ adları açısından da bir zenginlik meydana getirmiştir. Yapılan bu tespitlerin ve ekte verilecek dizin çalışmasının söz varlığı ve tarihi tıp metinleri çalışmalarına katkı sağlaması umulmaktadır.

KAYNAKLAR

Bingöl, Z. (2017). Sözlük ve Sözlükçülük Üzerine Bir Araştırma, Akademik Bakış Dergisi, C.9.

Canpolat, M., Önler, Z. (2007). İshâk Bin Murâd Edviye-i Müfrede, Ankara: TDK:

Çelik, Anıl. (2014), Terceme-i Kamilü's- Sınâ'a (Giriş-İnceleme-Metin-Dizin), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , Bursa.

Çiçekler, N., Gürlek, M. (2016). Osmanlı Tıp Metinlerinde Geçen Hastalık Adları Üzerine, Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkic, Volume 11/21 Fall 2016.

Derleme Sözlüğü. www. sozluk.gov.tr . E.T 18.12.2017

Doğan, A. T. (2017). Türklerin Dünyasından Uzaklaşan Türkçe Tıp Terimleri: Eski Anadolu Türkçesinden Türkiye Türkçesine", SUTAD, (42).

Güncel Türkçe Sözlük. www. sozluk.gov.tr . E.T 18.12.2017.

Kahraman, M. (2016). Sözlük Bilim Kuram, İlke ve Yöntemler Üzerine, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, C.5, S. 8.

Kırkkılıç, A. (1999). Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi-Lehçetü'l-Lugat, Ankara: Atatürk Kültür, Dil

ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK.

Önler, Z. (1999). Hacı Paşa Müntahâb-ı Şifâ II Sözlük, Ankara: Simurg Yayınları.

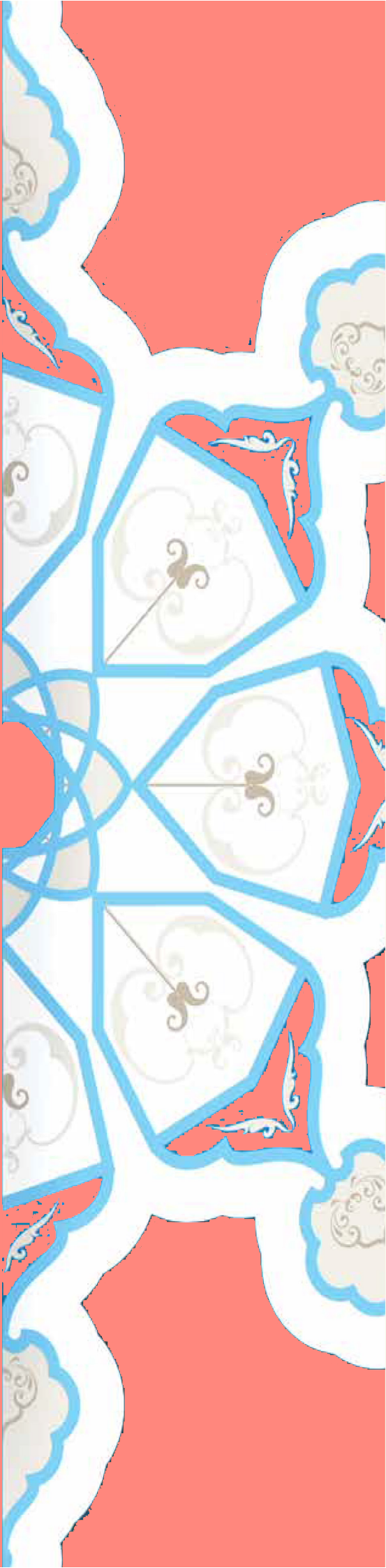
Önler, Z. (1999). Kutadgu Bilig'de Yer Alan Deyimler, Türk Diileri Araştırmaları, C.9.

Sakin, O. (2003), 15. Yüzyıl Türkçe Tıp Kitabı Yadigâr-ı İbn-i Şerif, İstanbul: Yerküre Yayıncılık.

Şahin, H. (2007). Câmî'ü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri. , Turkish Studies / Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/2 Spring.

Şahin, H. (2004). Türkçede Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü.

Tarama Sözlük. www. sozluk.gov.tr . E.T 18.12.2017.

ijhar

INTERNATIONAL JOURNAL OF
HUMANITIES AND ART RESEARCHS

ULUDAĞ
GELİŞİM
AKADEMİSİ
INTERNATIONAL SCHOLAR ACADEMY